

Stevnemøter med levd liv

Høgskolefolk forteller

Jorun Fougner og Ole Christian Lagesen (red.)

CC-BY-SA Høgskolen i Oslo og Akershus

HiOA Rapport 2014 nr 9

ISSN 1892-9648

ISBN 978-82-93208-66-2

Opplag trykkes etter behov, aldri utsolgt

HiOA,
Læringscenter og bibliotek,
Skriftserien
St. Olavs plass 4,
0130 Oslo,
Telefon (47) 64 84 90 00

Postadresse:
Postboks 4, St. Olavs plass
0130 Oslo

Adresse hjemmeside: <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Nettbokhandel>

For elektronisk bestilling klikk Bestille bøker

Trykket hos Allkopi
Trykket på Multilaser 80 g hvit

Til våre lesere

De som nå er seniorer og pensjonister etter et langt yrkesliv i profesjonsyrker og høyskoleutdanning har skrevet mye. Rapporter, notater, studieplaner, forelesninger, forskningsartikler og debattinnlegg. Sakprosa i mange varianter. Men historier fra eget liv, særlig yrkesliv, der de selv forteller og preger teksten med sine egne, subjektive erindringer, har de ikke skrevet tidligere. Og her finnes mange opplevelser, menneskemøter og erfaringer som kan fortelle om den stille revolusjonen som deres generasjon har vært med på, i norsk utdanning og i samfunnslivet forøvrig.

Dette var utgangspunktet da Kompetansesenteret for seniorer ved Høgskolen i Oslo og Akershus i 2008 (den gang HiO) inviterte til skrivekurs for høgskolens seniorer. Våren 2014 fullføres det sjette kurset, og denne rapporten inneholder tekster fra vel 20 kursdeltakere.

Som ved de tidligere kursene kommer forfatterne fra forskjellige utdannings- og yrkesmiljøer. De aller fleste har hatt lang "fartstid" som lærere i høgskolesystemet, samtidig som vi har hatt med oss enkelte eksterne deltakere fra nærstående yrkesfelt.

Kurset har hatt inspirerende forelesninger av Gro Dahle, Karsten Alnæs, Tordis Fosse og Egil Fossum, og deltakerne har gjennom gruppearbeid stadig kommentert hverandres tekster, i tillegg til veiledning og innspill fra kurslederne, Jorun Fougner og Ole Christian Lagesen. De to siste har også redigert denne rapporten. Flertallet av tekstene har tema fra yrkeslivet, men, i likhet med deltakere på tidligere kurs, har noen også ønsket å skrive om opplevelser og erfaringer i barndoms- og oppvekstår. Noen tekster kan nok også kalles for mer eksistensielle, men også der med utgangspunkt i egne erfaringer og refleksjoner.

Per Lilleengen, som har ansvaret for driften av Kompetansesenteret, har stått for høgskolens administrative og økonomiske støtte til prosjektet, og Kristin Larsen har, som i tidligere år, vært helt sentral i sluttfasen med samlingen av tekstene til ferdig bok.

Vi takker dem, foreleserne og deltakerne i kurset for innsatsen. Den har resultert i den sjette i rekken av tekstsamlinger fra disse kursene, - med biter av historien fortalt gjennom historier.

Oslo, 20. mai 2014

Jorun Fougner
Ole Christian Lagesen

Innhold

Til våre lesere	3
Det blir alvor	7
Hilde Qvale Høyskel: «Ikke vær redd, sett deg hos oss, du jenta mi»	9
Sidsel Bjørneby: - Lykke til, da jenter!.....	19
Mari Skancke Bjerknes: Alene som student -sårbar og maktesløs	23
Yrkeslivet setter spor	27
Else Hertzberg Kokkersvold: Gutten ingen ville ha	29
Sigrun Nilsen: Fremmed i Norge.....	33
Oddvar Smukkestad: Veien til Dhaka	41
Ingrid Bølset Johannessen: Tidsklemme som normaltilstand	47
Anne Marie Reitan: Måtte denne dagen vare evig.....	55
Solveig Tutvedt: Gode og vonde dager på Emma Hjorths Hjem.....	59
Kari Opsahl: Mestring av språk – en ytring.....	65
Refleksjoner i bakspeilet	69
Kåre E. Leiksett: Essayisme: Opptakten.....	71
Kåre Leiksett: Når sant skal sies	73
Øyvind Tutvedt: Kulturreise til Kina	81
Hvor kommer vi fra	89
Ragnhild Jenssen: Nergata – min barndoms gate.....	91
Gerd Norevik Landmark: Flyttebarn	99
Else Hertzberg Kokkersvold: Løft bena når du går.....	105
Brit Næss-Andresen: Mine dannelsesreiser i hovedstaden	109
Kari Opsahl: Om å forstå verden.....	115

Ut i verden – før og nå	119
Kjell Hole: Fra Vestnes til Westport.....	121
Unn Stålsett: På tvers av USA som blakk student.....	125
Solveig Tutvedt: Jakten på Martin Luther King.....	131
Kjell Hole: Min sommer i diplomatiet.....	135
Ingeborg Westerheim: Vodka og russiske romanser	141
Turid Bettum: Brann i Jurafjellene.....	147
Livets malstrøm	151
Turid Bettum: Straumen.....	153
Britt Selanger: Han kom for tidlig til livet.....	155
Brita Nilsson: De dødes dag.....	161
Kompetansesenteret for seniorer	169
Jorun Fougner: Det er bare eksteriøret som knirker litt.	171

Det blir alvor

Hilde Qvale Høyskel

«Ikke vær redd, sett deg hos oss, du jenta mi»

Første dag

«Jeg står midt på gulvet i det store rommet med høye vindusrekker langs to av veggene. Den lave novembersolen kommer på skrå gjennom vinduene som vender mot vest, og gitrene i vinduene danner rutemønster på det slitte linoleumsgulvet. Rundt veggene sitter det menn i ulike aldre, og mange har rettet blikket mot meg. Noen har kjeledress- liknende klær på seg, andre busseruller eller rutete flannels skjorter og bukser i «ola»-liknende stoff. Den eneste lyden jeg hører er knirkingen eller gnissingen når noen av dem beveger seg på stolene eller subber skoene mot gulvet. Det lukter fremmed, en blanding av grønnsåpe, tobakk og noe annet, - ubestemmelig. Det klirrer i nøkler ved døren som akkurat blir lukket og så låst bak meg, og lyden av skritt som fjerner seg. Jeg holder et godt tak rundt nøkkelen jeg selv hadde fått, og som nå ligger dypt nedi lommen på det hvite forkleddet mitt, mens jeg med den andre hånden tar tak i det stramme stivede beltet rundt livet. Prøver å utvide det så jeg får puste bedre. Jeg kjenner jeg er tørr i munnen og ganen mens jeg åpner og lukker den et par ganger før jeg sier: «jeg heter søster Hilde, og er den nye sykepleiereleven her». Stillhet, men flere øyne blir rettet mot meg. Jeg sier ikke mer. Jeg snur meg halvt rundt og ser mot lokalene videre innover, gjennom rutete glassvinduer som skiller dette rommet fra det neste. Jeg synes jeg ser en hvit frakk gjennom en av rutene. Her er det bare meg og 10-15 menn.

Det skraper i en stol halvt bak meg, jeg snur meg og ser at en har reist seg og går langsomt mot meg. Det er den høyeste mannen jeg har sett i mitt liv, bred med stor mage, og med de største skoene jeg også noen gang har sett. Han ser gammel ut i mine øyne, blek, med halvt skallet hode og ett øye som plirer mot meg. Det andre er ikke der, bare en dyp grop der øyelokket ligger i folder helt innerst. Han brenner seg inn i hukommelsen min i de sekundene han går mot meg der jeg står fastfrosset i gulvet. Han legger en enorm hånd på skulderen min. «Ikke vær redd, sett deg her hos oss du, jenta mi», sier han, og peker på en stol som nå er ledig ved siden av hans. Hånden hans ligger fremdeles på skulderen min når vi sammen går og setter oss. Jeg kjenner plutselig at det er lunt og varmt i rommet på tross av de korte ermene på elevuniformen min».

Praksis i 1960 årenes sykepleierutdanningen

Min elevpraksis i «psykiatrien» var begynt. Jeg visste ikke da hvor avgjørende den skulle bli for meg. Det jeg husker fra denne tiden, kommer i enkeltbilder og episoder. Små fortellinger som i seg selv rommet mer enn jeg den gang kunne ta inn over meg. Før vi skulle begynne i vår psykiatriske praksis, ble vi en dag vist rundt på området på Gaustad sykehus. Det var den 11. november 1966, og den første snøen kom den

dagen. Den lå som et hvitt, lett teppe over de vakre, gamle bygningene, på de store trærne med runde kroner og lange plener under. Det så ut som et eventyrlandskap, en middelalderlandsby, hvis vi overså de lave, firkantete, moderne nybyggene som vi så lå innimellom da vi kom lenger inn på området. Det eneste jeg husker fra denne dagen, var den lette snøen som virvlet opp når vi gikk, og stillheten. Vi var i en egen verden.

Senere i november begynte vi i vår to måneders psykiatriske praksis i grunnutdanningen i sykepleie, som hadde startet i februar samme år ved den nyåpnede Statens Sykepleierskole. Vi var «februar 1966 kullet», og jeg ble 20 år måneden etter jeg begynte. Etter tre måneders teori, hadde jeg hatt praksis på medisinsk avdeling og på Norske Kvinners Reumatisesykehus før vi kom til Gaustad. Som den første sykepleieskolen i landet, var det skolen selv som styrte vår praksistid, med fast antall timer på enten morgen eller aftenvakt, og som oftest med undervisning på skolen midt på dagen, og / eller alternativt en undervisningsdag i uken. Vi hadde derfor ikke like lang arbeidstid som sykepleierne ellers, og det ble ofte sagt av irriterte avdelingssykepleiere at vi aldri kom til å lære sykepleie med den ordningen. Men vi begynte på vakt klokken 7 om morgenen, og arbeidet til aftenvakten begynte. Helgevakter og tre ukers ferie i året var det også. Det var flere elever som begynte i samme avdeling, men vi ble inndelt slik at vi dekket både dag- og kveldsvakt. Etter hvert i studiet fikk vi også nattevakter, men det var ikke aktuelt i denne første psykiatriske praksisen. Vi var derfor tre elever som begynte på samme avdeling, som ble kalt «G-mann», og var en lukket avdeling. Der skulle det være to studenter på dagvakt og en på kveldsvakt, fra første dag.

Vi hadde hilst på avdelingssykepleieren på et fellesmøte utenom avdelingen. Det var en av de få gangene jeg så henne, hun satt alltid på kontoret sitt og var aldri inne i den låste avdelingen når jeg var der. Jeg var den som skulle begynne på kveldsvakten klokken 15.30, og ble tatt imot av en av de mannlige pleierne. De gikk i korte, hvite jakker over vanlige klær, og de fleste av dem bodde på loftet i samme bygning, der «G-mann» lå i første etasje. Dette var en av de store gamle bygningene, som lå bak på området med mørk granskog rett bak. Jeg fikk utdelt en nøkkel, eller nøkkelknippe, ble raskt ønsket velkommen, og låst inn på den store salen. Han skulle komme tilbake så fort han kunne, så jeg fikk bare presentere meg selv.

Vår innelukkede verden

Men jeg fikk nok en oversikt over rommene i avdelingen denne dagen. Og slik jeg husker det, var det store oppholdsrommet jeg ble låst inn i, møblert med malte pinnestoler, mange slitte i malingen, som sto langs veggene. Jeg kan ikke huske noen bord der. Men i neste rom som jeg hadde kunnet se inn gjennom rutete vinduer, var det bord, stoler og noen faste sittebenker langs veggene. Innenfor der igjen var sovesalen med mange senger på rad på hver side av rommet. Det stanset i en låst dør, som jeg senere fikk vite var en annen avdeling, «G-mann vest». Vi var «G-mann øst», men vi snakket ikke, eller lite, om hva som var på «vest». Slik vi forsto det,

hadde pasientene der store psykiske handikap i tillegg til sine psykiatriske diagnoser. Lydene og luktene, når døren noen ganger ble åpnet inn dit, prøvde jeg å lukke sansene for. Bak våre rom, innover i bygningen mot bakgården, var det to rom som ble brukt som isolat, kalt enerom. De var som fengselsceller med tykk polstret låst dør med kikke hull, og polstrede vegger i mann høyde. Vinduene var høyt opp på veggen med gitter for, og det var madrasser på gulvet. Inn fra midtrommet hos oss var det «arbeidsstue». Et langt rom med et langbord midt i rommet, fylt opp med bokser med ferdige og uferdige sammensatte plastikklyper. Den egentlige arbeidsstuen lå i kjelleren, og her ble det snekret og laget blant annet møbler. Store, flislagte, hvite bad med blant annet badekar var også bakenfor våre rom. Den låste døren som gikk inn til dagligstuen der jeg ble låst inn første dagen, lå i enden av en mørk gang, der det var kontorer, blant annet avdelingssykepleierens, på den ene siden. Foran alle de høye vinduene i pasientdelen, var det gitre. På forsiden, rett ut fra bygningen, var det et inngjerdet område med høyt netting gjerde rundt.

Dette er slik jeg husker arkitekturen og spesielt rommene som vi tilbrakte de neste to månedene i. Små avbrekk ut i frisk luft, eller fellessamling med utvalgte pasienter og ansatte fra andre avdelinger i den store festsalen på området i forbindelse med enkelte begivenheter. De vanlige hverdagene ble tilbrakt inne bak låste dører og klirrende nøkkelknipper. Det var godt å komme inn varmen etter den lange veien å gå i mørket fra internatet i Bjerregårds gaten ved Sankt Hans haugen og opp til Gaustad, det var for kronglete med buss eller trikk. Til den rare lukten, bråket innimellom, ny kontakt med en enkelt av pasientene, eller avvisingen fra en annen, det gradvise kjennskapet til bakgrunnen for flere.

«Redningspersonene»

Min «redningsmann» fra de første minuttene den første dagen i praksis, som så min usikre hjelpeløshet med sitt ene øye, snakket sjelden. Han var der, en jeg kunne vende meg mot i taushet. Tilstedeværende i perioder, når han ikke var hinsides for oss alle. Jeg fikk vite at han selv hadde gravd ut sitt ene øye med bare fingrene ikke så lenge før jeg kom. Han er den eneste jeg husker navnet til av alle pasientene, den dag i dag. Han, og en av de ufaglærte pleiernes navn.

Denne pleieren var også min «redningsmann» gjennom denne praksistiden. Vi var det vel for hverandre. Han var ung og smekker i bevegelsene med et følsomt mykt ansikt og mildt uttrykk i sine noe skrå øyne. Han het Anti og hadde mye av vidden i seg ennå. Han ble min venn, og var en av de få som gikk videre og tok sykepleierutdanning et annet sted i landet. Vi kunne betro våre følelser og reaksjoner til hverandre. Dette gjorde vi kontinuerlig med de andre elevene også, både i praksis og i fritiden på internatet. Mye ble bearbeidet mer eller mindre vellykket på denne måten. Uansett var det godt å snakke sammen om hendelser, og sykdomsteori knyttet til ulike pasienter. De andre ufaglærte pleierne var alltid til stede, mange vennlige som informerte meg villig, andre holdt jeg meg unna. Noen ganger kunne de gjøre meg mer engstelig eller usikker enn pasientene gjorde. De var jeg faktisk aldri

var redd for etter de første minuttene første dag i praksis. Mange av pleierne bodde på hybler på loftet i samme bygning som «G-mann». Så for dem ble store deler av hverdagen både privat og på jobb innenfor området på Gaustad.

«De isolerte»

Andre sykepleiere kan jeg ikke huske, bortsett fra avdelingslederen som aldri var inne på avdelingen i den perioden. Det ble forklart at hun var blitt slått ned av en av pasientene, som nå var plassert på enerom. Han var på dette rommet i hele praksisperioden jeg var der. To pleiere samtidig satte maten, på blikktallerken med blikk bestikk, inn til han. Jeg tittet på han gjennom det lille vinduet i døren. Det var en senesterk, muskuløs mann, kanskje rundt 30 år, med snauklippet hode. De sa han var fra Polen, en skremmende utlending den gang. Han satt på sitt rom og avdelingssykepleieren på sitt «enerom», låst bort fra pasientene hun hadde ansvar for. Jeg hørte aldri om at hun fikk veiledning eller hjelp til å komme seg ut av angsten, eller bokstavelig talt, ut av rommet sitt.

Den praktiske sykepleieutøvelsen

Fra skolen hadde vi en praksislærer som antakelig kom til oss et par ganger i denne perioden. Jeg kan ikke huske at hun var med ut i avdelingen. Vi deltok daglig i matserving til pasientene. Maten kom i store containere opp fra hoved-kjøkkenet på Gaustad. Et par av pasientene måtte vi hjelpe med å få i seg maten i dårlige perioder, noen hjalp vi med daglig vask, og en som var sengeliggende med store liggesår stelte vi i den perioden han var hos oss. Ellers var det pleierne som utførte mye vasking av både inventar, og full bading av pasientene, antakelig hver 14. dag, andre oftere. Badedagene opplevde jeg ofte som spesielle. Særlig en av pleierne tok ansvar for dette. Med et par av pasientene låste han alltid badedøren, og vi fikk streng beskjed om ikke å avbryte eller banke på døren. Mange år senere har erindringsbilder om dette kommet tilbake i forbindelse med større åpenhet rundt overgrep. Jeg har ofte undret meg over den vamlige følelsen jeg ofte fikk rundt disse badedagene, før jeg «lukket øynene», og strøk det bort. Var det noe jeg ikke ville se, eller har fantasiene kommet senere?

Andre pleiere likte å vaske møbler og hele rom med grønnsåpe. Da måtte vi elevene ta oss av pasientene alene på ett av oppholdsrommene, mens pleierne skrubbet i vei. De fikk på denne måten tydeligvis en fristund fra pasientene. Det var særlig før legevisitten og kontrollkommisjonen kom på besøk de mente dette måtte gjøres, selv om kommisjonen hastet gjennom rommene. Men en gang stanset overlegen opp og reagerte på den sterke grønnsåpelukten. Han la ned forbud mot den slags vask, og mente pleierne hadde annet å gjøre.

Pasientene var som sagt i alle aldre, den yngste ned til 18-20 år, de eldste var kanskje over 70. Den gamle, sengeliggende pasienten med liggesår husker jeg godt. Vi hadde

lært om decubitus / liggesår i undervisningen, og noen av oss hadde erfaring med stell av dette. Derfor reagerte vi på instruksene vi fikk av pleierne, å putte toalett-papir inn i de dype sårene etter å ha vasket med grønsåpe. Vi tok det opp med vår lærer fra skolen, for hvordan vi skulle gripe det an og gjøre som vi hadde lært, og her ikke fikk gjøre. Slik jeg husker svarte hun vagt på dette, og skulle ta det opp sammen med oss overfor avdelingssykepleieren.

«Disiplinering»

En dag alle var på formiddagsvakt, ble vi kalt inn til avdelingssykepleier. Vi ble plassert på venterommet foran døren til hennes kontor. En og en ble kalt inn, men kom ikke ut igjen til oss før neste ble kalt inn. Det var ingen medelev der, for hun var blitt fulgt ut den andre døren. Bare avdelingssykepleieren og hennes nærmeste fortrolige pleier var der. Vi ble spurt ut, eller forhørt, om hva vi hadde sagt til vår lærer om stellet av liggesåret, og hvorfor vi hadde sagt det. Læreren hadde tatt det opp med avdelingssykepleieren uten at vi ennå hadde fått beskjed. Vi ble holdt atskilt så vi ikke «kunne påvirke hverandres svar». Det sto visst om vi skulle få bestått praksisen eller ikke. Ingen ble støket, svarene vår samstemte. Vi fikk en reprimande på å ha «sladret». Etter dette holdt vi oss ennå mer til hverandre, og pleierne vi var fortrolige med. Vi snakket ikke noe mer med læreren om det som var hendt.

Pasientkontakt

To av de unge guttene husker jeg spesielt, jeg kaller dem Lars og Per.

Lars hadde akkurat sluttet i videregående da han ble innlagt på det lokale psykiatriske sykehuset i sitt hjemdistrikt, før han ble overført til Gaustad. Han ble behandlet med en slags respekt fra pleierne, da en av foreldrene arbeidet innen psykiatrien på hjemstedet. Men han «skulle ikke tro han var noen», fikk vi høre. Han var psykotisk og forvirret i perioder, med fortvilelse som han viste i andre perioder, der han satte seg til motmæle og stilte spørsmål til pleierne og oss. Han ble bedre medisinert og overført til en åpen avdeling etter en stund. Men en dag så jeg gjennom vinduene at han ble slept oppover bakken mellom to av pleierne til «G-mann». Han var blitt urolig, kom tilbake til oss, og satt på «enerom». Hans gråt og skrik nådde ut til oss, og gjennom vinduet i døren så jeg han hadde klatret oppover veggen og ristet i gitrene, ropte etter at noen måtte komme til han. Den dagen dro jeg hjem til mine foreldre og overnattet hos dem. Mine foreldre var gode lyttere og kloke samtalepartnere. De ga ro og omsorg til meg, noe jeg skulle så gjerne ha gitt til Lars.

Lars ble mer medisinert og kom ut i avdelingen. En ung mann med nedslått blikk, kvisete, blekt ansikt og langsom i bevegelsene. Jeg hørte en pleier si til han at «hvis ikke han gjorde som de sa, skulle de sørge for å få han på isolat igjen, også etter at han hadde kommet i åpen avdeling». De par av pleierne som truet på denne måten var ikke redde for at vi elevene skulle høre det. De visste vi ikke ville si noe videre. Og hvem skulle vi si det til, annet enn til hverandre?

Per var i begynnelsen av 20-årene, tynn og skjev i overkroppen, med arrete ansikt. Snakket utydelig og usammenhengende om mange emner, som universet og stjernene, men også nære ting. Vi elevene fikk spesiell beskjed om å passe på han. Dette var for å forhindre at han klorte seg til blods i ansiktet i forbindelse med ulike, for oss, uventete situasjoner. Det ble prøvd med fastbundne hansker og hender, men når vi var sammen med han fikk han være uten dette. Det ble ofte et basketak eller avledning for å forhindre selvskadingen. På julaften hadde han vanskelig for å la være å klore seg, og var ganske ut av seg. For at han skulle få være sammen med oss, satt han i sofabenken ved siden av meg på oppholdsrommet mens vi spiste julemat sammen. Jeg satt i perioder på hendene hans under samværet med de andre, han ville tydelig være sammen med oss. Men det var en kamp for både han og meg. Sent på julaften kom jeg hjem til min egen familie med dem rundt meg, men han var med meg i tankene. Hadde jeg brukt fysisk tvang, for roens eller hans skyld? Dilemmaer som dette fulgte meg ofte.

Hansen

Vi spilte mye kort med noen av pasientene, og ble mer kjent med dem gjennom dette. Lars var noen ganger med. En dag viser han spesielt sin uro og sorg over å være innelåst med oss, og spør hvorfor han måtte være der. «Jeg synes det er fryktelig å være her, og hvorfor må jeg være her?», gjentar han. Henvendt til en av de andre rundt bordet, Hansen kan jeg kalle han, spør han om ikke Hansen synes det er fælt å være der. «Nei, det synes ikke jeg», svarer Hansen. «Men hvorfor er du her?», fortsatte Lars. «Jeg, jeg eier Gaustad jeg», sier Hansen sindig, snur sneipen i munnen og skyver skyggeluen bak i pannen, og fortsetter å dele ut kort. Lars ser himmelfallende på han og spør hvorfor han da går i kjeledress med rem rundt livet og bor i avdelingen. Hansen, som har bodd på Gaustad i årevis, har alltid et rede svar på hånden, og sier at det er fordi han liker seg der. Og det gir han ofte uttrykk for, spesielt på dansekvelder som han alltid deltar i, i fellessalen på området. Vi danset mye med Hansen, og han var god til å føre! Noen slike komiske episoder oppe i tragediene hjalp oss mye gjennom dagene.

Nilsen

Nilsen var en annen middelaldrende mann som var pasient i avdelingen. Han var rolig og mutt og hadde et myndig utseende. Det virket som pleierne hadde en slags respekt for han, og han hadde tydeligvis «makt» over medpasientene også. Det hendte at vi elevene ba han om hjelp hvis noen var urolige på avdelingen. Vi så ikke at han brukte fysisk makt, men å ha han ved siden av oss når vi prøvde å berolige noen, hjalp ofte. Etter hvert fikk han i oppdrag å gå og hente melk på gårdsbruket i følge med en sykepleierelev. Jeg hentet melk sammen med han et par ganger. Vi sa ikke stort, han var som oftest taus, men vi snakket om det vi så på den korte turen. Vi visste at han hadde tatt livet av 2 personer i familien. Av pleierne ble vi fortalt at han var overbevist om at det var en riktig handling, en befaling fra Gud. (Et par år etter

vår praksis fikk jeg høre at han var overført til åpen avdeling og i et rehabiliteringsprogram. Ennå senere, at han på permisjon hjemme hadde prøvd å ta livet av andre i familien, og endte opp på Ila forvaringsanstalt).

Ole

Arbeidsstuen direkte tilknyttet avdelingen, eller klype-rommet som jeg også kalte det inni meg, var også et område vi elevene ble satt i virksomhet. Her skulle de pasientene som ikke kunne klare å gjøre noe i den egentlige arbeidsstuen, montere plastklyper. Vi arbeidet sammen med dem ved at vi rakte dem deler eller hjalp dem med montering. Ole kom fra «G-mann vest», og hadde psykiske handikap, var språkløs og hadde spastiske bevegelser i armer og kropp. Jeg hadde ansvar for han innimellom. Vi satt tett sammen, jeg rakte han deler som han innimellom klarte å sette sammen når jeg holdt i hendene hans. Denne aktiviteten, som jeg selv den gangen reagerte på, var meningsløs sett i lys av at vi virkelig skulle produsere et visst antall hver gang vi var der. For Ole var det jeg som «produserte». Men han fikk fysisk nærhet der vi satt tett sammen, og han likte at jeg sang og at vi vugget frem og tilbake sammen. Andre ganger kunne det også være vanskelig for han. Han ble urolig gjennom lyder og bevegelser, og en gang satte han tennene fast i overarmen min, og hadde vanskelig for å slippe taket. Hans form for nærvær og kontakt?

Sjokkbehandlingene

En av oppgavene våre som elever var også å følge pasientene til ulike behandlinger eller andre aktiviteter de skulle gjøre. Jeg kan ikke huske om vi noen gang fulgte dem til noen form for samtalerapi. Men en av virksomhetene som ble mye anvendt på enkelte av pasientene på «G-mann» var elektrosjokk. Da fulgte flere av pleierne med også. Vi fikk beskjed om at vår oppgave var å holde fast i kneleddene og bena, eventuelt hoftene. De mannlige pleierne hadde overkroppen. Pasienten lå fastspent på behandlingsbordet. Med elektroder på hodet. Når strømmen ble slått på prøvde vi å motvirke de store krampene som gikk gjennom pasienten. Det ble ikke brukt narkose. Informasjonen fra legene som gjennomførte dette var at det var en god behandling for urolige pasienter. Vi spurte ikke utover det, og det sto også i lærebøkene våre om denne behandlingsformen. Det var skremmende og voldsomt, men vi vennet oss til det. Jeg synes jeg kunne gjøre, eller heller si, så lite, bare trøste og være hos hvis vi kom til. Også den dagen jeg måtte følge Lars. Han tryglet og ba om å få slippe, men måtte gjennom det. Jeg bare holdt i han. Den dagen var snøen grå for meg på veien tilbake til «G-mann».

Veien videre/ refleksjoner

Allerede mens jeg var i denne praksisperioden bestemte jeg meg for å spesialisere meg i psykiatrisk sykepleie, nå kalt psykisk helsearbeid, etter endt grunnutdanning. Jeg har mange ganger undret meg på hvordan dette ble en beslutning hos meg allerede

tidlig i utdanningen. Beskrivelsene av mine erindringsbilder viser jo en til tider brutal og lite innsiktsfull behandling av pasientene, og et negativt disiplinerende regime overfor oss elevene. Vi bøyde oss og unngikk konfrontasjoner med overordnede, og søkte kanskje «tilflukt» hos pasientene ved bare det å være medmennesker. Jeg pleide å si, litt fleipete, at jeg ville begynne i psykiatrien «fordi de trengte noen flere normale mennesker som jobbet der». Jeg kunne da ennå ikke se pasienten gjennom diagnoser som skygget for mennesket foran meg. Vi lærte om diagnoser, og knyttet dem til noen av pasientene. Det ga kunnskap om tilstander, men den dypere forståelsen hadde vi nok lite av ennå.

Selv om det ikke kommer frem i erindringsbildene, husker jeg at jeg mange ganger følte meg glad, oppløftet etter en dag blant pasientene. Jeg begynte å oppleve hvordan jeg kunne bruke sider av meg selv som behandling i seg selv. At jeg selv også kunne være et «instrument» i tilnærmingen gjennom omsorgen for pasienten. Bekreftelsen på dette grodde seg sterkere gjennom de videre erfaringene i grunnutdanningen, på tross av at vi hadde lite teori om omsorg i 60-tallets grunnutdanning. En kan si vi ble dyktige «barfotleger». Egen ballast og gode rollemodeller i praksis hjalp oss videre hvis vi ville ha fokus på mennesket pasient. Og heldigvis møtte jeg mange gode rollemodeller gjennom utdanningen.

Nye behandlingsfilosofier og bevisstgjøring av menneskesyn har endret mye i psykiatrien, både i åpenhet, behandling og organisering av tjenesten. Men mye gjenstår, og utfordringene er mange i hvordan en møter mennesket bak pasienten innen helsevesenet totalt. I vår sykepleierutdanning for 50 år siden kunne rollemodellen også i sin ytterste negativitet være en vekker til det motsatte, slik det ble for meg på «G-mann». Da jeg senere leste «Gjøkeredet» med beskrivelsen av sykepleierens hersketeknikk der, vekket det så sterke minner til live, om enkelte ansatte i min første praksis i psykiatrien, at jeg måtte legge boken fra meg i perioder. Dilemmaene i forhold til hva vi gjorde eller unnlot å gjøre gjennom denne praksisperioden var vonde, men bevisstgjørende. Ønsket om å formidle noe til Lars gjennom hendene mine, der jeg var med å holde han mot hans vilje. Kunne han merke mine tause budskap? Boken «Jeg lovet deg aldri en rosenhage», hjalp meg også senere i en forståelse av den psykisk sykes syn på og opplevelse av den nybakte sykepleierelevens møte med pasienter i psykiatrien.

Jeg var heldig, jeg lærte meg å se, å være tilstede. Mitt første møte med en av de sykeste syke viste meg at han som var pasient så meg der og da. Jeg ble invitert inn av et medmenneske gjennom ordene «ikke vær redd, sett deg hos oss du, jenta mi». Heldigvis satte jeg meg der.

Hilde Karin Qvale Høyskel, førstelektor ved Høgskolen i Oslo inntil pensjonering i 2011. Født 1943 i Oslo, med oppvekst flere steder i Norge. Ferdig sykepleier i 1966, og psykiatrisk sykepleier i 1967. Lærerlinjen ved Norges Sykepleierhøgskole 1982, embetseksamen i sykepleievitenskap ved UiO 1988. Klinisk arbeid som sykepleier ved ulike avdelinger i 1960-70 årene. Arbeidet innen høgskolen og videreutdanning i psykiatrisk sykepleie/psykisk helsearbeid fra 1982, vekslende med flere års ansettelse ved Norsk Sykepleierforbunds fagavdeling, vikariater ved Institutt for sykepleievitenskap UiO, og forskningsarbeid innen sykepleie."

Sidsel Bjørneby

- Lykke til, da jenter!

-Å være fersk arbeidsterapeut i 1964

Der forsvant forstanderinnen ut døra til arbeidsstua. Hun var stor og myndig, hadde stivet, hvit hette. Hadde introdusert oss til Sentralsykehuset i Trondheim, som var Olaugs og min første arbeidsplass som nyutdannede arbeidsterapeuter i 1964. Jeg kan ikke huske at vi så henne senere.

Olaug og jeg satte oss ned og så på hverandre. Jeg tror vi fniste litt, i alle fall var vi handlingslammet. Vi hadde fått fine, hvite frakker. Tok på oss de firkantete, grønne emaljenålene med sol oppe i hjørnet, det sto at vi var arbeidsterapeuter. Og solstrålene symboliserte tre H-er: Hjerte, hånd og hjerne. Vi tenkte at det så overbevisende ut.

Det var ingen andre arbeidsterapeuter på sykehuset, ingen vi kunne vende oss til for veiledning eller råd. Mange tanker og følelser ble snudd og vendt på oss imellom, alene på arbeidsstua.

-Hvor og hvordan skal vi starte denne karrieren?

-Vi er "ferdige" arbeidsterapeuter, men hva er vi egentlig?

-Hva kan vi bidra med?

-Hvor er pasientene våre?

-Hvor er kantinen?

Og ikke minst: Vet andre fagpersoner at vi er her, og har de noen forventninger til oss?

Arbeidsstua hadde inngang fra kjellertunellen der portørene raste forbi med pasienter på bære på vei til et eller annet, til hva visste vi ikke. Der var vever, og en sykkelsag, tror jeg. Med den skulle en pasient kunne trene bena ved å sykle med motstand og sage ut figurer i finer. Dette husket vi fra utdannelsen. Vever skulle kunne brukes til å trene armene, forutsatt at pasienten var interessert i veving. Kontor med telefon og dør med vindu ut til selve arbeidsstua. Dette med kontor var litt overveldende, tydet på at vi var profesjonelle -.

Hun som hadde jobben der før oss var ikke utdannet arbeidsterapeut. Hun hadde vel vært en slags aktivtør. Før henne hadde en arbeidsterapeut innredet et treningskjøkken. Arbeidsterapeut var ikke en beskyttet yrkestittel. Senere ble yrkestittelen endret til ergoterapeut for oss med arbeidsterapeututdanning.

Yrkesidentitet

Vår yrkesidentitet var høyst uklar. I 1962-63 besto utdanningen av halvannet år med teori. På denne tiden hadde vi også en del praktiske fag, som makrame, sløyd, metallsløyd og forming. Anatomi, nevroanatomi, psykologi, psykiatri og annen sykdomslære ble vektlagt. Men på så kort tid var det vanskelig å finne ut av hvordan disse fagene skulle kombineres i praktisk yrkesutøvelse. Halvannet år ble etterfulgt av avsluttende eksamen. Deretter hadde vi etterpraksis, tre måneder hos arbeidsterapeut innen psykiatri og tre måneder innen fysikalsk medisin, men ingen vurdering av hva vi kunne etter dette, bare eksamensfest-.

I kjeller-korridoren utenfor gikk livet som vanlig, vi tittet ut, men ingen la merke til oss. Timene gikk mens vi undersøkte hva som var i skap og skuffer. Så forsto vi at det var lunsjtid, og vi dristet oss opp i kantinen. Der satt legene, der satt fysioterapeutene, der satt vaskehjelpene. Sykepleiere med hetter overalt, alle kjente noen de kunne snakke med. Olaug og jeg våget oss til å sette oss ved et bord, men jeg kan ikke huske at noen forholdt seg til oss. Raskt ned i "hulen" vår igjen, der var vi trygge, siden ingen visste at vi var der.

Ingen pasienter fremdeles

Slik gikk noen dager i hemmelighet. Vi var ganske passive, faktisk kjedet vi oss litt. Skulle vi ta kontakt med noen annen yrkesgruppe, i tilfelle hvem? Vi diskuterte hva vi hadde å tilby dem som kunne vekke interesse. Jeg kan ikke huske at vi hadde noen klar tanke om det. Vi fant frem de fine arbeidsbøkene våre fra skolen og bladde gjennom delen om metodefag. Sløyd, metallsløyd, og masse makramé og peddik hadde vi lært. Vi hadde lært mengder av anatomi, psykologi og om ulike sykdommer. Men klar faglig metode?

Da fant vi noe fint garn, og satte opp en vev for å veve hvert vårt skjerf. Lykkelige over å bruke en aktivitet som vi selv mestret. Jeg har det enda, i to rødfarger, inspirert av Sigrun Berg.

Olaug var en handlingens kvinne og har dessuten evne til å kommunisere med barn. Hun dro opp på barneavdelingen og kom ned med en liten, begeistret bande barn. De storkoste seg med Olaugs ideer og veiledning i å bruke utstyr og materialer som var der.

Men jeg var da vitterlig ansatt på noe som het Etterbehandlingsavdelingen. Den var i et bygg borte på området. Tror ikke jeg turte å gå dit selv. Men en dag kom det en telefon fra oversøster der: De hadde en slagpasient som gjerne skulle ha opptrening i å kle på seg. –Panikk! Frem med MacDonald, den turkisfargete, engelske teoriboka. Frem med notatene fra Anniken Whitmore og oversikt over tekniske hjelpemidler fra Elsa Sjøvorr. Etter noen dager dristet jeg meg opp til min første pasient. Hun var en elskelig gammel trondheimsdame. Hva vi gjorde husker jeg ikke. Antagelig prøvde vi i fellesskap å oppnå at hun kunne kle seg selv med en delvis lam hånd. Det var også

noen hjelpemidler som hun kunne bruke når den ene hånden var lam. Hun og jeg hadde det veldig hyggelig-. Heldigvis hadde hun humoristisk sans og hun forsto at jeg var usikker og fersk. Plutselig en dag var hun utskrevet-. Ingen hadde spurt meg om hun var selvhjulpen nok til det. Håpet bare hun hadde familie som kunne hjelpe henne. Faktisk husker jeg ikke andre pasienter, må ha fortrenget dem. Jeg var på Sentralsykehuset ett år. Jeg skriver bevisst –var, ikke –arbeidet.

Ny giv i USA

I 1965 dro jeg til USA med ny familie. Med liten tro på mine evner og kvalifikasjoner som arbeidsterapeut, lot jeg alle papirer ligge igjen hjemme. I USA fikk jeg en bedre forståelse for mitt faglige ansvar. Jeg fikk en god ide om å melde meg som frivillig et par ganger i uken på Washington University Hospital, avdeling for occupational therapy. Der drev de med systematisk opptrening i selvhjelp, laging av håndskinner, trening av fysisk funksjon gjennom aktiviteter. Ergoterapeutene deltok i ukentlige tverrfaglige møter og andre faggrupper lyttet til deres vurderinger.

Med blod på tann skrev jeg hjem etter oversatte eksamenspapirer. Slik fikk jeg noen vikariater. Langsomt gikk det opp for meg at pasientene faktisk betalte for min tid. Deres behandling ble ikke sett som et offentlig anliggende. Dette sjokkerte meg, men vekket meg også i forhold til mitt ansvar-.

Tilbake i Trondheim

Etter fem år i utlandet var jeg klar for Sentralsykehuset igjen, med større selvinnsikt og bedre faglig ballast. Da var det lettere å sette mål for arbeidet mitt; sammen skulle pasientene og jeg utvikle og trene på deres evne til å greie seg praktisk i hverdagen, både hva angikk personlig stell, andre nødvendige aktiviteter og funksjon i samfunnet.

Jeg husket de første månedene, denne første entreen i yrkesutøvelsen var ganske skremmende. Det var så vidt jeg ikke ga opp hele min faglige identitet den første tiden som nyutdannet. Veiledning og faglig ledelsesansvar hadde sikkert hjulpet oss. Men dette var ikke et bevisst savn hos oss.

Refleksjoner

I dag kan jeg reflektere over at jeg var så lite bevisst mitt faglige ansvar da. Vi fikk lønn fra det offentlige, vi var en del av forvaltningen av helsetjenesten. Men hva fikk samfunnet tilbake fra meg? Hva fikk pasientene igjen for at jeg fikk min lønn? Hvor mye var dette min egen skyld? Kanskje min egen umodenhet og manglende forståelse for prosesser i samfunnet? Kunne noe av dette vært bedre klargjort gjennom utdannelsen?

Som høgskolelektor på ergoterapiutdanningen på 70- og 80-tallet opplevde jeg at mye av det jeg hadde sett og lært i USA ble undervist i, av en lærer som hadde sin

utdannelse derfra. For meg var det påtrengende viktig at studentene skulle oppleve faglig identitet og ansvar. For å forstå dette må man forstå samfunnet og prosessene som man er en del av. Å se seg selv som en ressurs sammen med andre faggrupper. Hvis studiet hadde ligget sammen med andre helse- og sosialfaglige studier, kunne det vært enklere å se egen identitet i kombinasjon med andres, mot felles mål. Men ergoterapiutdanningen lå da helt for seg selv og hadde ingen kontakt med andre faggrupper. I dag ligger ergoterapiutdanningen i Oslo på HiOA, det bør gi muligheter for bedre forståelse for eget fag i en større sammenheng.

Antagelig er mine minner om detaljene fra de første dagene som ergoterapeut farget av at det er lenge siden. Men følelsene i min opplevelse er sikkert korrekte, og bør være tankevekkende for dem som har ansvar for profesjonsstudier, også i dag.

Sidsel Bjørneby født i 1939 på Lillehammer. Utdannet ergoterapeut i 1964. Arbeidet i Norge og Seattle frem til 1977, da hun startet som høgskolelærer og senere høgskolelektor ved ergoterapiutdanningen i Oslo. Fra 1988 til 2002 selvstendig rådgiver i Human Factors Solutions sammen med to ergonomer og en fysiolog. Enkeltmannsforetak frem til i dag. Særlig arbeidet med brukeraspekter ved velferdsteknologi i forhold til personer med demens. Arbeider med det i dag, dels som forsker, dels med planlegging av visningsmiljø. I 2010 mottok hun Kongens fortjenestemedalje.

Mari Skancke Bjerknæs

Alene som student -sårbar og maktesløs

Det var på en kveldsvakt det begynte. Som andre-års sykepleierstudent har Åse sin første praksisperiode på sykehus. Det er hennes andre uke på avdelingen, og hun begynner så vidt å bli kjent med personalet og noen av pasientene på sin gruppe. På denne avdelingen er det akutt syke pasienter med komplekse sykdommer, som er innlagt.

Ingen av studentens veiledere er på vakt denne kvelden. Hun har fått tildelt to veiledere som skal være hennes kontaktsykepleiere, og hun skal følge deres vakter så langt det lar seg gjøre. Denne kvelden har det blitt et vaktbytte, Åse skal derfor gå sammen med en annen sykepleier på kveldsvakten. Den andre sykepleieren og studenten har bare så vidt hilst på hverandre tidligere, og de har ikke tidligere hatt vakt sammen. Etter en kort rapport fra dagvakten, blir Åse med sykepleieren inn på medisinerrommet. Sykepleieren blander antibiotika til to pasienter. Hun er ikke den typen som tenker høyt når hun har med seg en student, men studenten følger med så godt hun kan. Åse merker seg at sykepleieren ikke innhenter dobbelt-signatur fra en annen sykepleier, og lurar på om hun skal spørre hvordan sykepleieren tenker å gjøre det, før medisinen skal gis til pasienten. Hun har lært på medikamentkurs, at administrering av slike medikamenter alltid skal kontrolleres av en annen sykepleier. Begge skal signere at medikamentet, dosering og pasient stemmer med forordningen som er gitt av legen.

Sykepleieren, som virker stresset, gir plutselig studenten det ene antibiotika-settet i hendene, og før hun rekker å reagere, aller minst å si noe om dette med kontroll, ber sykepleieren henne henge opp blandingen inne hos en av deres pasienter. Sykepleieren sier hun skal komme etter, hun skal bare sette i gang medisineringen av den andre pasienten, som skal ha antibiotika.

Stress og forvirring

Dette kjennes veldig ubehagelig, og Åse føler stresset stige i hodet og kroppen. Hva er det som skjer- hva skal hun gjøre? Mener sykepleieren alvor? Tankene raser gjennom hodet. Prøver sykepleieren å teste henne ut, vil hun høre om studenten kan leksa si? Hun som student har ikke lov til å gi medikamenter alene i det hele tatt, og selvsagt ikke antibiotika intravenøst. Hun er ikke kvalifisert til å medisinerer alene. Sykepleieren er i gang med å lage neste blanding, og gir ingen tegn til å avvente, eller vurdere hva studenten mener om det hun blir bedt om. Hun tør ikke si nei, vil ikke være en sånn student som ikke vil gjøre ting. Hun har hørt personale snakke om studenter som sluntrer unna, som ikke vil gjøre det de blir bedt om. Hun tar imot antibiotika-settet, og går ut i korridoren. Det er ingen der. Hun ser seg omkring, føler

seg fryktelig alene; hvor er den andre studenten, som er på vakt denne kvelden? Åse skulle gjerne hørt hva den andre studenten ville gjort, eller aller helst gått tilbake til sykepleieren på medisinerrommet, og si det slik hun tenker, at dette skal hun ikke gjøre alene.

Alle er visst veldig opptatt, korridoren er helt øde. Hun har en ekkel følelse i magen idet hun går inn på pasientrommet. Inne på rommet hilser hun på pasienten, og sier hun skal henge opp en ny antibiotika-blanding. I det hun henger opp settet med medisinen, og gjør klart til å koble settet til kanylen inn i venen, ser hun at kanylen er tett, så pasienten får ikke i seg den intravenøse væsken. Mens hun holder på med dette, kommer en annen sykepleier inn på rommet, «hva er det du driver med», spør hun, «vet du hvilken medisin du gir?» Nei, hun hadde ikke sjekket. Hun føler at noe er veldig galt. Sykepleieren hun var sammen med på medisinerrommet, som hadde gitt henne blandingen, kommer inn i full fart. Hun sier stopp, dette er hennes ansvar. Det viser seg at medisinen til de to pasientene var forbyttet. Åse skjønner at dette er svært alvorlig, selv om hennes pasient ikke har fått i seg noe av medisinen. Det har derimot den andre pasienten. Men ingen av pasientene blir skadet.

På vei ut av rommet, ser sykepleieren stresset ut. Hun sier hun skal ordne nye medisiner, og at studenten kan gå en runde med vann til pasientene, før kveldsmaten kommer. På slutten av vekten sier hun til Åse at det er best å forbigå hendelsen i stillhet, uten å skrive avvik. «Men vi kommer til å få kjeft», sier hun til slutt. Hele situasjonen, og tausheten rundt det å skrive avvik, plager studenten resten av kvelden. Samme semestret har de hatt etikkundervisning på høgskolen, og hun har en klar følelse av at slike situasjoner skal meldes. Hun vet at det finnes rutiner for å skrive på spesielle skjemaer.

Åse har et godt forhold til sine lærere på høgskolen, og hun ser frem til å få snakke med læreren om det hun har opplevd på kveldsvakten. Neste dag forteller hun om episoden til læreren, som kommer ut på avdelingen til et ukentlig møte med sine studenter. Læreren hører hva hun sier, men viser ikke vilje til å gå inn i situasjonen, slik studenten forventer. Studenten blir i første omgang litt forvirret, og kjenner at hun blir usikker. Hun merker det på måten hun gjentar seg på, når hun prøver å beskrive det som skjedde, så nært opp til sin opplevelse som mulig. Hvorfor viser ikke læreren mer forståelse for hennes situasjon, og reaksjon på hva hun blir bedt om å gjøre? Og at hun har vært feig, ikke sagt nei?

Det hun får tilbakemelding på, er at dette ikke er hennes ansvar. Åse mener likevel at det bør meldes avvik, men læreren sier at dette må ordnes opp i blant sykepleierne på avdelingen. Læreren tror sykepleieren selv vil ta ansvar, og melde avvik. Hun oppfordrer studenten til å lære av situasjonen. De snakker litt videre om ulike pasientsituasjoner, og om aktuelle læresituasjoner for studenten frem mot midtvurderingen. Som en konklusjon, mot slutten av møtet, sier læreren direkte til henne at hun fraråder henne å gå til ledelsen. Men anbefaler henne å informere kontaktsykepleieren om hendelsen. Det gjør Åse.

Ti dager senere får hun en positiv halvtidsvurdering av en av sine kontaktsykepleiere. I utgangspunktet var det planlagt et midtvurderingsmøte, med læreren også til stede. Isteden blir det bare en kort samtale med kontaktsykepleieren, rett etter lunsj. De setter seg så vidt ned i et hjørne på vaktrommet. Det er en masete og slitsom dag på avdelingen. Vurderingsskjemaet har de tidligere sett på sammen, med tanke på de ulike kompetanseområdene. Åse skulle fokusere på de første ukene av praksisperioden. Studenten leser gjennom det som kontaktsykepleier har skrevet under de ulike punktene. Det står blant annet, at hun er flink til å slå opp og lese om medisinen, før den gis til pasienten. Det står også, at blant «ting å jobbe videre med er å sette egne grenser; i forhold til den 'uheldige' episoden vi snakket om». Åse synes hun får en rimelig god vurdering, men hun kjenner på en dårlig følelse i kroppen, der hun blir sittende igjen alene en stund. Kontaktsykepleieren har mye å gjøre, og må gå. Hun sier at studenten bare må ta seg tid til å se gjennom det som er skrevet i vurderingsskjemaet; «så kan vi prøve å snakke mer sammen i morgen».

Ensom i situasjonen

Den hjelpeløse studenten føler seg forlatt. Hun vrir seg på stolen, og ser alle som i sakte film bevege seg frem og tilbake rundt henne på vaktrommet. Hun kjenner på en ekkel usikkerhetsfølelse, som fortsatt sitter i henne etter kveldsvakten, og hun er betenkt over at det er så vanskelig å få snakke ordentlig med sin praksisveileder. Til midtvurderingsmøtet hadde hun forberedt seg på å fortelle sin veileder hva hun ønsker å jobbe mer med, i resten av praksisperioden. Hun har laget ukeplaner, og de har snakket sammen om å ha et veiledningsmøte en gang i uken, minst.

Tre uker etter kveldsvakten er Åse på en vanlig dagvakt. Det er morgenrapport, og denne dagen skal hun gå sammen med kontaktsykepleieren, den ene av de to hun kjenner best. Etter morgenmøtet, mens alle er på vei ut fra vaktrommet, får hun beskjed om at avdelingssykepleier vil snakke med henne. Hun blir vist inn på kontoret av fagutviklingssykepleieren, som også har vært på morgenmøtet. Avdelingssykepleieren venter på dem, hun sier hei til Åse i det de kommer inn. Åse kjenner hun blir varm og kald om hverandre. Begge disse to lederne har hun bare hilst på, men ikke snakket med tidligere.

Hun opplever en trykket stemning inne på kontoret, og hun får en følelse av at møtet må ha noe med episoden på kveldsvakten å gjøre. Og riktig, hun blir bedt om å forklare seg om det som har skjedd. Åse kjenner hun er tørr i munnen idet hun begynner å snakke. Hun beskriver hele episoden i detaljer, også om sine betenklinger underveis. Det kjennes veldig ubehagelig. Hun blir ikke avbrutt mens hun snakker, men ser at avdelingssykepleieren noterer noe på et ark. Studenten blir stående litt i villrede, når hun ikke har noe mer å si. De to lederne har ingen spørsmål til henne, og hun kan få gå. Resten av dagen kjenner hun seg ganske utenfor. Hun følger dagens plan, og det hun har å gjøre med sine pasienter. Kontaktsykepleieren ser oppmerksomt på henne, et par ganger, og spør, i det de går til pause, om det er noe i

veien? Åse forteller om sin redegjøring på møtet, at hun har vært innkalt på teppet. Hun får til svar at saken bare må gå sin gang.

Avmakt – alene mot systemet

Dagen etter er det et nytt møte, nå med læreren fra høgskolen og fagutviklingssykepleieren. Her får Åse vite at sykepleieren hun gikk sammen med på kveldsvakten, har benektet at hun ga studenten settet med medisin. Sykepleieren har sagt at hun ba henne henge opp saltvann, så studenten kunne øve seg. Åse blir helt forferdet, og ber om at de får tak i sykepleieren. De forteller henne at denne sykepleieren ikke er med på møtet, fordi hun har sluttet. Og videre blir hun fortalt, at den andre sykepleieren, hun som hadde kommet inn på rommet, og lurt på hva studenten holdt på med, har sagt at hun ba henne stenge infusjonen, men at hun likevel ikke gjorde det. Åse synes det er rart – veneflonen (kanylen) var jo tett, det var ingenting å stenge av. Hun kjenner avmakten stige opp i seg, kjenner seg ør i hodet. Hun gjentar at begge sykepleierne tar feil. Men det blir ord mot ord.

Det blir flere møter. Fagutviklingssykepleieren sier at hun ikke har tillit til henne som student. Hun hører uriktige versjoner bli fortalt fra episoden på kveldsvakten. Hun opplever nærmest, at den ene etter den andre, vender henne ryggen, også læreren fra høgskolen. I en fortrolig samtale med en medstudent blir Åse anbefalt å kontakte Norsk Sykepleierforbund. Det ser ut til å være den eneste veien å gå. Hun gjør det, og snakker med studenttillitsvalgt, som blir med på det neste møtet. Her får Åse varsel om fare for ikke å bestå praksis. Hun blir fortalt at varselet ikke har med selve hendelsen å gjøre, men blir begrunnet med manglende tillit. Åse får beskjed om «å jobbe med hvordan hun kan styrke tilliten hos personalet. Hun skal bli mer ydmyk overfor pasientene, og be om tilbakemeldinger, også på hvordan hun er som person. Åse kjenner seg alene som student. Når høgskolen ikke støtter henne, er hun rettsløs. Med hjelp fra fagforeningen får hun tilbud om en ny praksisplass på en annen avdeling.

Mari Skancke Bjerknes er utdannet sykepleier og cand. polit. med hovedfag i sosialpedagogikk fra Universitet i Oslo. Hun har vært ansatt som førstelektor ved Institutt for sykepleie, høgskolen i Oslo og Akershus, er nå pensjonist ved kompetansesenteret for seniorer. Hun har skrevet lærebøker om temaet veiledning, læring og kunnskapsbruk i sykepleierutdanning – og yrke, samt forsket og skrevet artikler om nyutdannedes møte med praksis.

Yrkeslivet setter spor

Else Hertzberg Kokkersvold

Gutten ingen ville ha

Hassan var ca.12 år og fra Marokko. Det var på begynnelsen av 90-tallet. Vi kjente både han og hans familie på Barnevernet. Han og noen av hans søsken utmerket seg i enhver sosial sammenheng med atferdsvansker.

Vi syntes vi hadde prøvd det meste. Støttekontakt, fritidsaktiviteter, samtaler med foreldrene, tilsyn. Etter en hendelse hvor han lagde bål i oppgangen turte vi ikke la han bo hjemme mer. Et av problemene med Hassan var at han hverken passet inn på barnehjem (han var for stor og utagerende) eller på ungdomshjem (han var for liten og redd). Det ble ungdomshjem selv om han var livredd og forlangte å ligge med døren åpen og halvveis ut i gangen slik at han kunne se nattevakten.

Det ble møter, mange møter og tett oppfølging. Hvordan skulle vi få gutten på rett kjøp? Hvordan skulle skolen forholde seg til en gutt som tydeligvis ikke trivdes? Han gjorde sjelden lekser, skulket og kranglet med lærere og medelever. Vi hadde også fått en bekymringsmelding fra barnevernvakten. Hassan var oppdaget i Oslo sentrum sammen med kjente rusmisbrukere. Han var tydeligvis i fri flyt. Vi hadde innkalt til møte, og ventet skole og foreldre.

Foreldrene lot vente på seg. Vi ringte dem for å høre om de hadde glemt oss, men vi fikk ikke kontakt. Tilfeldigvis hadde en av våre ansatte sett at leiligheten de bodde i var solgt. Etter hvert gikk den grufulle sannheten opp for oss. De hadde reist med alt sitt pikk og pakk. De hadde reist fra Norge og hjem til sitt eget land. De hadde tatt med seg alt bortsett fra sin atferdsvanskelige og redde gutt. De forlot han uten å fortelle hva de hadde i tankene.

Så skånsomt som mulig fortalte vi han det. Reaksjonen uteble ikke. Rasering og slåssing, fortvilelse og gråt. Han ba på sine knær om å få komme til foreldrene. Vi fristet med opphold på landet, fosterhjem, ungdomshjem i byen. Ingenting ville han, han ville bare til foreldrene. Der sto vi, med en gutt fra fjerne strøk uten biologiske foreldre å kontakte. Han var akkurat stor nok til at hans mening måtte høres og tillegges vekt. En ny institusjon trodde vi ikke på, og han kunne ikke være der han var. Fosterhjem var ikke å oppdrive. De lar seg relativt lett finne for søte små jenter, men atferdsvanskelige gutter fra Marokko var det verre med. Vi måtte tenke kreativt.

Etter mange diskusjoner fram og tilbake, kontakt med jurist og psykolog fant vi ut at vi skulle gjenforene han med familien sin. Det var ingen formelle hindre som stoppet oss i å reise til foreldrene med Hassan. Psykologen var nok noe i tvil om det ville være det beste for han å komme hjem til foreldrene. De hadde ikke mestret foreldrerollen særlig bra. Til det hadde han for store problemer. Og det var usikkert

om de ønsket han tilbake. Det tok sin tid å finne ut hvor foreldrene hadde bosatt seg, men omsider fant vi dem. Vi måtte ha tillatelse fra familien til å snakke med dem, for Norge har ingen myndighet i andre land. Vi skrev og informerte om når vi kom med sønnen og fikk et hyggelig velkommensvar tilbake.

En ansatt fra ungdomshjemmet og jeg skulle følge han. Hassan var oppstemt, urolig. På flyplass og taxfree vandret han rundt, plukket på det meste, smilte litt flirende men lot seg relativt lett avlede. Vi sank ned på anviste plasser i flyet. Jeg pustet lettet ut. Så langt alt vel. Lite kunne gå galt nå, samtidig som usikkerheten i forhold til hva vi ville møte, begynte å gjøre seg gjeldende.

Vi ble møtt på flyplassen av Hassans onkel. Selv hadde jeg aldri vært i et så eksotisk land, så jeg luktet og så, holdt gutten hardt i hånden. Han ristet meg av seg, og vi ble geleidet til en gammelt utseende bil. Med mine vestlige forestillinger om hva som er et trygt kjøretøy, ba jeg en stille bønn om at vi måtte komme vel fram.

Gutten så ut til å kose seg. Han snakket ikke morsmålet sitt flytende, men han gjorde seg forstått for onkel. Storøyd satt jeg og kikket ut av vinduet. Jeg så store grupper av menn som bare hang på hushjørnene, kuer og høner som spaserte fritt i gatene, fargerike gevanter og hvite kjortler. Vi kjørte oppom hotellet vi skulle bo på, miljøarbeideren og jeg. Det var et flott hotell. Min betingelse for i det hele tatt å dra hadde vært at vi måtte få bo på et trygt hotell. Vi lastet av oss bagasjen, så oss overveldet omkring. Det var store rom, luksuriøse bad og spisemuligheter. Hassan skulle sove sammen med oss til dagen etter. Da skulle onkel komme og hente oss alle tre. Denne natten gikk fint bortsett fra at jeg nesten ikke hadde en blund på øynene. Jeg var for engstelig, for nervøs. Det var så fremmed, nytt og rart. Og hvordan ville hjemmebesøket i bli?

Vi var tidlig oppe. Hassan hadde sovet som en stein. Jeg hadde ikke hørt et kny fra han. Han var ikke spesielt lett å få opp, Miljøarbeideren måtte ty til institusjonsstemmen for å få han til å gjøre som vi sa. Jeg tenkte Hassan begynte å bli engstelig for å møte foreldrene igjen.

Ut til onkels bil. Samme landskap og horder av mennesker, tutende biler, busser hvor folk hang ut av åpne dører og vinduer. Lukten fra svette mennesker og dyrenes ekskrementer blandet seg krydderdufter og den uvante varmen som slo imot oss. Onkel tråklet oss fram. Vi stoppet ved et nytt hus i en gate hvor det tydeligvis var nybygging. Ingen fortau ennå. Gaten var laget av jord. En hane sto på taket og gol.

De sto der, foreldrene og noen søsken. Moren hadde nesten glemt sin norsk. Faren hadde fortsatt grepet. De hadde tross alt bodd i Norge i flere år og var norske statsborgere. Jeg hadde vært veldig spent på mottakelsen. Vi var ikke akkurat verdens beste venner, for det lå en barnevernssak fra Norge og ulmet mellom oss. Men nå var det lutter smil, kyss på begge kinn, og høflig mottakelse. «Du kommer med vår sønn, vi vil ta vel imot dere», sa faren. «Kom inn, dere må hilse på familien, og vi skal spise

sammen». Et blick fra faren, gutten tok av seg skoene utenfor og forsvant inn i huset. Vi ble ført inn i et stort og luftig rom. Veggene var nydelig flislagt. På sofaene som sto langs veggene satt mange ukjente mennesker som reiste seg idet vi kom inn. Vi ble presentert for onkler, tanter, søskenbarn og gamle bestemor. Etter hvert forsvant moren på kjøkkenet. Det samme gjorde de andre kvinnene.

Det ble båret inn store fat med mat som luktet himmelsk. Det viste seg å være Cocos, en nasjonalrett i Marokko. Vi fikk hver vår gaffel, ingen tallerkener og sterk peppermyntete. Vi spiste fra samme fat. En liten gru var det nok; jeg hadde med meg kunnskap om smitteveier og basiller. Heldigvis var maten kokt, den smakte deilig og stemningen var avslappet. Det ble avtalt at vi skulle se på byen etterpå med onkel som følge. Vi damer fikk ikke lov å gå alene. Han skulle kjøre oss når vi var ferdige å snakke sammen.

Miljøarbeideren og jeg var alene kvinner igjen med far og onkel. Vi spiste i taushet. Etter vår formelle kjennskap fra Norge, var det meg de forholdt seg til. Etter diverse hyggelige utvekslinger begynte møtet. Jeg spurte hvordan det gikk med dem, og om de hadde forberedt guttens skolegang. Smilet forsvant fra vår vert. «Han kan ikke bo her», sa han. «Skolespråket er fransk. Hassan kan ikke det, han kan knapt nok marokkansk. Du må ta han med deg igjen.» Faren var tydelig beklemmt over å måtte si dette, eller var det kanskje fordi han måtte forholde seg til en kvinne?

Hva i all verden skulle vi gjøre? Jeg valgte å si at det var umulig. «Det går ikke», sa jeg. «Nå har vi reist denne lange veien fordi sønnen din ønsker å være hos dere. Vi har prøvd å hjelpe han i Norge, men vi lykkes ikke så lenge alt forstyrres av hans lengsel etter dere.» Farens øyne forandret seg, ble smalere og opplevdes kaldere. «Han kan ikke være her. Han blir satt mange år tilbake i skolen. Hvis han i det hele tatt får plass i fransk skole, må han begynne nesten på start». Han ville måtte begynne i andre klasse, satt 4 år tilbake. Likevel var jeg overbevist om at hvis det skulle gå bra med gutten, måtte han bo hjemme hos foreldrene.

Hassan ble hentet. Faren holdt han hardt i armen. Respekten for far var tydeligvis stor, for han mukket ikke. Ingen protester slik vi var vant til å se overfor oss barnevernere. Han så på meg med bønn i blikket. Igjen mannen jeg meg opp og forklarte at vi ikke kunne ta han med tilbake. Det verket inni meg. Han ble gutten som ingen ville ha. For en følelse, men vi kunne virkelig ikke ta han med tilbake. Vi nærmest flyktet ut, kjente farens øyne brenne i nakken. Onkel var imidlertid på plass. Vi hadde ikke annet valg enn å sette oss i bilen. Han var høfligheten selv. Han tok oss med på en rask omvisning i Gamlebyen. Spennende, eksotisk. Det var tett av mennesker, tildekte kvinner, trange passasjer. Menn som ville dra oss inn i butikker, på cafeer. De falbød vakre stoffer, boller og krukker av keramikk. Pruting, som jeg var helt uvant med, skapte en atmosfære av høylytte stemmer som hørt synt ut. Sammen med den verkende følelsen i magen over ikke klare å hjelpe Hassan, ble hele omvisningen en farse.

Jeg lærte noe om kulturforskjeller, og hvordan noen klarer å skifte fra klemmer til fiendtlighet på et øyeblikk. Besøket vårt var vel regissert slik de ville ha det. Tilbake på hotellet pakket vi sakene våre. Lykkelig var jeg når jeg kunne puste ut på flyet hjem.

Det gikk ca. et halvt år. Så sto han på døren til barnevernet og spurte etter meg. Medbragt hadde han et brev fra foreldrene hvor de ba om at jeg måtte ta like godt vare på Hassan som de hadde tatt seg av oss da vi var på besøk. Vår første reaksjon var å returnere han, sende han på første fly tilbake. Så langt vi visste hadde han reist alene til Oslo. Da kunne han vel klare returen også, men hadde vi lov? Dette ble drøftet med barnevernets advokat. Vi oppfattet at tvilen var stor. Psykologen, slik vi oppfattet henne, var enda mer i tvil. Sammen med egen motvilje mot å sende et barn som pakke, gjorde vi det ikke.

Hva gjør vi når vi har barn som ingen vil ha? Jeg tror at alle foreldre innerst inne ønsker å gi dem de beste mulighetene. Foreldrene til Hassan ønsket nok også det. Derfor sendte de han tilbake til Norge. Kan et system eller en yrkesutøver likevel kompensere for foreldre som avviser egne barn? Hassan var på sett og vis heldig. Han fikk være i fosterhjem hos et ungt par som jobbet med ungdom. De ville gjerne prøve å få det til, og de gjorde en entusiastisk innsats. Det siste jeg hørte var at det unge paret ikke lenger turte å ha han boende. De ønsket seg barn, og Hassan hadde begynt å fekte med kniv når han ikke fikk det som han ville.

Noe av det såreste er kanskje når barn ikke får den kjærligheten fra foreldre som de har krav på. Hvordan det gikk med Hassan? Det vet jeg ikke. Når barn er 18 år er de ute av barnevernet hvis de selv ikke vil ha videre tiltak. Det ville ikke Hassan.

Else Hertzberg Kokkersvold, født 1943 i Molde. Har utdanning ved Statens miljøterapeutskole og er cand.mag. med fagkretsen psykologi, pedagogikk og kriminologi. Hovedfag i ernæring, helse og miljø fra Høgskolen i Akershus. Erfaring fra psykiatri, barnevern, Universitetet i Oslo og Høgskolen i Akershus. Bidragsyter i bøker, tidsskrift og dagspresse. Er nå pensjonert førstelektor fra yrkesfaglærerutdanningen ved Høgskolen i Oslo og Akershus.

Sigrun Nilsen

Fremmed i Norge

Jag avser alltså inte främlingen i den hittills gängse betydelsen av en vandrare, som kommer idag och går imorgon, utan den som kommer idag och stannar imorgon - den så att säga potentielle vandraren.

(Simmel, 1981:139)

Simmels definisjon av den fremmede er som en beskrivelse av min mors familiehistorie. Hennes foreldre og tre eldre søsken kom til Norge som jødiske flyktninger, rundt århundreskiftet. Foreldrene hadde planlagt å reise videre til USA, skulle bare «hvile ut» litt, men de kom seg aldri videre. De fikk tre barn til i Norge, det yngste barnet var min mor.

Jeg er født under krigen som flyktning i Sverige. Da min mor var gravid i 9. måned flyktet mine foreldre til Sverige. De bodde i en stor boligblokk på østkanten i Oslo. I oppgangen var det en nabo, som var kjent som NS mann. En dag passerte min far og denne naboen hverandre i trappoppgangen. Halvhøyt, mens han så ut i luften sa naboen: «I morgen tar de jødiske kvinner og barn». Samme kveld gikk foreldrene mine under jorden og overlevde en dramatisk flukt til Sverige.

Jeg vokste opp i etterkrigs Norge i samme leilighet som mine foreldre flyktet fra. De mente det var nødvendig å holde den jødiske bakgrunnen skjult for omgivelsene, «Ingen vet om det kan skje igjen». Jeg, som hadde blitt født i Sverige hadde svensk statsborgerskap. Det var viktig å holde på dette syntes de, slik at vi hadde muligheten til flukt om «det» skulle skje igjen. Foreldrene mine følte stor takknemlighet til Sverige, og vi hadde svenske flagg på juletreet. Jeg skulle ikke si noe om bakgrunnen på skolen, og selv om de fleste naboene må ha visst det, var det ingen som nevnte noe. Hjemme derimot, i omgangen med de overlevende av min mors familie og hennes venninner, var oppveksten, flukten, deportasjonene, utslettelse og overlevelse, et gjennomgangstema.

Da jeg etter hvert ble sosialarbeider, og siden lærer for sosialarbeidere og forsker, dreide mye av min interesse seg om temaet «å være fremmed». Jeg deltok i flere forsøks- og forskningsprosjekt som handlet om arbeidet med innvandrere og flyktninger i Norge. Ikke minst har mine studenter med minoritetsbakgrunn lært meg mye. Det største og mest betydningsfulle prosjektet for meg var å starte opp og delta i en selvhjelpsgruppe med innvandrerkvinner, og deres barn. Gruppen varte i fire år og ble grunnlaget for min doktoravhandling.

I selvhjelpsgruppa møttes vi to ettermiddager i uka over en periode på 4 år. Den ene ettermiddagen sydde vi, med meg som «deltakende observatør» i rollen som sylærer

(jeg kan sy), den andre ettermiddagen lagde vi mat. Kvinnene ønsket å ha med norske kvinner i gruppa, men det fikk vi aldri til. Selv om det var en selvhjelpsgruppe, oppfattet de andre meg som leder fordi initiativet var mitt. Jeg var sylærer og ikke minst, jeg var norsk. Vi kom sammen, pratet, kranglet, lo og gråt. Det var en broket forsamling kvinner og ikke minst et bråkete felleskap. Noen av kvinnene ble mine gode venner. Jeg ble kjent med deres familier og ektemenn. Jeg reiste og bodde sammen med to av familiene, da de reiste på besøk til hjemlandet.

Ut fra min innarbeidede motvilje mot å fortelle om min jødiske bakgrunn tok det over et år før jeg fortalte om min jødiske bakgrunn i gruppa. Jeg unnskylte over for meg selv med at det var flere kvinner fra Midt - Østen i gruppa, og at det kunne bli vanskelig politisk. Reaksjonen da jeg endelig fortalte om bakgrunnen min, var uventet: «Nå forstår vi. Det er derfor du forstår oss.» Etter den dagen var jeg en av dem.

Fragmenter fra livet som «fremmed» i Norge.

Moralfilosofen Harald Ofstad som kanskje er mest kjent for sine analyser av vår forakt for svakhet har sagt:

*Dere skal bli som oss, men **helt** - kan - og får – dere ikke bli som oss, for i bunn og grunn er dere annerledes. (Ofstad , 1980:213)*

I det følgende skal jeg fortelle noen små historier. De er hverken spesielt dramatiske eller originale. Det de har felles er at de beskriver hvordan vi forholder oss slik at «dere» ikke **helt** – kan - og får - bli som oss.

Francine som aldri blir norsk, nok

Forleden dag spiste jeg middag med en tidligere student. Hun er født og oppvokst i Tyskland. Da hun begynte på sosialskolen i Oslo for snart 40 år siden snakket hun allerede flytende norsk. Siden har hun bodd i Norge, fått barn, tatt hovedfag og doktorgraden og er nå professor på universitetet. Ungdom og narkotikapolitikk har vært hennes forskningstema det meste av tida.

«Jeg er så sint, opprørt og frustrert. Jeg må fortelle deg noe, men du må ikke si det til noen».

Det er ikke uvanlig at Francine er opprørt. Hun er temperamentsfull og direkte. Dessuten er hun lynende skarp, analytisk, ambisiøs og ubeskjeden. Det provoserer ofte kolleger og samarbeidspartnere. Hun fortalte at hun veiledet en doktorgradsstudent som hadde intervjuet et spesielt utvalg av ungdom om deres forhold til narkotika. Studenten arbeidet nå med å avslutte sin analyse av intervjuene. I analysen avdekket han, blant annet, noe han fant kritikkverdigg i forhold til hvordan hjelpeapparatet møtte disse ungdommene. Studenten var kommet til Norge fra Island for tre år siden, og hadde det siste året fått et doktorgradsstipend.

Uka før vi møttes hadde avdelingen Francine jobbet ved arrangert et midtveiseminar hvor studenten skulle legge fram sitt foreløpige materiale for medstudenter og noen lærere. Francine hadde ikke vært til stede.

«Og vet du hva! Han kommer til meg helt utslått etterpå. Vet ikke hva han skal gjøre. På seminaret hadde de foreslått at han burde skaffe seg en norsk veileder, eller i hvert fall en norsk co-veileder. De hadde begrunnet det med at vi begge var utlendinger. Hva synes du, utlendinger? Ikke norsk nok? Jeg har snart bodd dobbelt så lenge i Norge som i Tyskland. Han syntes det var vanskelig å fortelle det til meg, var redd for hvordan jeg ville reagere. Og det hadde han rett i, jeg ble rasende. Han vil ikke at jeg skal ta det opp. Er redd fordi det kan gå ut over tildeling av videre stipend. Hadde de enda argumentert faglig, at jeg er kritisk til sider av norsk narkotikapolitikk. Men nei. Jævla feige rasister.»

«Jeg skjønner ikke hva han sier» (undertekst: Han er jo svart)

Min kollega Ali, og jeg skulle sjekke inn på et hotell i Telemark. Vi arbeidet med et prosjekt som dreide seg om mottak og integrering av flyktninger i kommunene. Hensikten med oppholdet var å intervju flyktninger og flyktningearbeidere om deres respektive erfaringer med bosettingen i noen utvalgte kommuner.

Ali er fra Pakistan. Han har bodd i Norge siden han var ung. Han er sosialarbeider og forsker. Han snakker og skriver norsk, men selvsagt har han et annet tonefall og ikke alltid korrekt språkbruk. Siden han hadde ordnet med bestillingen av rommene over telefon, og er en høflig fyr, henvendte han seg til damen i resepsjonen. Jeg sto litt på siden og passet bagasjen. Etter at Ali hadde presentert oss, vist til bestillingen og bedt om nøkler til rommene, så den søte damen i resepsjonist på meg, og spurte hva vi ønsket. Jeg svarte at jeg kom sammen med Ali som nettopp hadde informert henne om hva det dreide seg om. «Men han er jo utlending og jeg skjønner ikke hva han sier. Det er bedre om du forklarer». Vi opplevde stadig liknende episoder mens vi samarbeidet.

Kravfulle Hassan

Flyktningkonsulenten i en av kommunene, Ali og jeg samarbeidet med, fortalte meg om en familie han hadde mye problemer med. Han opplevde dem som krevende og lite samarbeidsvillige. De var flyktninger fra Somalia. Mannen, Hassan, var matematikklærer og regnskapsutdannet, mens kona ikke hadde noen utdanning. De hadde 4 barn fra 4 – 12 år. Hassan hadde nylig nektet å ta en praksisplass fordi han mente det var under hans verdighet å jobbe på et bilverksted. Han ville ha en praksisplass der han kunne bruke noen av kunnskapene sine, hadde han sagt. I hvert fall ville han på et kontor. Flyktningekonsulentens problem var at han ikke kunne skaffe noen kontorpraksisplass. Dessuten var Hassan i konflikt med sosialkoret om penger. Kona derimot gikk det bedre med. Hun var blitt «adoptert» av noen damer i bygda som drev med husflid og hjemmearbeid.

Jeg var spent på å treffe Hassan. Min erfaring var at virkelighetsbildene til flyktingene og de profesjonelle vi intervjuet, ofte var svært forskjellige.

Utdrag fra referatet jeg skrev etter samtalen med Hassan:

"Vi valgte å komme til Norge fordi vi hadde hørt at det var et fritt land. Reisen hit tok lang tid og var forferdelig. I området der vi bodde var det stadig krigshandlinger. Noen av våre slektninger ble drept i tilfeldige voldshandlinger, mens andre ble drept av politiske grunner. Da krigen ble verre visste jeg at jeg kunne bli den neste. Jeg tenkte at hvis jeg kunne redde familien og meg ut, kunne jeg fortsette kampen for mitt land, utenfra. Jeg ville til et demokratisk og fritt land, lære hvordan det fungerte, skaffe meg kunnskaper og erfaringer som jeg kunne ta med tilbake når landet mitt skal bygges opp.

Vi var på flukt ett år og reiste gjennom mange land. Uten slektninger og forbindelser som kunne gjemme oss, skaffe penger til bestikkelser, falske papirer og beskyttelse, hadde det ikke gått.

Da vi kom til Norge var jeg full av forhåpninger. Jeg tenkte at vi kunne bo i telt under et tre, bare vi fikk friheten og muligheter til å arbeide.

Nå lurar jeg på hva som har skjedd med meg. I dag har jeg vært på sosialkontoret og kranglet for å få en ny stol i stua. Vi trenger den ikke. Vi har noen stoler og sitter ofte på gulvet. Jeg har oppdaget at hvis du skal få respekt i Norge må du eie ting, hjemmet ditt må se ut som de andres hjem, og barna må ha de klærne og det utstyret som alle andre barn har. Så nå har jeg også søkt om sykkel til den eldste sønnen min også. Da de sa at jeg ikke fikk ny stol og at sønnen min måtte vente med å få sykkel til jeg hadde begynt i praksis, ble jeg rasende. Tror de ble litt redde, og det er sikkert ikke bra.

Mine kunnskaper og erfaringer er ingen interessert i. Min kone bare gråter fordi hun savner sine slektninger. Folk er snille mot oss, men skjønner ikke at vi kan noe. Når vi skrur på TV og ser bilder og reportasjer fra vårt land, ser vi barn med store mager som sitter på bakken. De har verken mat eller hus eller skoler. Det er sant for noen, men ikke for alle.

Jeg vil ikke krangle om nye stoler, sykler og moteklær til mine barn. Men skal vi bo her må jeg det, for at vi skal få respekt. Jeg vil at vi skal lære, og utdanne oss. Vi skal forberede oss slik at vi, når landet vårt blir fritt, kan vende tilbake og arbeide for rettferdighet og demokrati"

Journalistene som aldri får vite «sannheten»

I selvhjelpsgruppa snakket vi mye om rasisme. Fellesspråket vårt var norsk, selv om mange av kvinnene snakket dårlig norsk. Noen var nærmest analfabeter og om de hadde gått på et norskkurs eller to, hjalp det lite, fordi de ikke hadde noen å snakke

norsk med. Vi ble eksperter på å kommunisere med kroppen og enkeltord. Etter hvert utviklet vi et slags eget språk. For å karakterisere mennesker de møtte, enten naboer eller offentlige saksbehandlere, hadde kvinnene en skala: *Veldig snill - snill - slem - faen i helvete*. Ordet rasisme ble brukt i en svært utvidet betydning, og ofte, svært ofte. Alt fra diskriminering til uhøflighet var rasisme. Det vil si at de brukte begrepet rasisme like mye om hverandre som i forhold til nordmenn.

En ettermiddag skulle vi få besøk av en journalist fra lokalavisen som hadde sagt hun ønsket å skrive om kvinnenes erfaringer i lokalsamfunnet. Denne dagen var minst ti kvinner og enda flere barn til stede. Det var en vanlig sy - ettermiddag og vi holdt til på skolen i håndarbeidsrommet. Støynivået var som vanlig høyt, med unger som lekte og kranglet, duren av symaskiner og kvinner som diskuterte høylytt, eller tisket lavmælt med hverandre.

Før journalisten kom hadde noen av oss snakket om Fatimas opplevelser dagen før. Fatima fra Somalia var gravid og brukte tradisjonelle klær fra hjemlandet. På veien til butikken sammen med sine to små barn, hadde hun blitt stoppet av en eldre dame som skjelte henne ut fordi hun var gravid, og skulle «oversvømme» området med enda flere av disse «svartingene». Fatima gråt mens hun fortalte. Hun beskrev hvor redd og lei seg hun hadde blitt. Vi hadde snakket om liknende episoder før. Flere av de andre kvinnene fortalte at de hadde opplevd det samme når de var gravide eller kom med små barn. Alle lurte på hvorfor det som oftest var gamle damer, som så snille ut, som var så «slemme».

Da journalisten kom ble hun tatt godt imot. Hun fikk te og kaker. De fleste i gruppa likte godt å få besøk, særlig når det var norskinger som kom. Da journalisten spurte dem om de hadde opplevd diskriminering eller rasisme i bydelen benektet de det. «Alle er så snille». Journalisten forsøkte seg med flere inngangsspørsmål om samme temaet, men fikk ikke «napp». Da journalisten hadde gått spurte jeg om hva som var skjedd, og hvorfor de ikke sa noe om hvordan de «egentlig» hadde det. «Det går jo ikke an å snakke om sånt, hun var jo så snill. Det ville være uhøflig». Da vi senere skulle ha besøk av en journalist fra Aftenposten, som skulle skrive en stor magasinartikkel, sa jeg at de burde fortelle om noen av sine dårlige erfaringer også. De var enige, men gjorde det ikke.

Fargeblinde Ludmila

Ludmila er 10 år, og født i Norge. Foreldrene kom til Norge fra Makedonia som politiske flyktninger fordi faren var aktiv i albanernes frihetskamp. Ludmila og søsknene ser ikke spesielt «utenlandske» ut. De to jentene i familien har mørkt hår og brune øyne, som så mange etniske norske barn.

Jeg var med familien på besøk i Makedonia ved to ulike anledninger. Vi bodde hos familie i et fattig område med bare albanere. Huset var knøttlite, en liten forgård med en vannpumpe utendørs og utedo. En høy mur omga huset. Huset besto ellers av et

lite soverom, liten stue og kjøkkenkrok. Nesten alt vi gjorde fra matlaging til tannpuss ble gjort ved vannpumpen i forhagen. Fordi vi var på besøk fra Norge, kom det mange slektninger på besøk, ofte langveisfra slik at de måtte overnatte. Sjelden var vi mindre enn 15 stykker som overnattet i huset.

For å få litt «luft» og gjøre noe annet enn å snakke, hadde jeg dratt med sammen med ungene til et badeanlegg utenfor byen. Jeg ikke hadde vært i sola denne våren så jeg hadde smurt meg inn med høyfaktor solkrem, for ikke å bli solbrent. På veien hjemover, sa jeg til Ludmila at jeg hadde jo fått litt farge til tross for solkremen.

«Men du er jo blitt fin og brun» sa jeg til henne. «Du er heldig som har sterk hud som tåler sola.»

«Blitt brun? « svarer Ludmila og ser forundret på armene sine. «Jeg er jo svart, så jeg kan ikke bli brun».

«Hva i all verden mener du, svart du?»

«Ja, alle i Norge sier jeg er svart. Jeg har svart hår og svarte øyne og kommer fra Makedonia. Derfor er jeg svart.»

Avskjedsfesten

Et nytt kull sosionomstudenter var uteksaminert og det hadde vært fest. Dette var et kull hvor forholdsvis mange av studentene hadde etnisk minoritetsbakgrunn. Jeg hadde tatt initiativ til å danne en gruppe med disse studentene. Vi brukte gruppa som støtte både faglig og sosialt. Noe av det som opptok de fleste av dem var hvor vanskelig det var å bli kjent med de «norske» studentene, og hvor lite interessert norskingene var av deres erfaringer. Erfaringene de beskrev var, noe jeg ofte observerte, at når noen av dem tok ordet og assosierte faglige tema med sine egne erfaringer, ble det stille. De andre lyttet høflig, og diskusjonen fortsatte som om ingenting var sagt.

Det gikk ofte hard for seg i vår «multikulturelle» gruppe, fordi mange av studentene sto svært langt fra hverandre både politisk, religiøst og kulturelt. Heller ikke vi var fri for fordommer, men de ble i hvert fall lufta. Karim fra Pakistan var aktiv i gruppa. Han kom til Norge som svært ung og snakket utmerket norsk. Han var politisk aktiv, men fremdeles praktiserende muslim. Følgelig drakk han ikke alkohol.

Dagen etter festen kommer han nølene inn på kontoret mitt. Gadd jeg å høre litt på han? Han sa han var både sjokkert og forvirret. Kvelden før hadde blitt slik som avslutningsfester på skolen ofte ble, masse alkohol og masse følelser. Karim fortalte at «mange» studenter, også fra klassen hans, hadde kommet og ville snakke med han. Flere av dem hadde han aldri snakka med i løpet av studiet. De hadde stilt ham masse spørsmål. «Jeg fikk flere spørsmål om meg selv enn jeg har fått i løpet av alle årene på skolen. Kanskje det var alkoholen som gjorde dem interessert? Eller kanskje var det alkoholen som gjorde at de torde å spørre». Det som hadde rystet ham mest var at flere hadde spurt hvilket land han kom fra. «Hvordan har det gått an å ikke vite det?

Da jeg spurte om hvorfor de ikke hadde spurt meg før sa de jeg hadde sett så streng og avvisende ut at de ikke hadde turt å snakke til meg. Er det min skyld at vi ikke har hatt kontakt?»

Valgtider

Noen av kvinnene og jeg hadde vært i et møte i et bydelsutvalg. Bydelen hadde noen støtteordninger til frivillige grupper og vi hadde søkt om støtte til å betale for barnevakt i gruppa. Vi argumenterte med at det ofte var så mange barn til stede når vi møttes at støynivået ble for høyt til å snakke. Dessuten var det sosiale samværet så viktig for kvinnene, og det var vanskelig å passe barna samtidig som en sydde, lagde mat og snakket. Noen i utvalget foreslo en turnusordning for barnepass. Vi fortalte at vi hadde prøvd det, men det førte ofte til konflikter mellom mødrene fordi de var svært «hårsåre» på egne barns vegne. Vi prøvde også å argumentere for at kvinnene var hjemmевærende, ofte med dårlig nettverk, slik at ingen kunne passe barna mens de var hjemmefra. Vi fikk ikke noen penger, som en i utvalget uttrykte det: «Hvorfor kan de ikke passe barna sine selv, slik som vi må?».

Det var tid for valg og på veien hjem så vi at det på t-banestasjonen var flere av partiene som hadde stands, hvor de delte ut valgmateriell. Maria var den eldste kvinnen i gruppa. Hun kom til Norge som politisk flyktning fra Chile for lenge siden, snakket godt norsk og kledde seg som en vanlig eldre norsk dame. Hun var fremdeles opptatt av politikk, og sa hun vil samle inn valgmateriell for å studere det når hun kom hjem. Hun var blitt norsk statsborger, og hadde stemmerett. Vi andre sto litt i bakgrunnen for å vente på henne. Vi var en blandet gruppe, to fra Pakistan, en fra Somalia og en fra Marokko. Alle hadde sine varianter av hidsjab og lange skjørt eller bukser. Ved den siste valgboden så vi det ble en litt opphetet diskusjon mellom Maria og damen i boden. Vi så at de snakket om oss. Maria kom oppskjørtet tilbake: «Vet dere hva som skjedde. Hun sa hun ikke ville gi meg noen brosjyrer fordi jeg kom sammen som «sånne som dere». Da jeg spurte hvorfor ikke, så sa at dere er innvandrere og muslimer, fordi dere har skjerf og sikkert ikke stemmerett. Dessuten sa hun at dere kunne reise tilbake dit dere kom fra. Da sa jeg at jeg er norsk statsborger og har hadde stemmerett, men det hjalp ikke.»

Mamma på gamlehjemmet

Da min mor ble gammel, og ikke kunne bo alene lenger, fikk hun plass på et stort moderne aldershjem i nærheten av der hun hadde bodd. Hun var en aktiv og sosial dame og deltok på fleste aktivitetene som ble arrangert. Men hovedbeskjeftigelsen var å sitte på røykerommet og røyke sammen med en gjeng andre eldre damer. Her florerte småpratene, meninger om mangt, og sladderene.

Etter at hun hadde bodd der en kort stund trakk hun meg til side og hvisket: «Du må ikke fortelle til noen her at jeg er jøde. De gamle her liker ikke jøder. Ikke pakistanere eller negre heller forresten.»

Etterskrift

Som det framgår av historiene over er de fleste fordomsfulle eller intolerante personene jeg referer til, kvinner. Jeg har lurt på det. Hvorfor erfarte jeg, og synes fortsatt jeg erfarer, at de fleste som uttrykker fordomsfulle holdninger direkte overfor andre, er kvinner? Selvsagt kan det ha sammenheng med at jeg er kvinne og har arbeidet mest med kvinner. I selvhjelpsgruppa vår ønsket kvinnene, som sagt, å komme i kontakte med norske kvinner, noe de ikke oppnådde. I tillegg hadde de fleste, på grunn av religion og kultur, motvilje mot å omgå fremmede menn. De hadde stor respekt for kvinner, særlig eldre, og de savnet søstre og mødre. Skuffelsen over å bli møtt med fordommer av andre kvinner, spesielt eldre kvinner var stor. Jeg har nettopp lest en bok med beretninger av jødiske kvinner som satt i tyske konsentrasjonsleirer under 2. verdenskrig. Flere av kvinnene der uttrykker sin forundring over at de verste fangevokterne de opplevde, var kvinner.

Jeg avslutter fragmentene mine med mammas bekymring for at de andre på aldershjemmet skulle få vite at hun var jøde. Det minner meg om da vi i selvhjelpsgruppa deltok på arrangementer på aldershjemmet i bydelen. Aldershjemmet fungerte som et sosialt møtested i bydelen, og mange sosiale arrangementer i bydelen ble lagt dit. Når vi var der, og satt ved bord i nærheten av beboerne, som ofte en gjeng med kvinner, opplevde jeg som oftest, at de hevet stemmene sine ekstra. De ville tydeligvis at vi skulle høre hva de sa. Mye av det de sa var ganske ille. Innvandrene, det var tydelig at de snakket om oss, var voldelige, kriminelle, skattesnytere, trygdemisbrukere osv. Kroppsspråket og øyekastene var ikke til å misforstå. Selv de som snakket dårlig norsk av oss, oppfattet hva som foregikk. På skalaen til kvinnene i selvhjelpsgruppa levde de klart opp til betegnelsen «fra faen i helvete»

Jeg vet at fordommer, rasisme og intoleranse finnes i alle samfunn og alle kulturer. Jo mer truet en gruppe er, jo mer fordommer og redsel for andre, sier forskningen. Eller som en av kvinnene i gruppa alltid sa, når vi utvekslet dårlige erfaringer om norskene: «Det er drittsekker der jeg kommer fra også».

Sigrun Nilsen f. 1943 i Stockholm. Vokst opp i Oslo. Sosionomeksamen 1967. Dr.fil fra Universitetet i Gøteborg 1999. Arbeidet i ungdomspsykiatrien og kommunalt ungdomsarbeid. Siden 1977 høgskolelektor og førsteamanuensis i høgskolesystemet. De fleste forskingsprosjektene har omhandlet etniske minoritetskvinner i Norge. Medforfatter av flere lærebøker. Kunnskaps- og interesseområder er vold mot kvinner, kvinner med minoritetsbakgrunn og sosialt arbeid i minoritetsperspektiv. Pensjonert og arbeider som frilans, hovedsakelig som sensor og veileder.

Oddvar Smukkestad

Veien til Dhaka

Jeg sitter i den skinnende transitthallen på flyplassen i Dubai. Jeg er på gjennomreise fra Norge til Dhaka i Bangladesh. Det er midt på natta. Hallen er badet i flomlys fra hundrevis av lyspunkter i taket. Her snurrer glinsende BMW er og Jaguarer på tidsriktige displaykaruseller midt i hallen. De vitner om det prangende forbruket som er så typisk for de rike i Midtøsten.

Klokka er halv ett om natta. Jeg venter på EK 062 fra Dubai til Dhaka og Kuala Lumpur. EK er forkortelsen for flyselskapet EMIRATES med base her i Dubai. Etter planen skal flyet gå kl. 2.55. Det er på den tida en reiser interkontinentalt i den globaliserte verden. Det er et pulserende liv i avgangshallen. De fleste butikkene og kafeene er åpne. Her lever en av tax-free handelen. Dubai ligger sentralt på ruta mellom Europa og Asia, så her er det "business as usual".

Kafetilbudet er tilsynelatende mangfoldig. Jeg sitter i en indisk restaurant kalt Jashan med utsyn til en Mc Donald sjappe, en Bistro Lebanese, en kinarestaurant med navnet Taiwan og en fransk frokostrestaurant, Matin Francais. Noe for enhver smak skulle en tro, men det eneste som skiller spisestedene fra hverandre er navnet og forhåpentlig menyen. For interiøret i transitthallen er i samme internasjonale, minimalistiske stil preget av stål, mahogny og blanke marmorfliser med en og annen kunstig palme innimellom.

Det klinger i dirham og rasler i dollar. For ikke å snakke om knitringen i plastkortene fra VISA, American Express og alle de andre. Plastpengene smører dette systemet og holder det gående natt og dag.

En uendelig strøm av reisende passerer revy. En gjeng velfødde forretningsmenn med opp til flere ringer på hver hånd passerer støyende. Det å vise fram rikdommen er blitt en viktig øvelse i det 21 århundre. Hengemagene deres gir assosiasjoner til favorittdyret mitt, hengebuksvinet. En trivelig utgave av en svarthåret gris med flatt tryne som sleper magen nesten i bakken. Mitt forhold til denne skapningen utviklet seg i dyreparken i Kristiansand på 80-tallet. Det var familiens favorittaktivitet på søndager å dra i dyreparken og besøke hengebuksvinfamilien som holdt til der. Det utviklet seg etter hvert et vennskapsforhold mellom de to familiene om jeg skal si det på den måten.

Flere og flere på to bein minner om denne sjarmerende skapningen med opprinnelse i Australia eller der omkring. Den firbeinte utgaven er å foretrekke, tenker jeg i mitt stille sinn.

Foran inngangen til gate 23 står en gjeng bengalere og røyker. Røykskyene velter opp. Dubai Airport er en forbilledlig flyplass på mange måter. Den var tidlig ute med å tilby spesielle røykerom og å gjøre arealene ellers røykfrie. Røykerne er gjestearbeidere fra Bangladesh som skal hjem på ferie. Mange av dem er analfabeter med så dårlige leseferdigheter at de antakelig ikke skjønner skiltingen på engelsk. De slår aska og stomper sigarettene oppi søppeldunkene med papir.

Av og til dukker det opp en vakt med maskingevær som slokker småbrannene i søppeldunkene og gir synderne en reprimande. Han har ikke før snudd ryggen til så river det igjen i nesa av frisk sigarettøyk.

Jeg er tidlig ute og kommer først i køen. Jeg har erfaring med denne ruta. Dersom en ikke kommer inn i flyet tidlig kan en risikere å få håndbagasjen på fanget fordi bagasjehyllene er fulle. Dessuten er det viktig å sikre seg vindusplass for ikke å bli dratt med i suget i midtgangen under ombordstigningen.

Horder av menn velter inn med store koffert, plastbagger, pappesker og jutesekker som håndbagasje. Med ombordstigningskortet mellom tennene minner de om kulier jeg husker fra geografibøkene på folkeskolen der de bærer seg skakke og skeive på bagasje. Disse folkene har vært borte lenge og det er mange der hjemme som skal ha. Det stables og pakkes frenetisk i hyllene. Noen kolli er for store for bagasjehyllene og store koffert kommer deisende ned i midtgangen.

Jeg får litt angst der jeg etter hvert blir presset opp mot vinduet av alle menneskene og bagasjen deres. Det er skremmende at så mange mennesker og så mye gods skal inn i dette metallrøret og så opp i lufta! Med denne kjempelasten om bord er det en lettelse å høre fra kapteinen at det er halevind på denne tiden av året og at flytiden bare vil være 4 timer.

Jeg skylder å gjøre oppmerksom på at jeg frekventerte denne ruta i perioden fra 1996 til 2003. Som lærer på utviklingsstudiet ved HiO som det het den gangen var en av mine oppgaver å reise på feltarbeid med studentene hvert år. På den tiden var LINS (Lærerutdanningens Internasjonale Senter) engasjert som rådgivere for NORAD i et stort bistandsprogram på grunnutdanningssektoren i Bangladesh. Jeg var også involvert i dette bl.a. i forhold til kvalitetsforbedring i lærerutdanningen. Det var slik jeg fikk landkunnskap og etter hvert et så stort nettverk i landet at det ble mulig også å reise på feltarbeid med utviklingsstudentene til et så krevende land som Bangladesh.

Forhåpentlig har forholdene endret seg siden den gangen. På den tiden var sjekking og veiing av håndbagasje en venstrehåndsovelse i de fleste flyselskaper. Mange av passasjerene hadde sikkert også betalt overvekt for mye av bagasjen. Elektronikk og høyteknologiske vestlige forbruksvarer var vanskelig å oppdrive i et fattig u-land som Bangladesh på den tiden.

Jeg sitter i den røykfrie sonen men det skal vise seg å være til ingen nytte. Selv om EMIRATES er kjent som et av verdens beste flyselskaper skal det vise seg at å stoppe bengalske gjestearbeidere i å røyke i lufta klarer de ikke.

Allerede før vi har tatt av fra bakken river sigarettøyken i nesa. Det blir røkt rundt meg på alle kanter. Jeg klager til betjeningen som forsøker å snakke røykerne til rette. Det hjelper ikke. Flere andre passasjerer klager også. Betjeningen får ikke gjort annet enn å forsøke å stoppe røykere. De som blir tilsnakka stomper røyken et øyeblikk mens andre nører opp. De har en finurlig måte å røyke på som gjør det umulig å oppdage for betjeningen. De holder sigaretten inni handa samtidig med at de inhalerer kraftig. De holder røyken inne mens betjeningen ser og regulerer utblåsningen slik at røyken kommer ut når betjeningen snur seg.

Det er akkurat like vanskelig å stoppe røykinga som å stoppe en ulmende skogbrann i et knusktørt landskap. Det ligger et tykt teppe av røyk inni flyet hele veien. Det spiller ingen rolle om en sitter i røyk eller ikkerøyk. Til tross for at friskluftsanlegget går for fullt er lufta stinn som i en engelsk pub seint på kvelden.

Jeg ankommer Zia International Airport med pottetett nese. Flyplassen er oppkalt etter den andre presidenten i landet. Bangladesh er et av verdens fattigste og dårligst organiserte land og har en kort men blodig politisk historie. Både den første og den andre presidenten ble drept i attentater. Den tredje, general Ershad, overlevde men satt på denne tiden stadig i husarrest. Så fort han kom ut uttalte han seg om politikk og havnet på nytt i husarrest.

Den politiske opposisjonen er kjent for å drive opposisjonspolitikken ved å arrangere generalstreiker, såkalte "hartals", som lammer hele samfunnet i mange dager. Disse streikene er blodige og utlendinger frarådes å ferdes ut når dette pågår. Dette skjer flere ganger i året og er en årsak til at landet har hatt et dårlig rykte som turistland.

Et annet forhold som holder turister unna er den bunnløse fattigdommen og hygien. På den tiden verserte en anekdote blant bistandsarbeidere om at landet var så «møkkete at en fikk diare» bare av å lande på Zia International!

En strabasjøs øvelse venter. Det å finne igjen kofferten på transportbåndet. Det høres trivielt ut men da har en ikke opplevd ankomstkaoset på Zia International. Her kommer ikke koffertene ut en og en men i svære vaser. Hver vase består av koffert, pappesker og jutesekker i alle størrelser og formater, trekasser og presenningpakker av ulike typer. Europeiske koffert minner om fyrstikkesker sammenlignet med noen av de gigantiske slagskipene av lokalt fabrikat som kommer veltende ut på båndet. Noen av dem blir sittene fast i åpningen på vei inn. Da er straks mange mann på pletten for å løse opp vasene.

Det hele minner litt om tømmerfløting i Norge i gamle dager da fløterne måtte rykke ut for å løse opp tømmervasene i fossen. Det er litt av det samme problemet. Noen

må gripe inn i materialstrømmen for å løse opp floka. Jeg står og venter forhåpningsfullt. Første gang jeg var i Dhaka kom ikke kofferten min før etter 2 dager. Jeg frykter gjentagelse. Ikke minst når jeg ser det enorme berget av uavhentet bagasje som ligger i ankomsthallen. Dersom kofferten skulle befinne seg midt inne i den haugen vil den aldri komme fram.

Etter en halv times tid skjer faktisk det vidunderlige. Min grå Samsonite dukker opp under to digre jutesekker nesten helt gjemt bak ei svær keramikkrukke på transportbåndet. Tre andre passasjerer som antagelig har en lignende koffert kaster seg over kofferten min og jeg må rive og slite og ikke minst peke på den røde navnelappen min for å riste de andre av.

Sjeleglad slenger jeg kofferten på ei tralle som jeg fant godt gjemt bak den store haugen med bortkommet bagasje og stevner mot utgangen. Tollkontrollen er en formalitet og pengevekslinga går greit. For 100 US \$ mottar jeg en haug med Thaka så stor at bankfunksjonæren pakker inn sedlene i en stor gråpapirpose. Bankene har ikke store sedler. Derfor gir de ut haugevis av småsedler isteden.

Nå gjenstår bare en prøvelse. Det er å komme ut av ankomsthallen og bli møtt av folkehavet utenfor som skal selge sine tjenester. Jeg gruer meg til den etappen. Jeg ser gjennom glassveggen at det myldrer utenfor. Det er helt nødvendig med bærer for å komme fram i folkemassen.

Jeg trekker pusten dypt og begir meg ut i det sydende folkehavet. Straks hiver 3 mann seg over kofferten min og røsker den ut av handa mi. De sloss om byttet men finner plutselig ut at alle tre kan bære. Den ene insisterer på å bære håndbagasjen min. Det gir mer arbeid. De brøyter seg vei gjennom folkehavet i retning drosjekøen. Jeg følger etter. De går rundt hele køen. En hviting skal ikke stå i kø. Dessuten vil en slik manøver også gi seg utslag i honoraret. Jeg må bare følge etter. Jeg tør ikke slippe kofferten av syne. Med ett er vi framme ved drosjekøen. Mine hjelpere praier den første bilen i køen. De stuer bagasjen i bakrommet og stiller seg smilende opp på rekke foran meg med utstrakt hånd. Jeg har dollarsedler liggende klare i lomma. De har gjort meg en stor tjeneste så jeg betaler rundhåndet. Bukkende og smilende forsvinner trekløveret i menneskemylderet på jakt etter en ny hviting med dollarsedler i lomma.

Drosjesjåføren presenterer seg som Asiz og vi legger i veg inn mot byen etter å ha blitt enige om prisen. Dhaka er en av verdens aller største byer. Det offisielle folketallet er ifølge noen kilder 8 millioner, ifølge andre 12 eller 16 millioner. Tallene spriker men det som alle snakker om er at Dhaka er den raskest voksende byen i verden. Det aller meste skyldes innvandring av fattigfolk fra landsbygda. Det er det geografene kaller falsk urbanisering dvs. at byeksten ikke har basis i nye arbeidsplasser men bare i blinde forventninger om framtida. Forventninger de færreste får oppfylt.

Assiz snakker en enkel banglaengelsk og begynner straks å eksaminere den nye passasjeren. Når han får høre at jeg kommer fra Norge utbryter han spontant: "Norway man - vely good". "Turkey-man no good." Bakgrunnen for denne negative ytringen om tyrkere skulle vise seg å være at han hadde vært sjåfør i den tyrkiske ambassaden i Dhaka og hadde blandete erfaringer med tyrkere.

Klokka er bare halv syv om morgenen men likevel myldrer det av folk etter hvert som vi nærmer oss byen. Trishawtrafikken blir tettere og tettere i grålysningen. Trishawen er lokalbefolkningens drosje. Det er en videreutvikling av rickshawen og er en sykkel med tre hjul, et foran og to ved siden av hverandre bak. Over det bakre hjulsettet er det montert et dobbeltsete med kalesje over for å beskytte mot sol eller regn. En veldig praktisk kjøredning. Drevet av muskelkraft her hvor det er slikt overskudd på nettopp det.

Det sies å være 700000 trishaws i Dhaka. Et astronomisk tall. Igjen bare et gestimat. Ingen vet antallet. Det er for mange i forhold til etterspørselen. Det gjør at prisen er veldig lav. Den var 1-2 kroner for en passelig kjøretur på denne tiden

I det vi passerer den amerikanske ambassaden som ser ut som en festning benytter jeg anledningen til å fritte ut min nye venn om hans syn på amerikanere. Da spretter Asiz opp av setet og uttrykker med all sin kroppslige tyngde: "American man no good" og legger til "only good men: Norway man, Pakistan man and India man."

Når vi først har kommet i gang med denne Bushleken om snille og ikke snille nasjoner spør jeg like godt om "Sri Lanka man". Merkelig nok holder ikke naboene i sør mål. "China man" derimot "vely good man" sier Asiz med ettertrykk og overbevisende kroppsspråk.

Vi nærmer oss gjestehuset og Asiz som nå er skikkelig i gang med samtalen avslutter med at "Japanese man and English man, sometimes good, sometimes bad."

Jeg stiger ut av drosjen foran gjestehuset "Golden Deer" hvor jeg skal bo. Sier adjø til Asiz og blir møtt av en av de ansatte som jeg kjenner. Han smiler bredt og hilser meg med å si "good night, boss". Jeg gjenkjenner hans sjarmerende, ubehjelpelige engelsk og blir glad for at noe er kjent i eksotiske Dacca.

Oddvar Smukkestad (f. 1945) er siviløkonom og utviklingsgeograf. Han har de siste 30 år arbeidet med bistands- og utviklingsproblemer som praktiker og teoretiker blant annet som konsulent i NORAD, prosjektkoordinator på Sri Lanka og amanuensis på Agder distriktshøgskole og på NORAGRIC ved UBM. Fra 1994 var han høgskolelektor på utviklingsstudiet ved HIOA til han gikk av med pensjon høsten 2012. Han har skrevet og bidratt til flere bøker om utviklingsproblematikk bl.a "Utvikling eller avvikling" fra 2008 og "Utvikling" fra 2013.

Ingrid Bølset Johannessen

Tidsklemme som normaltstand

«Jeg har aldri sett deg gå over gårdsplassen – du løper bestandig.»

Replikken kommer fra en god kollega og venn fra barnehagefeltet på campus på Høgskolen i Oslo. Hun møter meg og er halvt lattermild og halvt irettesettende. Jeg må stoppe opp. Hva er dette? Jeg er på vei over gårdsplassen, som vanlig i full fart. To trappetrinn av gangen, opp på neste platå, så neste trapp og videre uten å skli på nedfall fra trær. Jeg er i min egen verden. Noen gygne høsttoner når likevel inn. Bislettbekken er ennå levende med vann, stillferdig og stemningsskapende. Lenger opp er frontveggen på Fyrhuset kledd i vinrødt løv. Det er en vakker dag – og jeg kommer til å rekke det. Høstens første øvingslærermøte skal begynne om få minutter og jeg skal ønske velkommen til nytt arbeidsår. Helst uten å være andpusten og med det ytre under kontroll vil jeg like å gå inn i Auditorium 3 og rolig se ut over den store forsamlingen av førskolelærere. I egenskap av å være øvingslærer for studenter nå i høstsemestret, har de nådd fram til høgskolen i tide til klokka 1230. Det er vårt 4. studieår etter etableringen av Høgskolen i Oslo (HiO), høsten 1997, og en førskolelærerutdanning i kontinuerlig vekst. Mye ligger til rette. Men jeg? Jeg løper fortsatt! Hvorfor?

Ring – det haster

Mandager er verst. Ny arbeidsuke med nye muligheter og forventninger om at uken vil by på gode arbeidsdager med opplevelse av å ha utført mange viktige ting fra huskelisten. Tatt kontakter, avtalt samtaler, avtalt møter, gjennomført tidligere avtaler og slik videre i en lang rekke. Telefonen er full av beskjeder. Det er et sikkert tegn på at det blir en travel dag, helt ulik min ønskestart på en ny uke:

«Ring snarest»

«Ta kontakt, det haster»

«Krisesituasjon i praksisbarnehagen»

Med nytrukket kaffe i kruset er det bare å prioritere og se til å komme i gang. I takknemlighet over en innsiktsfull og rask kontormedarbeider er det bare det om å gjøre: Å komme i gang.

Før lunsj er tre nye praksisavtaler på plass. Studenter er beroliget. Praksisbarnehagene som er involvert, er også beroliget over at utdanningen, Høgskolen, tar sitt ansvar og tar avgjørelser i saker som har syntes helt fastlåst og trasige. Den som er blitt syk i løpet av helgen kan gå hjem og pleie sin sykdom med god samvittighet. Førskolelæreren som er blitt beordret inn i styrerstilling på meget kort varsel, kan se på den akutte situasjonen med noe mer ro og overblikk. Til tross for en noe kaotisk formiddag så kan skuldrene senkes og ansvaret plasseres der løsningene må finnes – i Høgskolen hos undervisningsleder. Student og øvingslærer, som etter en uke sammen

i praksis allerede har opplevd seg på kollisjonskurs med hverandre, har fått ryddet plass og vil komme inn til Høgskolen til samtale dagen etter.
I alt en ganske vanlig mandag.

Ønskestilling

Jeg har med hånden på hjertet alltid sagt at min egen stilling – undervisningsleder i avdeling for lærerutdanning, i Høgskolen i Oslo, knyttet til førskolelærerutdanningen, var den mest attraktive og spennende. På tvers av HiOs hovedsyn på stillinger, at man enten er administrativ eller faglig tilsatt, forble min stilling å være en kombinasjon av begge. Jeg ble tillagt det faglige og administrative ansvaret for studentenes praksis med alt det det kom til å innebære. Jeg var øvingslærernes nærmeste arbeidsgiverrepresentant slik deres tilsettingsforhold og arbeidsavtale var: hovedstilling hos barnehageeier og bistilling i Høgskolen. Rettighetene og forpliktelsene som handlet om norsk arbeidsliv generelt, var langt fra egnet eller tilpasset øvingslærerstillingen i førskolelærerutdanningen. Men lønns- og arbeidsavtaler skal følges til punkt og prikke. For øvingslærerstillingen handlet det om tilpassing av arbeidsmengde ut fra antall barn i gruppen og barnas alder, antall praksisuker med studenter, og antall studenter som grunnlag for beregning av lønn. Var barna under 3 år, kunne det ikke være mer enn en student om gangen. Det var bistillingen med alle rettigheter og plikter som var et av mine ansvarsområder. Bistillingen kunne være fast eller midlertidig.

Høgskolen ble nøye fulgt opp av sin fysiske nabo, Riksrevisjonen. En av revisorene, som hadde HiO som sitt særlige ansvarsområde, uttalte etter en nærgående studie av hvordan praksis i førskolelærerutdanningen ble administrert og økonomisk forvaltet: «Ikke ante jeg at det fantes slike innviklede lønns- og arbeidsavtaler innen norsk arbeidsliv!»

Jeg fikk en samordnende funksjon overfor undervisningspersonalet i alt som angikk praksis, og med et særlig samarbeidsforhold til praksisveiledergruppen. Jeg hadde budsjettansvar for praksis i utdanningen og rapporterte direkte til avdelingsdirektøren. Som mellomleder fikk jeg også lederoppgaver og tilgang til informasjon som ga meg god innsikt i hele høgskoledriften. I tillegg kom alle gode og spennende faglige tilbud og muligheter som stillingen medførte. Her var det bare tidsfaktoren som begrenset. Midt oppe i travelheten var det arbeids glede som preget dagene.

Så jeg løp.

Myke, gode hel-flikker på skoene var et «must».

En vanlig arbeidsdag begynte kl 0800. Jeg måtte helst stille litt i forkant for å være i stand til å holde tritt med arbeidsmengden. Avslutningen ble et problem. Det er lett å se i ettertid. Uten å overdrive kan jeg si at i de fleste ukene hadde jeg noen arbeidsdager fra 0800 til 2200. Kl. 2200 ble ytterdørene låst og alarmen satt i funksjon. Vaktelskapets nattpersonale var den eneste redningen om en var for sent ute. De lange arbeidsdagene endte med at jeg løp gjennom korridoren i 2. etasje i P48, ned trappen og like før magnetlåsene smekket på, for jeg ut ytterdøra. Jeg rakk det hver gang og pustet lettet ut ute på gårdsplassen.

Uten og med data

I det første studieåret under HiO-fanen (1994 – 1995) var det ikke data eller IT-forbindelse mellom Barnevernsakademiet (BVA) på Manglerud og HiO på Frydenlund. For å manøvrere praksislistene med studenter knyttet til øvingslærere og praksissteder, måtte skriveren, den som skulle lage listene, ta med seg papirbunkene i drosje ned til HiO.

Så begynte jakten på en ledig arbeidsplass med PC. Sette i gang arbeidsprosessen. Lage nye lister. Oppjustere og korrigere. Telefonkontakt med BVA etter manglende opplysninger. Retur til BVA på Manglerud. Kopiere. Fordele lister til studenter og aktuelle lærere. Oppslag på tavler. Puste ut, alt klart.

Neste morgen er det like gjerne nye forandringer på grunn av forhold ute i barnehagefeltet som Høgskolen ikke har kontroll over. Hva er den enkleste måten å korrigere lister på denne dagen?

Med manglende IT-forbindelse hjelper det ikke engang å løpe fortere.

Et treårig bachelorstudium som legger inn ca. 22 uker av studietiden til obligatorisk, veiledet praksis, med store studentkull, ut i et arbeidsfelt som på ingen måte er underordnet høgskolens struktur, må regne med å drive kontinuerlig «brannslukking».

Jeg er usikker på om mine rapporter om disse praktiske ulempene nådde helt inn til kjernen av det administrative systemet, eller om de druknet blant andre lignende utfordringer?

Helt og fullt innenfor HiO

Da vi året etter, i 1995, var helt integrert i HiO på Frydenlund med samtlige klassetrinn og funksjoner, var drosjeturene overflødige. De øvrige arbeidsoppgavene økte etter hvert som studentopptakene økte år for år. Høsten 1994 ble det tatt opp 210 studenter til førskolelærerutdanningen. Opptak i hvert av de fire årene 1995 – 1998 var 330. Det betød tilsvarende økning av antall øvingslærere og arbeidsavtaler samt antall praksisbarnehager og barnehageeiere. Det betød også stram struktur i vekslingen mellom teori- og praksisperioder for alle årskull og enheter. Det måtte ikke oppstå overlapping mellom studenter ute i praksisbarnehagene.

Arbeidsmengden økte i alle ledd. Antallet undervisningsstillinger økte til en viss grad i takt med studentantall og klasser. Ikke slik i praksisadministrasjonen. Plassering av studentene i praksis var et eget, stort arbeidsområde. I dag plasserer studentene seg selv i praksis via internett etter tilgang til grupper av praksisplasser som stilles til disposisjon for studentgrupper og årstrinn. Arbeidstids- og lønnsavtaler er totalt forandret. Begrepene fast eller midlertidig tilsetning i bistilling for øvingslærere eksisterer ikke lenger. Noe går tapt og noe blir vunnet etter hvert som avtaler og utdanning endres.

Jeg var optimistisk og helt sikker på at alt ville bli bedre etter hvert. Egentlig ble det ikke det i min tid. Det ble bare annerledes, fordi tempoet måtte økes. Jeg fortsatte å løpe mellom egen arbeidsplass, møter og andres kontorer. Jeg oppdaget ikke i tide at jeg kunne ha gjort andre valg. Jeg kunne ha innsett at de lange arbeidsdagene ikke

løste noe annet enn at jeg nesten kom ajour, av og til. Jeg kunne oftere ha sagt nei. Jeg kunne ha gjort det enda tydeligere for mine oppdragsgivere at jeg opplevde en uoverkommelig ubalanse mellom arbeidsmengde og arbeidstid. Utsagn som «du må delegere», «du må ikke være så grundig», «du må ikke være så nøye», «du må bare la være...» hjalp ikke meg der og da. Å delegere er besnærende, men det må være noen å delegere til. Jeg jobbet etter min egen linje: det tar som regel kortest tid å forsøke å løse en sak riktigst mulig ved første gangs behandling. Uansett, alt som må gjøres krever noe tid.

Nei, skulle svaret ha vært

Telefonen ringer en ettermiddag på våren. Krampegråt og hiksting er det eneste jeg hører. Jeg venter litt: «Hvem er det som ringer?»

«Det er meg, det er «Liv», husker du at du lovet meg.., og jeg har ikke penger til 17. mai!»

Jeg husker. Før hun rekker å si mer vet jeg hva som har hendt. Hun er øvingslærer og nå har hun sjekket bankkontoen. Det er ikke som forventet kommet inn noe lønn fra HiO. Som fast tilsatt øvingslærer har hun rett på månedslønn. Det årlige honoraret ble fordelt med et antall hundrelapper og utbetalt på fast dato som alle andre lønninger i Høgskolen. De øvrige øvingslærerne fikk utbetaling etter hver praksisperiode, såkalt slumpvis lønn. Hun med fast tilsetning hadde bedt pent om å få bli på listen over slumpvis utbetaling. På den måten var det lettere for henne å spare de ekstra pengene til spesielle behov. Etter å ha vegret meg og forklart hvorfor, var det likevel raskest å gjøre unntak fra regelen. Regelen var at arbeidsgiveren ikke bare kan, men har plikt til å utbetale månedslønn til fast tilsatte. Hun hadde ikke latt seg overbevise om at det slett ikke var mulig å etterkomme hennes ønske. Jeg hadde gitt etter og sagt ja. Nå var det verst tenkelige hendt. Jeg hadde ikke klart å følge opp unntaket fra regelen, og hun var falt ut av begge typer lønnslistene. Det var flere hundre på hver av listene. Øvingslæreren som var eneforsørger, stod uten penger på kontoen, datteren på 5 var lovet nytt tøy til den store dagen og mor som hadde invitert noen gjester, var både sint og lei seg. Fortvilelse og gråt. Alle tidsfrister for formell løsning av saken var ute. Takket være travelheten hadde jeg penger på egen konto og kunne på kveldstid reise med T-bane samt løpe på for meg ukjente boligveier og levere kontantbeløpet på døren. Det var heldigvis enda en hverdag før 17. mai. Det formelle fant avdelingens regnskapskontor fort løsning på noen dager senere.

Rekruttering

Rekruttering av nye medarbeidere, øvingslærere, måtte vel være nøkkelen til bedre arbeidsforhold. Det sa alle. Ingen sa hvordan. Med søkelys på utlysning av stillinger, rettigheter og korrekt tilsettingsprosedyre i bistillingen som øvingslærer, var det en arbeidskrevende prosess. Oslo og de nærmeste kommunene i Akershus var førskolelærerutdanningens geografiske praksisfelt. Stram økonomi styrte både

reiseutgifter og tidsbruk for veiledere som skulle reise ut til studentenes praksissteder. I Oslo var antallet kommunale hovedarbeidsgivere øket fra en til 25 bydeler (vedtak om dette i 1988). Antallet private barnehager og eiere økte også hele tiden. Eiere kunne variere fra en enkeltperson, foreldregrupper og boligsameier, til større og mindre organisasjoner og bedrifter. Informasjonsarbeidet var intenst og behovet stort. Når det oppstod uoverensstemmelse mellom utdanningens behov og øvingslærerens hovedarbeidsplass, trakk barnehagen det lengste strået. Dette kunne handle om endring i stillingsstruktur i barnehagen i forbindelse med omorganisering eller akutt om sykemeldinger av kortere eller lengre varighet. Når resultatet av å holde på en inngått avtale var at studentens praksis kom i klemme, var som regel løsningen snarest å flytte studenten. Øvingslærerne ble stadig ferskere i sin egen yrkesutøvelse, samtidig med at utdanningen krevde mye, og stadig mer, av deres funksjon som øvingslærer.

I flere år inviterte jeg til orienterings- og rekrutteringsmøter foran hver ny, lengre praksisperiode. Det ville i praksis si 4-5 ganger i året. Det er innlysende at dette ikke kunne være tilfredsstillende på lenger sikt. Det høres ut som et desperat forsøk på å skaffe et tilstrekkelig antall øvingslærere, og det var det. Formelle utlysinger av stillinger og oppfinnsomme oppfordringer om å ta imot studenter ga ikke tilstrekkelig resultat. Barnehagelovens formulering om plikt til å påta seg øvingsundervisning dersom utdanningen hadde behov for det, var nærmest ukjent og usynlig i barnehagemiljøet og blant barnehageeierne. De offentlige eierne som kommunene viste ikke større ansvar enn de små, private eierne i så måte.

Det ønskelige og det mulige

Studentenes rettigheter ble sterkt vektlagt i denne tiden. Det lå en telefonbeskjed til meg en dag etter et lunsjmøte. Det var en beskjed fra utdanningsministerens kontor: Saken gjaldt praksis, og det ville bli tatt kontakt igjen. Jeg hadde så vidt fått summet meg litt da det ringte. Det var NN, sekretær hos statsråden for utdanning. Praksissaken gjaldt en student fra førskolelærerutdanningen ved HiO som skriftlig hadde klaget til utdanningsministeren på tildelt praksisplass. Slik saken hadde blitt framstilt, virket Høgskolens avgjørelse urimelig og firkantet overfor en student som trengte særlig tilrettelegging. Jeg kjente igjen min befatning med saken i det øyeblikk studentens navn ble opplyst. Studenten hadde valgt Oslo som studiested til tross for at hun bodde i, og reiste fra, et annet fylke hver dag. Jeg fikk gitt både en prinsipiell og økonomisk begrunnelse for vår avgjørelse. Det ble en kort samtale. Etter noen dager kom det brev med henvisning til samtalen. I Høgskolen tolket vi formuleringene i brevet som en godkjenning av min behandling av saken. Brevet avsluttet likevel med en oppfordring om å gjøre vårt ytterste for å imøtekomme studenters begrunnede ønsker. Etter denne erfaringen gjorde jeg meg enda mer flid med å sikre at alle formuleringer i brev var ytterst korrekte og fullstendige. Utdanningsministeren hadde uttalt i politisk sammenheng at «han ønsket å kommunisere med alle som hadde noe på hjertet». At hans kontor handlet som klageinstans på plassering i praksis for en enkelt student, var likevel uventet.

Ytre og interne krav

Diskusjonen om skikkethet gikk både i høgskolen og i samfunnet utenfor. I HiO vedtok avdeling for lærerutdanning retningslinjer for skikkethetsvurdering (gjeldende fra 1.1.97). Avdelingsstyrets enstemmige vedtak hadde stor tilslutning blant studenter og lærere. Studentene hadde vært enda strengere og mer kategoriske i sine uttalelser enn lærerne. Jeg hadde ledet dette utredningsarbeidet og opplevde resultatet som en stor og viktig milepel. Noen år senere kom de nasjonale retningslinjene for skikkethetsvurdering på plass.

«Dere kan ikke stoppe meg, jeg kan arbeide i barnehage så mye jeg vil. Jeg kan opparbeide meg attest og det er alltid mangel på utdannet folk. Jeg kommer til å få stilling som avdelingsleder på dispensasjon i min kommune, og hvis de ikke får søkere med utdanning så får jeg stilling med varig dispensasjon.»

En student som hadde fått vurderingen «Uskikket» og heller ikke fått omgjort vedtaket etter klage, stod plutselig i den åpne kontordøren min og ropte inn i rommet.

Jeg kjente at jeg blir varm rundt ørene. Hun hadde helt sikkert rett. Hun hadde lest barnehageloven som helt siden den første utgaven i 1975 har hatt med en paragraf som sa at hvis det ikke kunne skaffes fagutdannet personale, så kunne det gis varig dispensasjon fra utdanningskravet.

«Jeg kan ikke hindre deg i å følge din plan, men jeg må ta ansvaret for å forhindre at du får høgskolens vitnemål som bekreftelse på at du er godkjent førskolelærer», var mitt kontante svar.

Der sluttet den dagens samtale.

Senere oppsøkte studenten meg ofte og vi hadde mange timelange samtaler.

«Jeg har ingen andre som forstår meg, jeg må snakke med deg», var studentens begrunnelse.

Jeg vet ikke om noe annet arbeidsfelt som i sitt lovverk har fått slått fast at det kan gis varig dispensasjon fra utdanning. Ikke noe godt rekrutteringstiltak over for unge mennesker. I oversikten som Statistisk Sentralbyrå har ført over 50 utdanninger siden begynnelsen av 90-årene, er 3-årig førskolelærerutdanning den utdanningen som ligger på bunnen med hensyn til samlet lønn gjennom et yrkesaktivt liv. Førskolelærerne hadde fortjent bedre.

Karaktersetting på praksis forble som tidligere en stor utfordring for det gode, faglige skjønnet. Det faglige skjønnet skulle komme til sin rett og utfordres av klareste mulig kriterier og gode prosedyrer. Øvingslærerens erfaring og trygghet i sin egen yrkesutøvelse var helt uvurderlig. I det praktiske liv var det ikke uvanlig at en førskolelærer med et års erfaring fikk hele dette ansvaret i fanget, enda til på kort varsel. Veiledningsutdanning fikk i beste fall den unge, uøvde øvingslæreren på et langt senere tidspunkt, og det på egen kostnad og uten lønnskompensasjon.

Jeg ser meg selv, fortsatt løpende, med tunge, men hensiktsmessige, arkivkofferter, til møterommet for karaktersetting. Alt nødvendig materiale måtte befinne seg i

møterommet når fastsetting av en gradert karakter skulle vedtas. Formuleringer og tolkinger skulle saumfares for at resultatet skulle bli mest mulig rettferdig.

Arkivkoffertene, selv uten hjul, var forresten et kjempestort framskritt. Igjen en varm tanke til en oppfinnsom medarbeider.

Lagarbeid

Den samme oppfinnsomme medarbeideren er fast korrekturleser av informasjonsbrevne jeg sender ut til flere hundre øvingslærerne 3 – 4 ganger i året. Korrekturen handler vel så mye om innhold som om rettskriving.

«Hvis ikke jeg forstår hva du mener og hva som er viktigst her, så forstår ikke barnehagefolket det heller!» Sier hun med ettertrykk. Jeg lytter og skriver om.

Rett som det er kommer det tilbakemeldinger:

«Dette skjønner vi. Det er bra at du skriver dette. Studenten og jeg har lest det sammen. Vi tror vi skal få til dette.»

Det kommer også andre kommentarer:

«Hadde det ikke vært for de umulige oppgavene, kunne studenten virkelig ha lært noe. Vi jobber så godt her nå.»

Det hører med til historien at det alltid var mulig og ønskelig for øvingslærer og student sammen å tolke eller utdype oppgavetekster, slik at læring i praksis kunne bli maksimal også ut fra barnehagens premisser. Praksis er nettopp en arena for læring utover det som teoristudier kan gi.

Arbeidsgrupper med representanter fra øvingslærerne, faglig-pedagogiske studier og pedagogisk teori og praksis drøftet og forberedte formuleringer av praksisoppgavene foran hver av de lange praksisperiodene. Den 3-årige førskolelærerutdanningen var inndelt i hoveddeler. Pedagogisk teori og praksis utgjorde en hoveddel, og 8 (senere 9) fag utgjorde faglig-pedagogiske studier, blant andre de estetiske fagene. I tillegg skulle det være en faglig fordypning av en viss lengde. Det var livlige og friske diskusjoner. Som leder og sekretær for disse gruppene fikk jeg grundig kjennskap til den faglige debatten om praksis i utdanningen. Selvfølgelig fikk jeg også mulighet til å påvirke innhold og ikke minst sørge for at vedtatte retningslinjer og prosedyrer ble tatt hensyn til mens den faglige diskusjonen gikk sin gang. Små endringer i formuleringer førte med seg et stort og nitidig informasjonsarbeid både overfor nye og mer øvede øvingslærere.

Avslutning

Jeg har trukket fram noen trekk ved min stilling som undervisningsleder i høgskolesystemet. Perioden er ca 6 år etter 1994 i HiO og 7 år før 1994 i den statlige, selvstendige høgskolen Barnevernsakademiet. Førskolelærerutdanningen ble fra 1. 8. 1994 integrert i landets største avdeling for lærerutdanning, ved HiO. Undervisningslederstillingen ble «faset ut» ved store omorganiseringer etter år 2000

og senere. Det har kommet flere nye rammeplaner og tilhørende fagplaner for førskolelærerutdanningen etter dette, og svært mye er forandret. Det står igjen gode minner om kontakt og samarbeid med mange interesserte medarbeidere inne i høgskolen og et stort antall øvingslærere ute i barnehagefeltet. Sammen gjorde vi arbeidet med å utdanne dyktige førskolelærere til innsats for framtidens barnehage til en meningsfull virksomhet.

Jeg vet at jeg ikke var den eneste som opplevde at vi måtte løpe for å komme i land med hverdagens arbeidsoppgaver. Til tross for mange nyvinninger, både teknisk og på andre måter, vil nok noen fortsatt trenge å være lett på foten.

Ingrid Bølset Johannessen, født i 1937, Vågbø i Tingvoll, Nordmøre. Førskolelærer fra Barnevernsakademiet i Oslo (BVA) 1958 - 60, videreutdanning i barnelitteratur, musikk og spesialpedagogikk, hovedfag i barnehagepedagogikk, BVA, 1986. Styrer og avdelingsleder ved Kjøbmand Thor Olsens Stiftelse, barnehage i Oslo, øvingslærer. Praksisveileder og metodikklærer, lektor i pedagogisk teori og praksis, undervisningsleder ved BVA og avdeling for Lærerutdanning, Høgskolen i Oslo.

Anne Marie Reitan

Måtte denne dagen vare evig

Det er tidlig morgen. Sollyset flommer ned over meg der jeg går barbeint i det duggvåte gresset under en klar, blå himmelbue, fra annekset over til sommerhuset. Hun venter på at jeg skal komme for å sette opp den siste pose med intravenøs væske, slik at infusjonen er ferdig i god tid før lunsj. Hun har store forventninger til denne dagen. Vi venter på et hyggelig besøk og på at hun skal få et helt spesielt ønske oppfylt.

Hun var bare 62 år da hun fikk en alvorlig kreftdiagnose. Etter to år med intensiv kjemoterapi responderte sykdommen ikke lengre på behandlingen. Tross en meget krevende situasjon sa hun selv at hun hadde en god livskvalitet. Hun var delvis i arbeid og holdt et høyt aktivitetsnivå, både sosialt og fysisk, gjennom hele behandlingsperioden. Sykdommen eskalerte med stormskritt etter at hun sluttet med kjemoterapi. Det var som om en demning brast og en foss av plagsomme symptomer veltet inn over kroppen hennes.

Mobilen ringer. Jeg blir overrasket og glad, da jeg ser på displayen hvem det er. Hun ringer fra sykehuset, hvor hun for noen dager siden er blitt operert for store passasjeproblemer i mage-tarmsystemet. Hele veien har hun og ektefellen hatt en åpenhet omkring sykdomsutviklingen og behandlingsmuligheter. Denne gangen kommer kirurgen til dem med dårlige nyheter. Han må fortelle at det dessverre ikke var mulig å foreta den avlastende operasjonen som var planlagt, på grunn av kreftens innvekst i tynn- og tykktarmen. Konsekvensene for livet fremover blir dramatiske. Hun må forberede seg på et meget begrenset inntak av flytende føde, supplert med intravenøs væske og ernæring. Håpet om en siste sommer hvor hun kan spise og drikke med forsiktighet, og ikke minst bade uavhengig av intravenøst utstyr, blir knust.

Hun går rett på sak: "Kan dere tenke der å bli med oss en uke ned til sommerhuset, når jeg har kommet meg på beina etter operasjonen?" Hun vil være helt avhengig av helsehjelp for å gjennomføre turen og vi stiller gjerne opp med vår sykepleiefaglige- og medisinske kompetanse. Hennes siste store ønske er å komme ned til sitt elskede sommerhus, helt ute ved havet, på Jyllands østkyst.

Hun har vært hjemme i fire uker og er reiseklar og vi har ingen tid å miste. Hjemmesykepleierne som var innom to ganger om dagen var hele veien meget positive til planene om sommerferie i Danmark. De hadde pakket aktuelle medikamenter for symptomlindring, enliters poser med væske og ernæring, og alt teknisk utstyr som vi ville ha behov for til en ukes forbruk. Dessuten hadde de tenkt på ekstrautstyr dersom en akutt situasjon skulle oppstå i forbindelse med VAP-nålen.

Reisen med båt og bil var anstrengende for henne, men det gikk over all forventning. Når vi kom frem til sommerhuset ble vi mottatt av den yngste datter med mann og barn, en liten gutt på 1 ½ år, som også ville feriere sammen med oss. Vi ble velsignet med vidunderlige varme sommerdager, med strålende sol fra soloppgang til solnedgang, en hel uke til ende.

Hun sitter i sin liggestol nede på stranden. Det blåser en mild sommervind mot ansiktet hennes, og blikket søker ut mot det punktet hvor himmel og hav går i ett. Hun elsker friheten til å bade, helst uten tekstiler, i de ramsalte bølgene, til alle døgnets tider. Men nå må hun ta til takke med å vaske i vannkanten og se på at andre boltre seg i vannet, og det er nesten ikke til å holde ut. Hun skulle så gjerne ha kastet seg ut i bølgen den blå. Men hun har fått badeforbud på grunn av infeksjonsfaren med VAP-nålen som har direkte inngang til venesystemet. Hun har store forventninger til en "fridag" på søndag i forbindelse med at VAP-nålen skal fjernes og en ny først skal legges inn mandag kveld, når vi er kommet hjem til Oslo.

Den eldste datteren med familien er kommet nedover for å feriere i sommerhuset og for å være sammen med oss på vår siste feriedag. Bestemor er utålmodig etter å komme ned til stranden. Vi lager oss en "camp" omkring stolen hennes, slik at hun kan følge strandlivets aktiviteter fra "første parkett". Det er strålende solskinn, luften nærmest svever av varme og havet ligger blikkstilte foran oss. Den eneste lyd som høres er et dovent skvulp, når en krusning av en bølge slår inn mot stranden.

Bestefar og svigersønn har tatt med store spader ned til stranden og de to eldste barnebarna, gutter på 7 og 10 år, har også utstyrt seg med spader i barnestørrelse. De har et stort prosjekt på gang, hvor de har planer om å demme opp en liten bekk som har sitt utløp i havet. Vi andre, datteren, yngste gutten på 3 år og jeg, ligger på strandmadrasser ved siden av hennes stol. Vi soler oss, småprater, spiser kjeks og drikker saft, og yngste gutten på 3 år er opptatt med bøtte og spade.

Så er det tid for små og store å bade. Badetemperaturen er sjekket og den viser 22 grader. Med en lett hånd på sin kjæres arm går hun forsiktig ut i vannet. Står en liten stund for å finne balansen og så legger hun på svøm. Først brystsvømming, så dykker hun og svømmer lenge under vann for deretter å legge seg om for å flyte på ryggen. Det er som havet omfavner henne og det silkemyke vannet gir lindring til kroppens mange plager for en liten stund. Når hun kommer opp fra vannet lyser ansiktet hennes i et stort smil og hun utbryter frydefullt: "Å, det var så godt, det var så godt". Dagen er på hell og det er oppbruddstemning, ungene er sultne og vil hjem til sommerhuset. Men hun har lyst på en siste svømmetur sammen med sin kjære, og slik blir det.

Vi sitter ute på terrassen i den vidunderlige varme sommerkvelden og spiser middag. Samtalen går frem og tilbake mellom barna og de voksne. Med ett løfter barnebarnet på 10 år blikket og sier med klar stemme: "Bestemor, det har vært en deilig dag, og jeg vil

at den aldri skal ta slutt!". Hun legger blikket sitt i hans og svarer: "Det synes jeg også, og jeg vil heller ikke at den skal ta slutt". Men kveld blir til morgen og åtte dager senere slutter hjertet hennes å banke.

Anne Marie Reitan født i Skjern i Danmark. Utdannet sykepleier, sykepleielærer og cand.polit med hovedfag i sosialpedagogikk. Har undervist ved Aker sykepleierhøgskole, Videreutdanningen i onkologisk sykepleie, Det Norske Radiumhospital Oslo og har de siste 10 år arbeidet som høgskolelektor ved Videreutdanning i kreftsykepleie, Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet helsefag Institutt for sykepleie.

Solveig Tutvedt

Gode og vonde dager på Emma Hjorths Hjem

Da Emma Hjorths Hjem ble lagt ned i 1996, var jeg styrer på institusjonen. Nesten alle andre hadde søkt seg nye jobber, de jobbene vi hadde forsvant jo, men jeg fortsatte som styrer på en institusjon som ble mindre og mindre. Det var en ganske tøff tid. I institusjonsavisa skrev jeg min julerapport på rim, det sluttet slik: "Og snart sitter styrer'n alene på Emma og roper til verden, dere må ikke glemm'a". Og hvorfor gjorde jeg dette? Jo fordi jeg ville lage Emma Hjorth museum. Det hadde lenge vært planlagt at det skulle gjøres, den jobben ville jeg ha. Emma Hjorth var den eldste institusjonen for utviklingshemmede, tidligere kalt åndssvake i Norge, den fortjente et museum.

På våren 1996 hadde vi siste møte i nedtrappingsgruppa, da kom museumsspørsmålet opp. "Det vil jeg gjøre" sa jeg, og dermed var det bestemt. Jeg var på det tidspunktet den som hadde jobbet der lengre enn noen andre, og dermed var jeg blitt "museumsdama" og begynte i den morsomste jobben jeg noen gang har hatt.

I 40 år hadde jeg jobbet som sosionom, derav 18 år på Emma Hjorth, nå skulle jeg begynne i en helt ny jobb med helt andre arbeidsoppgaver. Hverken jeg eller noen andre på Emma Hjorth hadde det aller minste greie på hvordan vi skulle lage museum eller hva vårt museum skulle inneholde. Jeg tror at vi i den første tiden så for oss en del gamle møbler og andre ting fra institusjonen. Lite ante jeg om hvilken historie jeg skulle finne.

Jeg startet arbeidet med å lage museet i juni 1996, det ble åpnet i november 1998. Nesten 2 1/2 år med jobbing mer enn full tid brukte jeg på å gjenkalle institusjonens historie, det viste seg å være mange veier inn til den. Jeg fant fort ut at Emma Hjorths Hjem var landets eldste institusjon for utviklingshemmede, de som den gang het åndssvake. Den ble åpnet i 1898 og nedlagt i 1996 i forbindelse med den store reformen for mennesker med psykisk utviklingshemning. Jeg lærte også snart at Riks- og statsarkivet var stedet jeg først og fremst måtte lete. Og der var det mye å finne.

Tidligere ansatte og barna til tidligere ansatte ble intervjuet. I institusjonens tidlige tider bodde de fleste familiene der, og barna deres som nå var gamle mennesker husket mye. Gruppeintervju viste seg å være den beste måten å få frem historien på. Da sa de: "Husker du den gangen ...?" og jeg behøvde nesten ikke å spørre. De eldste beboerne på "Emma" bidro også med mange små og store historier. Særlig Nils, han var en sterkt fysisk funksjonshemmet mann, ikke utviklingshemmet, som ble innlagt tre år gammel i 1928. Han var en samler og hadde lagre av gamle bilder, blader, aviser og ikke minst muntlige historier.

Avisene var også en viktig kilde til informasjon. Jeg satt ukevis i Dagsavisen, Asker og Bærum Budstikke, Dagbladet og Aftenposten og leste gamle aviser på mikrofilm. Mye var med gotisk skrift, det tok tid. På Nasjonalbiblioteket fantes også en del av historien og på biblioteket i Bærum. Mye lå også i Helsedirektoratets arkiv, og byråsjef Ulleberg i Helsedirektoratet satt inne med kunnskap og mange historier. Emma Hjorths barnebarn bidro med masse bilder, regnskapsprotokoller og mye familiehistorie. Ut av alt dette og fra mange andre informanter kom Emma Hjorths historie frem.

Fru Hjorths Pleie- og Arbeidshjem for dannelsesudygtige aandssvake, 1898 til 1915

Historien begynner egentlig med Emma Hjorths bror, Johan Anton Lippestad, lærer, som i 1874 sammen med en annen lærer, Hans Hansen startet Norges første skole "for aandelig abnorme børn". De delte skolen i 1878 og Johan Anton kjøpte Thorshaug gård, og det ble den skolen vi har kjent som Thorshov. Der begynte hans fem søsken å arbeide, Emma og tre til som lærere og en som internatbestyrerinne. Det var her Emma ble opptatt av situasjonen til åndssvake. På skolen kom bare de som kunne lære noe, hun ble kjent med mange av de som ikke fikk noe tilbud. Hun så at barn ble gjemt bort, var låst inne, bundet, det fantes barn som måtte stå i en tønne mens foreldrene var på arbeid. Dermed begynte hun å samle inn penger, hun ble Norges største pengeinnsamler gjennom tidene, og åpnet 12. november 1898 "Fru Hjorths Pleie- og Arbeidshjem for Aandssvake" på Sjøvollen i Asker. Hjemmet ble flyttet til gården Tokerud i Bærum i 1903. Der var det tre beboelseshus, i tillegg tegnet og bygget hennes mann to nye hus i 1909.

Ut fra alt jeg har lest og hørt, er mitt inntrykk at institusjonen var god, kanskje til og med meget god, etter datidens standard. Emma Hjort laget et pleiereglement som gjerne kunne brukes i dag. For eksempel var avstraffelse forbudt, og det var nøyaktige instruksjoner for mat og stell. Så mange som mulig ble satt i arbeid, hun skriver: "Alle ... som kan, blir beskjeftiget ... Ofte ødelegger de mere enn godt er, men arbeidet skaffer dem glede". De hadde 17. mai med eggedosis og bløtekake, de var på små turer, og de hadde fester. Hun drev institusjonen fra 1898 til 1915. og ga ut tre 5-årsmeldinger med mye tekst og bilder. I løpet av disse årene var det få dødsfall. Men klagene fra en gruppe sosialister på Stortinget som ville ha statlig omsorg gjorde henne vondt, så i 1915 ga hun institusjonen til staten. Allerede flere år før hadde hun skrevet at hun ville gi den til staten når den ble stor nok og veldrevet nok, men hun hadde ikke planlagt å gjøre det så fort.

1915 til 1946, den vondeste tiden

Stortinget overtok Fru Hjorths Pleiehjem 1. juli, og det ble lagt under Kirke- og undervisningsdepartementet. På den tiden bodde det 85 utviklingshemmede der. Helt fra starten var det foreldrene eller kommunene eller forskjellige fond Emma Hjorth

hadde opprettet som betalte for oppholdet. Denne ordningen fortsatte helt til begynnelsen av 1950-årene. Det ble ansatt forstander, og det ble oppnevnt en kontrollkomite. Nå begynte en ny æra i stedets historie.

Forstanderen var opptatt av å lage en stor institusjon. Det ble betalt for hver enkelt beboer, så for hver ny som ble tatt inn, fikk institusjonen mer penger. Allerede etter et halvt år var beboerantallet oppe i 100. Der ønsket kontrollkomiteen å sette grensen, men antallet fortsatte å øke, og 10 år senere bodde det 158 personer der. Dette skjedde uten noen utvidelser som ga mer plass og husene ble overfylt. På sovesalene ble sengene skjøvet inntil hverandre og med hodegjerdene mot hverandre, beboerne måtte klatre over fotgjerdet for å komme opp i senga. Bare der hvor det lå helt pleietrengende, var det rom mellom annen hver seng. Slik fortsatte forholdene å være helt til etter 2. verdenskrig. Det var da bygget to nye hus, men beboertallet var økt til 360. Et av husene var et "sykehus" for åndssvake med tuberkulose. Huset ble raskt fylt opp med 78 syke og friske beboere. Da kontrollkomiteen ville ha en sykepleier der, skrev forstanderen til departementet: "Nei de er så kravstore så de vil vi ikke ha her". Departementet var enige med forstanderen, og det ble ikke ansatt noen sykepleier.

Forstanderen sparte inn rundt kr. 20 000 i året i mange år, pengene skulle brukes til å bygge nye hus. Men i løpet av de 30 årene han var der, fikk han lov til å bygge nytt to ganger samt å utvide et av de gamle husene med 1 etasje. Alle de resterende årene ble de innsparte midlene trukket inn for å være med på å dekke underskuddet i statskassa, dette var i de fattige 20- og 30-årene. Noe som gjorde det enda verre, var at departementet i mange år satte opp budsjettet med et overskudd som skulle gå til staten. Foreldre, kommuner og fond var med på å dekke underskuddet.

Jeg tror beboertettheten var årsaken til at antall dødsfall steg kraftig. I kontrollkomiteens protokoller noterer de stadig at to eller tre er døde. Tuberkulosen var en drepende sykdom på den tiden, og de som lå uten mellomrom mellom sengene smittet hverandre lett. Men beboerne døde av alle slags sykdommer, meslinger, lungebetennelse, kikhoste, tyfus og ikke minst diare tok livet av mange. Særlig små barn døde av diare. I inntaksprotokollene er dato for ankomst og død eller utskrivning fylt ut, mange får også en diagnose. En to år gammel jente kunne komme inn, få diare og dø to uker etterpå. Ut av protokollene kan man se at familiebakgrunn betydde mye for hvordan det gikk med de små barna. Der hvor det står advokat eller professor eller grosserer, blir barnet ofte tatt raskt ut igjen, om far er fabrikkarbeider eller rengjørere, bli barnet værende på institusjonen. Mellom 1915 og 1945 bodde i alt 1270 personer på Emma Hjorth, 570 av dem eller 45 prosent døde der, den gjennomsnittlige alder når de døde var 22 år. Det var ingen lege ansatt, en sykehuslege hadde tilsynsjobb, det er ikke så mange spor etter ham i papirene.

Noe av det som forundret meg særlig, da jeg avdekket denne historien, var kontrollkomiteens rolle. Emma satt i komiteen i seks år til hun døde i 1921, og da kom det klager fra den, særlig på at barna ikke fikk nok tid og hjelp til å spise. De ble

tynne og skrantne. Det ble bestemt at de skulle veies regelmessig. Hvorvidt det ble fulgt opp har jeg kunnet finne. Etter at Emma ble borte, sluttet klagene å komme. I komiteens protokoller står det vanligvis noe lignende dette: "3 døde, 4 nye, intet at bemerke". Da hadde gruppen gått gjennom en overfylt institusjon hvor noen satt på potte, mens andre satt og spiste. I alle rom luktet det urin og avføring. Beboerne sov på halmmadrasser, de var ofte gjennomtrukket av urin og avføring. Ny halm fikk man ikke fort. En pleier fortalte meg at han brente opp madrassene en gang, da måtte de få nye.

Noen historier som illustrerer denne tiden

Både gamle beboere og ansatte har fortalt vonde og gode historier fra denne tiden. Når beboerne fortalte om de ansatte sa de ofte: "Han var snill han" eller "Han var slem han". **En tidligere pleier, en av de snille**, fortalte at han kom som gårdsarbeider, men ble raskt forfremmet til pleier. Han hadde ansvar for mange av de urolige og satt mye av tiden i et kjellerrom med mange menn i reimer eller tvangstrøyer. Da jeg spurte ham hvordan han orket det, fikk jeg et svar som gjorde meg glad. "En av de jeg passet på hadde både tvangstrøye og munnkurv, for han pleide å bite så mye. En gang i blant kunne jeg ta av ham begge deler og sitte med ham i fanget. Da hverken slo eller bet han".

En annen av de snille pleierne, en kvinne fortalte følgende: "De sinte mennene måtte sitte i kjelleren. De fikk lite mat og var alltid sultne. Jeg hadde et stort forkle, så jeg gikk på kjøkkenet og la masse brød under forkleet uten at noen så det, og så gikk jeg i kjelleren og ga det til mennene der". Hun fortalte også mye om elendigheten i avdelingene med liten plass og vond lukt. Jeg spurte henne også hvordan hun orket det. Hennes svar var: "Ja men du vet, vi laget jo dansekvelder også".

Beboer Nils, han som samlet på så mye, fortalte masse, mye av det var trist. Nils som ikke kunne gå, var en arbeidsmann. Han hjalp seks medbeboere med å kle på seg hver morgen og kle av seg om kvelden. I tillegg var han nattevaktens hjelper på "sykehuset". Der var en nattevakt for 78 beboere, hun var i første etasje, Nils i andre. En morgen som han holdt på å ta av det våte sengetøyet, hørte han rop fra en jente som hadde klatret opp i badekaret og skrudd på varmt vann. Nils slepte seg frem med armene og forsøkte å løfte henne opp, men greide det ikke. "Det gikk ikke. Hu døde på skjærtorsdag, jeg veit ikke mer" sa Nils. Det hører med til historien at ingen snakket med ham om dette, og at Nils mye av sitt liv var sikker på at det var hans skyld at hun døde.

En annen trist historie er den om Tor, en 10 - 11 år gammel gutt, som kom til Emma Hjorth i 1930-årene fordi han hadde drept en annen gutt med kniv, (jeg vet ikke noe mer om den historien). Han var ikke utviklingshemmet, men sikkert en vanskelig gutt. På institusjonen fikk han undervisning en time eller to pr uke, men lærte ingen ting. Han mistrivdes og rømte mange ganger og ble som tenåring overført til Reitgjerdet fengsel for farlige kriminelle. Som voksen, i 60-årene en gang, skrev han et brev til stedet han hadde tilbrakt mange av sine barndomsår, jeg tror brevet var

sendt fra Ila. Der skriver han om sitt vonde liv, om følelsen av å være sviktet av sine foreldre og om hvor lite godt han hadde hatt det på Emma Hjorth. Men han hadde sett i avisen at det var vinterleker for utviklingshemmede der, og det syntes han var så fint at han ville skrive et brev. Brevet er godt skrevet, uten stavefeil, han hadde i alle fall fått lære å lese og skrive.

Situasjonen på hjemmet ble enda verre **under krigen**, da manglet de nesten alt. Når vaskeriet var ferdig med en klesvask, var det nesten så pleierne sloss om å få tøyet med seg til sin avdeling. Veldig mange av beboerne måtte bruke bleier. Bleier fantes nesten ikke, alle slags filler ble brukt, til og med biter av gamle ulltepper. Tepper til sengene var det også dårlig med. Gamle beboere sier at noen frøs i hjel, det vet jeg ikke om stemmer. De forteller også at noen av de snille pleierne gikk til forstanderen og sa at de måtte ha flere ulltepper, da viste det seg at det fantes et lager. Det kunne fortelles enda mye mer fra denne vonde tiden, men krigen tok slutt, forstanderen sluttet, og det ble ansatt en overlege.

1946 til 1996, det blir sakte bedre tider

Overlege Ole B. Munch var spesialist i psykiatri og en sterk og handlekraftig mann som brukte alle sine krefter på å forbedre situasjonen for beboerne. Han var også en omstridt mann, mange av de ansatte fryktet ham. Men Nils sa: "Munchen årna opp". Han så som sin første oppgave å redusere beboerantallet på hjemmet. Mange flyttet ut til gårder på landet hvor de kom i privatforpleining, og han opprettet små institusjoner, noen hvor det kunne bo både 10 og 20 personer. Allikevel var avdelingene på Emma Hjorth overfylte og utrolig nedslitte. I 1947 fikk han Jostein Nyhamar fra bildebladet Aktuell til å lage en forferdelig bildeserie derfra. Bildene ble sendt til Stortinget og vekket enorm oppsikt, både folkeopinionen og politikerne våknet. Det ble vedtatt mange nye lover og opprettet flere private institusjoner.

En annen oppgave han ble pålagt, var å ta imot 20 krigsbarn som var samlet på det som nå er Godthåb rekonvalesent hjem. De fleste krigsbarna var adoptert, plassert i fosterhjem og mange hos sin familie, men disse 20 barna var diagnostisert som åndssvake. Nabogården Grini, hvor det var et hjem for kvinner, ble ekspropriert og ble en del av Emma Hjorth. Dermed ble det mye bedre plass for mange kunne flytte dit. Ikke alle krigsbarna barna var åndssvake, en jeg selv har kjent godt, var bare ekstremt skjeløyd. Allikevel ble han boende på institusjonen til han var rundt 20 år.

I løpet av 1950-årene startet Munch det som skulle bli vernepleierutdanningen. Det hadde aldri før vært skole for beboerne, han ansatte den første læreren på Emma Hjorth skole, en skole som vokste kraftig, i 1980-årene var det 65 lærere der. Det ble ansatt fritidsleder, og en gang på 50-tallet ble Stjerneklubben stiftet. Det var beboernes egen klubb som kom til å bety mye for dem. Etter hvert ble det også vanlig å reise på ferie, særlig til "Syden". Emma Hjorth begynte også å lage store julebord som i 70-årene ble flyttet til Sundvollen hotell. De var for meg det rene eventyr. Foreldrene fulgte mer med i det som foregikk på institusjonen, nå ble Emma Hjorths

Venner stiftet, den ble etter hvert starten på Norsk Forbund for Psykisk Utviklingshemmede.

Denne siste perioden i Emma Hjorths historie som startet i stor elendighet, endte med at beboerne fikk hver sin leilighet. Det skjedde i forbindelse med Ansvarsreformen for mennesker med psykisk utviklingshemning, populært kalt HVPU-reformen. Hovedformålet med reformen var naturlig nok å gi utviklingshemmede et bedre liv, likeverd og likhet ble viktige begreper. Personlig synes jeg at det noen ganger var for viktig å være lik alle andre, det å være annerledes var ikke alltid bra nok.

Planen var at alle beboerne skulle flytte til sine hjemkommuner, det vil si der hvor foreldrene bodde da de var barn. Mange av beboerne på Emma Hjorth hadde ingen tilknytning til disse kommunene og ønsket å bli boende i Bærum. Når det ble gjort vedtak om flytting, kunne beboerne, deres familie eller verge klage til fylkesmannen. I Akershus var Kåre Willoch fylkesmann, han gjorde om alle vedtakene slik at de fikk bo i Bærum. Kommunen fikk mange utviklingshemmede innbyggere som de har tatt godt vare på. Rundt 50 beboere ble boende på Emma Hjorth i små leiligheter i ombygde avdelinger.

Da Emma Hjorth ga bort institusjonen i 1915 satte hun som betingelse at området alltid skulle brukes til beste for utviklingshemmede. På området er det nå arbeidssenter, to dagsentere, sansehus, kafe, gjestehus og museum. Også har det blitt bygget mange boliger der. Ikke noen dårlig slutt på en til dels sørgelig historie.

Solveig Tutvedt, født i Oslo i 1934, utdannet som sosionom i 1960. Kurs i sosialt arbeid ved Columbia University i New York og Boston University. Har arbeidet i sykehus, barne- og ungdomspsykiatri og i helsevern for psykisk utviklingshemmede. Siste arbeidsoppgave var å lage Emma Hjorth museum. Tilknytning til sosionomutdanningen som timelærer og praksisveileder.

Kari Opsahl

Mestring av språk – en ytring

At mestring av det norske språket er avgjørende for barns deltakelse i lek og læring, er godt dokumentert. For å finne de barna som ikke mestrer norsk språk, har spørsmålet om testing av alle barn som går i barnehager, vært debattert i media nå i vinter. Som et innlegg i debatten vil jeg på bakgrunn av et prosjekt¹ jeg har utført, argumentere for at det å være sammen med og lytte til barn i barnehage, antakelig er en mer hensiktsmessig måte å finne ut av språksituasjonen på.

Den vitebegjærlige og kunnskapsrike femåringen

Det er september og solen skinner. Det er onsdag, femårsgruppe og turdag. Førskolelæreren ber barna som skal på tur om å rydde lekene og kle på seg yttertøy. I porten minner han om turreglene, 'vi er de store barna, vi husker trafikkregler, vi går to og to', roper barna. Utenfor porten tar de hverandre i hendene og går to og to. Vi er på tur. Ali og Fredrik synger, *Hei hå, hei hå*, fra Snehvit og de syv dvergene. De andre barna finner fine steiner, rare pinner og blomster de kan navnene på, de småsnakker og synger, snubler litt og gråter. De gjør hverandre oppmerksomme på dyr og fugler; fra kråker til kongens kuer. Noen ganger til ettertanke,

'En maur!!' roper Sally og trækker på den.

'Det må du ikke gjøre,' sier Fredrik 'da kan den ikke leve'.

Etter en lang tur, kommer vi slitne og sultne ned til sjøen, barna er med på å bestemme rasteplass. De får *gå fra*, de samler seg i ulike grupper, mens de voksne rigger til stormkjøkkenet og steker pannekaker.

Sigrid, Marte og Nina klatrer opp på en stor stein, de synger *Ja, vi elsker*, hele verset, om og om igjen. Kanskje inspirert av 'landet som stiger frem.. over vannet..'

Fredrik og Ali leter etter drivved, mens Ellie, Marit og Anna bare ligger i gresset, ruller rundt, titter på skyene,

'Æsj, det er en larve på jakka di Ellie'..

'Ikke rør den, den kan bli en sommerfugl. Den *kan* det'.

Så spiser vi pannekakene. Kjempagodt. Spiser og småprater.

'Se, øyestikkere!' roper noen av barna og flere av barna løper bort..

'De stikker ikke' roper Anna etter dem, 'de bare heter det'.

Vi avslutter nede i fjøra, her er det mye spennende. Inspirert av alt de finner diskuterer de hva femårsgruppen deres skal hete, de blir tilslutt enige; Sjøstjerna!

---

¹ Utvikling av borgerrollen hos barn og unge i storby, i et flerkulturelt og klassemessig perspektiv

Vel hjemme i barnehagen, slitne og fornøyde, sier Sigrid, 'Det var en fin tur!'

Ja, det var en fin tur, som det ofte er i barnehagen, og etter dager som denne, sammen med barna, får en et godt innblikk i barnas kunnskap og språk. En test ville neppe fått frem all denne kunnskapen og måten den ble formidlet på og delt med de andre. I samvær med barn er det heller ikke vanskelig å se hvem som strever med språk og trenger mer øvelse. Det kommer frem i samlingsstunden og det kommer frem i leken.

Tre gutter leker *Charlie og sjokoladefabrikken*, de har alle sett filmen og har derfor samme utgangspunkt for leken, de vet hva det dreier seg om. Guttene begynte i barnehagen for to år siden, de leker ofte sammen og er hverandres beste venner. Adrian er norsk, mens Ali og Fredrik kommer fra land i Midtøsten. I tillegg til morsmålet, snakker Fredrik litt engelsk og godt norsk, mens Ali snakker et dårligere norsk enn Fredrik. Ali bygger huset til Charlie, mens de andre to bygger fabrikken. De diskuterer hvorledes huset skal være i forhold til fabrikken, det blir vanskelig for Ali, han avværner med å tulle og le. Han forstår situasjonen, men har ikke godt nok språk til å argumentere frem hvorledes han vil lage Charlies hus. Det fører til brudd i leken. Dette skjer ganske ofte, her trenger en ikke teste Ali for å finne ut at han ikke behersker det norske språket som de fleste femåringer. Men kanskje teste for å finne ut hva slags språkstimulering som bør iverksettes. Kanskje det holder å bli lest for slik at ordforrådet utvides. Denne situasjonen dreier seg antakelig mer om klasse enn det flerkulturelle. Både Adrian og Fredrik har høyt utdannede foreldre, mens Alis foreldre har liten utdanning. Det er mange barn i familien og det er ikke hver dag Ali kommer til barnehagen. Det aller viktigste er selvsagt å snakke med foreldrene, forklare at å beherske norsk er en forutsetning for å gjøre det bra i skolen, at Alis ferdigheter i norsk blir bedre hvis han går i barnehagen hver dag.

Istedenfor å bruke mange resurser på å teste alle barna i barnehagen, bør ressursene settes inn der behovet er. Forskning og testing er høyt verdsatt i samfunnet i dag, men i mange situasjoner vet vi nok, det vi mangler er handlekompetanse. Det må gjøres! Hvis ikke, blir disse barna vi snakker om her, hengende etter og de klarer ikke å hente seg inn lenger opp i grunnskolen.

Barn i grunnskolen

I dag avsluttes hinduismen og de starter med buddhismen, lærer forteller om Siddharta og elevene lager et lite rollespill om han. De leser fra boken. Lærer gjentar vanskelige ord, sjekker at alle har forstått. Så skriver hun alle spørsmålene som elevene skal arbeide med, på tavla. Elevene skriver de ned i boka si. Tilslutt lager de en tegneserie om Buddha. Jeg ser at språk er en stor utfordring, lærer gjør en grundig introduksjon til oppgavene. Hun forteller,

"ja, spesielt i RLE er det mange begrep som er vanskelig.. og som de ikke forstår.. så når man bruker noe mer enn et hverdagsspråk, må man repetere.

I fjor arbeidet vi med muntlig fortelling, vi fortalte om Svartedauden og hvorledes den kom til Bergen, som det sto i boka deres og brukte ord som var i elevboka, og vi leste noe fra *Det kom et skip til Bjørgvin*, men mest så gjenfortalte vi det, på en muntlig måte som vi følte engasjerte veldig mange. Den er veldig spennende og veldig konkret og det er en historie som kan knyttes opp til i dag, med fugleinfluensaen og sånn, de synes det er spennende å lese om og så skulle de tegne, lage en tegneserie etterpå.

Jeg satte meg ned med noen, men de kom ikke i gang, så jeg spurte ”Hva det var vi hadde snakket om? Nei, det visste de ikke, hva var det da du ikke forsto?”

Så tok jeg noen av de begrepene jeg hadde brukt, som skip.. Nei, de visste ikke hva et skip var.. hva er en brygge? Nei de visste ikke hva en brygge var Og det er klart at det viser hvor lite de satt igjenn med..

Disse elevene snakker flytende norsk, de er også norske, ’jeg tror mange av dem opplever seg som norske, de har bodd her, kanskje bestandig, har gått i barnehagen, sier lærer. Men det er ikke nok med flytende norsk, barna trenger et større ordforråd. Kanskje gjennom å lese mer, omgås flere, oppleve mer og et tettere samarbeid med foreldrene, er avgjørende. Igjen dreier det seg mer om å handle, bruke ressurser på barna som trenger det, enn mer testing/forskning. Erna Solberg hevder skoleproblemer kan løses bare lærerne blir flinkere i matte, men det er norsk som er det viktigste redskapet i alle disipliner, så kanskje kravet til lærerne heller skulle være 4 i norsk?

Kari Opsahl, født 1943 i Elverum. Utdannet ergoterapeut og sosialantropolog. Har arbeidet 10 år innen psykiatri, hovedsakelig barnepsykiatri og 34 år på ergoterapeututdanningen, HiOA, som lektor, studieleder, FoU/prosjekt ansvarlig og internasjonal kontakt.

Refleksjoner i bakspeilet

Kåre E. Leiksett

Essayisme: Opptakten

-Jeg taler sannhet, ikke så mye som jeg ville, men så mye som jeg tør. Og jeg tør litt mer ettersom jeg blir eldre.

Michel de Montaigne, fr. jurist og forfatter.

Foreleseren, en erfaren presseman, hadde tatt på seg det krevende og - antar jeg - inspirerende, oppdraget å formidle til lese- og skriveglade pensjonister, hva et essay var og kunne være. Om den saken var det åpenbart mange oppfatninger: Som å gå tur med tanken på en svingete engelsk landevei. Eller å skive tankevekkende på en ikke-lineær måte.

Ingen konsensus eller definatorisk enighet å spore?

Jo, en smule. Essayet skal holde en viss litterær kvalitet, det skal både inneholde og vekke undring, utfordre det som oppfattes som selvfølgelig og reflektere erfaring og kunnskap. Stilen er subjektiv, det er essayistens stemme som høres. Det informale essayet, uløselig knyttet til den franske forfatteren Michel de Montaignes navn, er uten konklusjoner, uten artikkelens argumenterende form og fortellingens kronologi. Den er, om jeg forsto det riktig, dvelende, undrende, subjektiv, reflekterende.

Mot slutten av timen antydet foreleseren med mild autoritet at det lå en duft av konjakk og sigar over essayistikken, i alle fall om man så den i historisk perspektiv. Det er kanskje ikke slik lenger, undret han. Vel, for en lydhør og lydig student skulle intet være uprøvd. Veien til nærmeste utsalg var kort. Her skulle det skrives, koste hva det koste ville. Og dyrt ble det. Himla dyrt.

Duft, og et lite nipp. Ingen overdrivelser nå! Situasjonen krevde verdighet og pietet. Her skulle hele min protestantiske selvdisiplin komme til sin rett. Forberedelsene var unnagjort. Jobben gjensto. Med tiltro til egne erfaringer og oppriktig ettertenksomhet kunne jeg starte spaserturen inn til essayets grenseflate mellom kunst og vitenskap.

Jeg har skrevet mye i mitt lange liv. Det var en stor del av jobben: Foredrag og artikler, taler, stortingsmeldinger og NOU'er. Lovtekster, budsjettnotater, bokomtaler, intervjuer og petiter. Fellesnevneren var etterrettelighet, argumentasjon, evidens der den fantes, saklighet og logikk. Så naturligvis ligger det formale essayet mitt flimrende hjerte nærmest. Francis Bacon, vitenskapens gudfar, humanismen, fornuften og rasjonalitetens talsmann, satset på empiri og naturvitenskapelig innsikt. Isaac Newton og Charles Darwin sto i gjeld til ham, og vi som trives med å være darwinister har mye å takke den gamle for. Jeg har alltid tenkt at det måtte kjønes

trygt og befriende å kunne slippe taket i tro og overtro, metafysikk, skjebnetenkning, alt over- og underjordisk som intet menneske har noen kontroll over. Ikke alle tenker slik. De fleste håper på en styrende kraft og evig eksistens, - jeg også.

Mot dette bakteppe følte det befriende og fremmedartet å skulle gi seg i kast med å forstå en skrivestil som Montaigne mente er uten hensikt, uten plan, uten forbilde og uten mål. Jeg mer føler enn forstår hva han mener. Essayet er forsøk og skisser, en søkende og drøftende stil, utprøvende og fabulerende vandringer i åpne landskap og mørke irrganger. Sant og utforskende, subjektivt og undrende. Langt fra artikkelformen, essayets verste fiende, ifølge foreleseren.

Det informale essayets kjennetegnes av refleksjon og kontemplasjon, fomling og famling og et vagabonderende sinn, en dialogisk stil hvor leseren inngår som aktiv motpart. Dette var statusgivende egenskaper og aktiviteter blant franske kondisjonerte på 1500-tallet, - og statussøking har aldri gått av moten. Det er denne stilen jeg så gjerne vil etterape, nå som ingen mer venter noe fornuftig fra min side.

Jeg velger Montaigne, og sikter mot å nyte den gode essaystikk fremover, den som treffer både hjerte og intellekt. Skulle ånden komme over meg, kan jeg kanskje sildre noen lesbare ord ned på papiret. Kanskje et reisebrev eller et flanerende kåseri, kanskje et forsøk på å skrape i overflaten på den hårdnakkede korrekthet som har hjem søkt vårt folk.

-Skriv om hva som helst, sier Leif Longum i sin artikkel om å skrive essayistisk. Slik åpner han muligheter for oss som ikke kan eller vil, eller er i stand til, å holde oss på den smale sti til enhver tid.

At jeg er eldre enn før kan ingen bestride. Om jeg tør mer enn før er et åpent spørsmål. Men jeg tar utfordringen fra den gamle mester: skriv sant og uten frykt.

-Får jeg en knert, jeg også, lød det forhåpningsfullt fra lenestolen.

-Ja, selvfølgelig, svarte jeg sakte, vel vitende om at stil og måtehold er idealer, men sjelden realiteter, for den gode skribent. Men det finnes grenser: Høyremann blir jeg aldri.

Kåre E Leiksett har jobbet som avdelingsdirektør, høgskolelektor, sosionom og psykoterapeut. Han har bidratt til en rekke offentlige publikasjoner, til internasjonalt samarbeid om fagutvikling, ledelse og organisasjonsutvikling, og ved strategiutvikling på justissektoren.

Kåre Leiksett

Når sant skal sies ...

Pytt, når utgangspunktet er galest, blir titt resultatet originalest, skrev Henrik Ibsen fra sitt eksil på den italienske øya Ischia. Det kan riktignok komme fornuft og nytte ut av bristende forutsetninger og kunnskapsmangel, så pytt, pytt. Men vanlig er det ikke. Det hender jeg får spørsmålet, er det så nøye, da? Svaret er det samme hver gang: Ja, det er nøye, svært nøye. Har du med mennesker å gjøre, holder det ikke med slurv og slinger. Det er tryggest mulig utgangspunkt og overskuelige konsekvenser som gjelder. Intet mindre.

I sol og varme, og med skråblikk på hjemlandets innvånere, skapte Ibsen livsnyteren og skrythalsen Peer Gynt, en sjarmerende og ansvarsløs verdirelativist i sinn og skinn. «Gå utenom» var hans devise, stikk av når motgang og problemer oppstår. En pytt, pytt-karakter, en mann med fleksibel moral, kan man si. Det bor en Peer i oss alle, og det ligger fryd og frigjøring i å bli kjent med ham. Selvkontroll forutsetter en viss forsoning med motsetningene som huserer i oss.

La meg gå tilbake i tid. Jeg er tjuve år, på vei til fest for å treffe venner og kjente fra skoletiden etter et par års fravær. Lys maikveld, duft fra jord og bjerk, litt varme i luften. Ungdommelige forhåpninger og kjødets lyst. Sjøen blank og blikk stille. Vågsfjorden og Tjeldsundet møtes og gir hverandre et kameratslig skvulp, som seg hør og bør naboer imellom. Smååtene med hinnøyværing på seifangst nyter et forskuttert nirvana.

Min smule henrykkelse skyldes ikke et tafatt forsøk på å imitere Hamsuns overstadighet eller Blix' nostalgi der den lister seg rundt i sinn og sanser. Det handler om noe høyst prosaisk, nesten flaut, ordinært: Jeg har lest en bok. Å, nei, ikke poesi, ikke roman eller novelle, ikke engang en samling lettvinnt krim. Jeg har lest en bok om evolusjon, om Charles Darwin, om utviklingslæren, om grunnlaget for all moderne biologi. En stilmessig litt tørr fagbok som med sitt budskap lar en stille, sitrende fryd, og en intuitiv følelse av logikk, sammenheng og sannhet, ramme mykt og direkte. Jeg tenker at denne kunnskapen blir stående, tross mangler og ubesvarte spørsmål: Det går ingen vei utenom.

Det gikk ingen vei utenom, skulle tiden vise. Og nå, femogfemti år senere, godt plassert i godstolen, tenker jeg at tiden er inne til å rusle og rote rundt i hukommelsen på leting etter erfaringer som har satt spor, som har engasjert og utfordret, og stykkevis og delt blitt en del av meg, privat og som fagmann. Den vårdagen i mai ble til det min venn, lærer og kollega Ken Heap kalte «a day of decision.» Jeg valgte kort og forenklet, men sant, å holde meg til kunnskap som ble silt gjennom stadig nye filtre, som ble forkastet eller bekreftet, vurdert og revurdert, og

eventuelt forandret gjennom ny erfaring og forskning: Vitenskap, kort og godt. Noe av det som ble bevart i hjerte og sinn er funn og funderinger som jeg tror - og en sjelden gang vet - er av betydning for fagfolk som bistår med praktisk hjelp, læring, utvikling og endring. Jeg unner meg samtidig en undring over enkelte læresteders velvillighet overfor selverklærte guruer og nye begreper på kjente fenomener, ispedd en uttalt skepsis mot etablert og dokumentert kunnskap av ytterste relevans, skåret over naturvitenskapelig lest. Når biologiprofessoren Iver Myrnes klokkelig bemerker at «alle fag som forsker på mennesker eller noe mennesker foretar seg, har behov for et fundament som er konsistent med biologisk teori og forskning» (i boken *Mennesket og moderne evolusjonsteori*), kan jeg bare slutte meg til, og samtidig reise spørsmålet: Får studenter som arbeider i «menneskefag» (lærere, sosialarbeidere, sykepleiere) slik integrert kunnskap? I dag? Spørsmålet kan røpe at jeg er i tvil. Det er jeg egentlig ikke.

Det vil imidlertid være halsløs gjerning for en amatør å gå inn på komplekse studier og dokumentasjon av menneskers handlingsgrunnlag. Det er heller ikke poenget her. La meg derfor krysse ambisjon og tekst til det som er mitt anliggende: At profesjonsutdannelser i «menneskefag» skal være kunnskaps- og faktabasert og inkludere evolusjonsbiologiske og nevrovitenskapelige funn.

Etter Darwin (og A.R. Wallace) er det for biologer og naturvitere knapt noen faglig begrunnet tvil om at levende organismer har felles stamform og at artene endrer seg sakte, men sikkert, over lange tidsrom. De som gjennom ulike seleksjonsprosesser (naturlig og seksuell seleksjon, nye genkombinasjoner, mutasjoner og genetisk drift) ble og blir best tilpasset omgivelsene, får flest avkom som fører nyttige og attraktive egenskaper videre til nye generasjoner. Mat, søvn og sex er grunnleggende for alle skapninger, sølibatet dog ikke individuelt livstruende. Bare kjedelig. Viljen til overlevelse, pardannelse, sosialitet og attraktivitet sitter i marg og ben, hode og kropp, og kompletterer eller trumfer andre hensyn. «Hele menneskehetens historie handler om alliansebygging og intriger for å oppnå status, selvhevdelse, samarbeid og attraktivitet», konstaterer atferdsøkologene Terje Bongard og Eivin Røskaft. I sin populærvitenskapelige bok om «Det biologiske mennesket» hevder de at det ikke finnes en eneste menneskelig handling, lov eller kulturkrav som ikke på en eller annen måte kan knyttes til seleksjon for overlevelse, selvhevdelse, makevalg, inn- og utgruppe - problematikk, makt, status eller kamp om ressurser. Det finnes universelle, kulturuavhengige menneskelige egenskaper og handlinger knyttet til foreldreomsorg, seksuell identitet, vennskap og tilhørighet; legg så til universalier som rettferdighet, politikk, helse og skjønnhet, estetisk nytelse og velstand, og, best av alt: status og sosial posisjon. Alle, uavhengig av kultur, søker aksept, er stolt over egen status, føler flauhet når de har dummet seg ut, angrer etter å ha brutt en sosial norm, er engstelige for å bli utstøtt og føler trygghet og glede over fellesskap. Vi etteraper andre for å oppnå forståelse og tilknytning, og vi strekker oss langt for å tekkes autoriteter og vinne deres gunst. Vi lar oss inspirere av de kule, pene, flinke og vellykkede, og vi ser etter statusmarkører som makt, penger og posisjon. Det finnes etter hvert et utall studier som viser skremmende eksempler på hvor tarvelig vi kan

opptre for å sikre velvilje hos for oss viktige personer, eller for å unngå utestengning og sosial eksklusjon, eller annet ubehag.

Vi kan glede oss over at naturen har utstyrt oss med edle trekk som empati, omtanke og tilhørighet. Vi trenger sosiale nettverk, - minst ett sted vi føler oss hjemme. Tenkning og refleksjon, regulering av følelser og handlinger tilpasset tid og sted, har røtter i vår natur og gjør det mulig for oss å fremstå som de fleksible og rimelig siviliserte skapninger vi er, eller kan være.

Andre trekk er ikke nødvendigvis like flatterende, om vi legger moralske og sosiale standarder til grunn. Vi mener oss klokere og penere enn andre, viser solidaritet innad, og tidvis egoisme og aggresjon utad. Vi konkurrerer om generøsitet, og kan i god hensikt uhemmet drysse superlativer over sakesløse mennesker. Så kommer belønningsfølelsene og velvære strømmende gjennom kropp og sinn, som når du ofrer en slant eller gir rikelig med tips. Vi går endog så langt som til å benekte at vi er takknemlige. Men Kumbel avslører oss: Folk gir skjerven med større fryd når de har vitner til sin dyd.

Reaksjoner og handlinger har sitt utspring i menneskers vilje til overlevelse, attraktivitet og reproduksjon. Tilbøyelighetene og trangen ligger der fra naturens side, mens uttrykksformer og valg varierer i samsvar med læring og fostring, og kulturell og sosial kontekst. Blant de mer gjenstridige ideene med en viss grobunn i sin tid, var at menneskebarn ble født som blanke tavler, uten andre muligheter og begrensninger enn de som ble gitt dem av omgivelsene. Det var en lettelse da det ble allment akseptert at et slikt syn var i strid med både kunnskap og intuitiv forståelse.

Biogene skjelner mellom umiddelbare og nærliggende, såkalte proksimate forklaringer, som viser seg gjennom hvordan vi uttrykker oss i hverdagen og gjennom handlingsvalgene vi foretar (Bongard og Røskaft op cit). Ultimate perspektiver, på den annen side, gir føringer for proksimate handlingsuttrykk, de utfyller hverandre og bidrar til større forklaringsdybde og reliabilitet. Ultimat referer til at atferd kan forstås i lys av dens betydning for selvoppholdelsesdrift, livsvilje og attraktiv oppmerksomhet. Atferd blir på denne måten en formel som omfatter genetik, tidlig påvirkning (gjennom læring, transmittere og hormoner), aktuell situasjon og andre menneskers respons. Mennesker former ikke seg selv, slik vestlig kultur vektlegger, men i stor grad av andre mennesker som er betydningsfulle for oss. Munnhellet «å være seg selv» gir ikke mening uten å ta med i bildet at vi alltid er oss selv i relasjon til noe, - mennesker, situasjon eller natur. Du er deg selv når du er forelsket, glad, deppa eller skal på jobbintervju. Så du vet det allerede: Det er i sannhet mange måter å være seg selv på.

De siste femti-seksti årene er menneskelig aktivitet i alt vesentlig forklart med psykologiske og samfunnmessige forhold. Det er vel og bra, om enn ikke tilstrekkelig. Mekanismene bak, de som utviklingsmessig ligger foran i tid, de ultimate og evolusjonære føringene som preger oss alle, har ennå ikke nådd ut og frem på måter som gir dybde og kvalitet til selve profesjonsutøvelsen. Der sosial- og

samfunnsfagene har levert og leverer nødvendig viten, har relevant naturvitenskapelig kunnskapsproduksjon vært mindre fremtredende, ikke sjelden fraværende. Det er først i de senere årene at forsøk på integrering av samfunnsfag, realfag og humaniora har skutt fart, med utvikling av teori, tiltak og metodikk som er nyttig og anvendelig for å møte menneskers behov og mestringssønsker. I denne integrasjonsprosessen står utviklingslære, biologi og nevrovitenskap i en særstilling gjennom omfattende dokumentasjon og forklaringskraft. Moderne forskning forteller mye om tilværelsens «egentlighet», om ubevisste og spontane krefter som gjennomsyrrer våre handlinger på godt og ondt. Men - og det er viktig for menneskeyrkene - vi snakker om potensialer som i alle fall delvis, kan påvirkes, hemmes, uttrykkes og reguleres. Psykiaterne Karterud, Wilberg og Urnes har i boken Personlighetspsykiatri sin fyndige forklaring: Den menneskelige hjernen er designet for et liv i kompliserte sosiale systemer, det vil si i grupper med andre mennesker.

Allerede på femtitallet fulgte den engelske psykiateren John Bowlby i Darwins fotspor. Han hentet inspirasjon fra etologi, psykoanalyse og læringsteori i sine studier av tilknytningsprosesser mellom mennesker, og observerte tilknytningens betydning for overlevelse og sosialisering. Senere forskning støtter og viderefører Bowlby, blant annet ved å vise til at følelsesregulering, situasjonsforståelse og tenkningsevne påvirkes positivt ved trygge relasjoner mellom foreldre (omsorgsgivere) og barn. I dag har Bowlby en nesten paradigmatisk gjennomslagskraft innenfor psykoterapi, pedagogikk, læring og endring. (Karterud, Wilberg og Urnes: Personlighetspsykiatri). Termen biopsykososial blir ofte benyttet for å identifisere denne tilnærmingen.

På sekstitallet kom den «kognitive revolusjonen». Det ble etter noen år under følelsenes primat igjen lov å tenke, og det kom begeistrede bøker om vår evne til å integrere informasjon, bearbeide den, planlegge, vurdere og ta fornuftige valg. Frontallappene, hjernes elitestyrke, sto parat til å hjelpe oss når det skulle være. Etterhvert som den nevrovitenskapelige kunnskapsproduksjonen skjøt fart, ble bildet mer sammensatt, stort sett uten at foregående studier mistet sin kraft. I dag er epigenetikken det nye og spennende forskningsfeltet. Norske og internasjonale funn og forskning bringer ukentlig informasjon om hvordan natur og kultur, nature and nurture, arv og miljø, gjensidig påvirker hverandre i stort og smått. Miljø, læring og annen påvirkning utenfra viser at gener kan svare på mange forskjellige måter, men innenfor bestemte handlingsregistre. Darwins observasjon fra 1871 om at menneskets sosiale instinkter styrker seg med tiden, mens egoismen avtar, blir stadig bekreftet. Steven Pinker, en av vår tids stjerner på det humanvitenskapelige firmament, mener å kunne dokumentere at voldsutøvelse nasjoner og folk imellom har avtatt gjennom tidene, til tross for stort sett uendret genetisk potensial. Vold, aggressivitet og krig anses ikke lenger hensiktsmessig, samarbeid gir større uttelling i form av trygghet, forutsigbarhet og måloppnåelse. Kamp om attraktivitet og status er kanskje vår tids svøpe. President Putin er ikke alene om å karikere seg selv ved å posere med bar overkropp, Nansen sendte nakenbilder til sin beundrerinne, og en mildt anemisk Hollande har kjøpt scooter. Formann Mao senket sitt skrøpelige legeme i Chang Jiang-floden, Hitler sto foran speilet for å innstudere kroppsholdninger, fakter og

grimaser som kunne gjøre inntrykk på tilhørerne. Alfahanner gjør sånt. Vi gjør mest mulig av oss, og lykkes vi ikke skal heller ingen andre gjøre det. Bortsett fra de aller nærmeste. Funker intet annet, kan beskjedenhet og selvutslettelse gjøre et visst inntrykk. Blant politikere og andre med makt og myndighet er «flatlegging» en til tider effektiv strategi. En gråtkvalt stemme gjør alltid et visst inntrykk, og glede kan vekke mistenksomhet.

Joda, resultatet er titt originalt. Om det er til trøst eller bekymring å gjøre seg lekker, skal jeg ikke ha noen mening om, men at det er iboende, automatiske og ubevisste handlingsstrategier vi her ser, låter sannsynlig. Om det så ved redelig selvgransking kan skapes bevissthet og gjenkjenning som øker selvstendigheten og valgfriheten, er viktige spørsmål hvor vi foreløpig må nøye oss med ulike svar. Bongard og Røskaft (op cit), peker på at økt kunnskap gir økende frihet, og Kahnemann (Thinking, fast and slow) minner om at vi ved å bruke rasjonalitet, logikk og refleksjon kan balansere ulike hensyn, takle intuitive reaksjoner og automatiske innskytelser, og treffe bedre avgjørelser i viktige sammenhenger.

Status og posisjon ble behørig drøftet av sosiologen Pierre Bourdieu på slutten av sytti-tallet. Han pekte på at akkumulerte ressurser gir statusforskjeller, og at sosial kapital gir tilgang til klasser som bedrer ens posisjon og åpner dører til andre med tilsvarende suksess. Blir på den annen side en statusmarkør utvannet og spredt, mister den sin verdi som markør (Morgenbladet, konkurranse og debatt om Bourdieu initiert av Harald Eia og Jon Elster). For tredivde år siden var en tur til Mallorca fine greier og verd å snakke om. I heldigste fall kunne man glede seg over at en og annen ble litt misunnelig. I dag holder det ikke med en oval week-end på Barbados. For mitt formål er det tankevekkende, men ikke overraskende, at Bourdieus (proksimate) observasjoner blir bekreftet ved evolusjonsbaserte (ultimate) funn. Proksimate og ultimate forklaringer supplerer ofte hverandre. Status ga og gir fordeler både gjennom økte overlevelsesmuligheter og ved makevalg. Enkelte forskere spekulerer på om det finnes ubevisste hjerneprosesser som vurderer sosiale signaler og signalverdier som manifesterer seg som intuisjon, magefølelse eller vage kroppslige fornemmelser. Ivar Aasen var i alle fall ikke i tvil om resultatet: Stor arv det er for mannen av godtfolk vera fødd, sa han, og hadde mer rett enn han trodde og visste.

En feltstudie gjennomført og gjenfortalt av tidligere rektor Judy Kokkinn ved HiO i hennes lærebok i sosialt arbeid, er tankevekkende. Hun observerte samhandling og beslutningsprosesser ved et sosialkontor. Hennes utgangspunkt var hypoteser om at synlighet, bekreftelser fra kolleger og beslutninger på saklig grunnlag, ville bidra til kvalitet, trivsel og tilfredshet. Det ville i sin tur gi bedre service til klientene, og utvikle faget. I mine ører høres dette fornuftig og godt begrunnet.

Studien viste at enkelte av medarbeiderne fikk bekreftelse fra kolleger, andre ikke. Dette ble styrende for beslutningsprosessen, som, viste det seg, ikke fremsto som en reell demokratisk prosess, selv om de strukturelle forholdene lå til rette for det. Når egne meninger i startfasen ikke ble bekreftet, tilpasset man seg de andre og lederen.

Til slutt ble vedtakene enstemmig, til tross for at de ikke var i tråd med majoritetens personlige meninger. Det var, sier forfatteren, en uttalt drivkraft mot konsensus, og kritikk mot egne medarbeidere var tabu. Motstand smuldret bort. De meningsberettigede trivdes i jobben og var av ulike grunner avhengig av den. De brukte ifølge observasjonene metaforer og språklige bilder, skapte en karismatisk stemning, silte bort noen utsagn og vektla andre. De hadde mye blikkontakt seg imellom og brukte et følelsesladet språk. «På en underlig og uttalt måte krevde de ettergivenhet», skriver Kokkinn. Andre medarbeidere rapporterte mistriivsel på jobb. De hadde «mystiske følelser av ubehag» og fysiske plager, uten å vite hva det kom av.

Kokkinn er en glimrende observatør, saklig og presis. Så gjenstår spørsmålet om det ville gitt uttelling hvis blikket hadde rettet seg mot hvilke mekanismer som på ultimata nivå gjorde seg gjeldende i beslutningsgangen. Ville det vært mulig å identifisere opprinnelige, primitive prosesser som vi til daglig hverken erkjenner eller legger merke til? Raske, automatiske og intuitive reaksjoner unndrar seg bevissthet, og gir en delforklaring på den selvsikkerheten som ofte følger med spontane ytringer, iflg Kahneman, som minner om at intuisjon likevel er opphav til det meste av det vi gjør riktig, mesteparten av tiden. Ferdigheter som vi tilegner oss gjennom livet gjør at vi automatisk finner adekvate løsninger på utfordringer som melder seg.

Men slik er det ikke alltid, som Kokkinns observasjoner viser. Ville mål, virkemidler og resultat endret seg om oppmerksomheten rettet seg mot at underkastelse av frykt for utstøtelse ved opposisjon var en nærliggende delforklaring? Vi vet jo at avvising og mobbing utløser sinne, sjalusi, nedstemthet, sorg og depresjon, med de fysiske belastningene som følger med. Sosial smerte setter seg fast. Mistanken styrkes ved at det ofte følger uro og uforutsigbarhet ved intuisjons- og følelsesbasert språk, som igjen hemmer rasjonalitet og sunn tenkning. Er det så i tillegg uklarhet om lederskap og beslutningsveier, snakker vi om en frykktkultur. De flate organisasjonsstrukturers frykt- og voldspotensiale er dessverre ikke vesentlig forskjellig fra den despoter og «rettroende» benytter seg av. Mennesker er flokkdyr med et evolusjonært behov for å bli akseptert og inkludert i større fellesskap, og vi frykter isolasjon og eksklusjon som pesten: «Heller syk enn utstøtt». I sosialt krevende situasjoner er forventninger om andres responser mer bestemmende enn indre impulser, har forskere funnet ut. Det er motsatt av hva vi ofte tror. Det er spesielt for oss mennesker, dette, at vi innretter oss etter flokken, at vi søker konformitet og harmoni, - og at det meste skjer ubevisst, uten viten og vilje. Så får det fortsatt være en diskusjon om hva som er ubevisst, og hva som kan tilskrives uvilje mot å vedgå egen feilbarlighet.

Samhandlingsmønstre tilsvarende Kokkinns beskrivelser er ikke noe særsyn. Jeg og mange andre har sett det en rekke ganger. Til tross for at de ytre arbeidsvilkårene lå vel til rette, kunne det oppstå langvarige uoverensstemmelser, ikke sjelden forklart ved faglig uenighet. Følelsespreget kommunikasjonen var ofte fremherskende, og den ble ukritisk applaudert og stimulert. Ukritisk bruk av godord og raushet for meningsfeller; hånflir, blikkontakt og himling med øya for motstandere. Allianser kan bygges på mange måter, og uten utenforskap blir det ingen allianser. Når

testosteronnivået er så høyt at det kan måles med tommestokk, kan argumentasjon og saklighet ta en time-out og vente på bedre tider. Det er kanskje den erfaringen som i mitt hode gir grunn til størst bekymring.

Det å skulle tenke gjennom, vurdere, sette til side de tankene som umiddelbart oppstår, er en krevende øvelse, skriver Kahneman. Vi tenker ofte fort og intuitivt, og forbausende lite rasjonelt. Fornuftens stemme er svak, begrenset og makelig anlagt, og den overser gjerne intuisjonens feiltakelser. Så det er smart, når du aner at du er på ville veier, å sette ned farten og be andre om å bli med på vurderinger og valg. Tvil på dine egne følelser og hent forsterkning fra tenkning, resonnement, refleksjon og kunnskap. La andre kikke deg i kortene, også når du ikke er i tvil om at du føler riktig.

Så avslutter jeg streifet med en oppfordring til lærestedene om å lytte til det gyntske utsagn om «alt for å finne det sannes mysterium, det er den ekte forskers kriterium».

Nå venter vår, sol, fargeprakt og lyse netter, og Vågsfjorden viser igjen sin milde omtanke for folk og fe på Hinnøya. Og snart er kaffen klar.

Kåre E Leiksett, forfatteromtale s. 72.

Øyvind Tutvedt

Kulturreise til Kina

Fra midt i bygda til Midtens rike

Et personlig essay

I en 20-årsperiode var jeg konsulent og gjestelærer i Kina. Samarbeidet med kinesiske myndigheter hadde som mål å utvikle sosialarbeiderutdanningen. Men veien dit var krevende. Prosjektet ble delvis finansiert over UDs menneskerettighetsprosjekt.

Prolog

Vi erfarer verden "hverandre og oss selv i lange, kryssende baner gjennom livet, ikke urørlig, men i bevegelse; jeg'et beveger seg, verden beveger seg, og med dette også relasjonen mellom jeg'et og verden." (Sveen, 2000)

Teknologi og økonomi gjør det lettere å flytte og reise, men avgjørende for globaliseringen er holdningen til det nye og fremmede. Andre perspektiver, andre muligheter, andre mennesker, andre land, andre språk, andre kulturer, andre jobber, andre måltider, andre fritidsaktiviteter, andre ambisjoner.

Alt det nye stiller store krav, og det er i dette perspektivet jeg stiller spørsmålene: Var jeg for tilpasningsdyktig - som en kameleon? Var jeg avvisende til det nye? Klarte jeg i å nyttiggjøre meg av de nye erfaringene? Hva lærte jeg? Og det mest utfordrende spørsmålet: Gjorde jeg en nyttig/viktig innsats som ekspert i Kina? Det er vanskelig å endre holdninger. Klarte jeg det? Lurte jeg meg selv til å tro at jeg ikke fortsatt har fordommer? Kanskje jeg egentlig syntes at kineserne på tross av sin tusen år gamle kultur egentlig ikke har bevart stort av den, men har blitt like materialistiske som amerikanerne?

Reisen

Jeg ble født i 1933 og vokste opp i et lite bygdesamfunn i Vestfold. Jeg kjente alle, og alle kjente meg og jeg vokste opp og var en trygg gutt i kjent, oversiktlig og trygt miljø. Jeg begynte i gymnaset og måtte flytte på hybel i småbyen. Jeg likte meg godt der. Utdanningen betød veien ut i verden, kulturreisen hadde begynt.

Hva visste jeg om Kina som tenåring?

Kunnskap om Kina i mitt barndomsmiljø bygget på det vi lærte i barneavdelingen av Kinamisjonen. Vi lærte at kineserne var fattige og primitive og de var hedninger. Mange år etter at jeg hadde flyttet fra bygda var jeg på besøk hos min familie. Min niese på 6 år hadde vært i byen sammen med sin mor. Da seksåringen kom hjem og så meg kom hun løpende, ivrig etter å fortelle: "Vet du hva jeg så i byen?" "Nei, fortell!" "En hedning". Hun hadde sett en svart mann, en afrikaner.

På dette tidspunkt var ideen om at jeg skulle komme til Kina, og i tillegg samarbeide med myndighetene nesten utenkelig.

Hva visste jeg om Kina som tenåring? Mao hadde vunnet borgerkrigen. Det var en seier over godseierne og krigsherrene. Landet var (formelt) blitt et demokrati.

Fra bondegutt til bygutt

Å begynne i gymnaset og flytte fra bygd til by var et stort skritt – fra bondegutt til bygutt. Jeg utviklet meg til en vellykket "bondeelev" og ble akseptert deltaker i småbykulturen.

Tilpasningsdyktig innflytter til Oslo

"... denne forunderlige by som ingen forlater før han har fått merke av den ..." skriver Hamsun om Oslo i *Sult*. Og Vinje skriver at "her fann eg det beste, her lærde eg mest."

Jeg tok et langt skritt inn i urbaniteten. Jeg hadde få problemer med å tilpasse meg, og følte at jeg ble akseptert. Men i forhold til storsamfunnet i hovedstaden hadde jeg mye å lære. Om forskjellige strøk og samfunnslag, om omgangsformer og koder.

I 1957 tok jeg sosionomeksamen. Jeg hadde fullført videregående skole og yrkesutdanning som sosialarbeider. Hva med politikk? Jeg fulgte med i lokalpolitikken og stemte ved alle valg. Utenrikspolitikken hadde ikke opptatt meg i særlig grad. Hva som foregikk i **Kina** var interessant men ikke spesielt engasjerende. Vi hørte om jordbrukskollektivene, om Maos reise til Moskva, om å la hundre blomster blomstre. Jeg hørte til dem som så positivt på utviklingen i Kina.

Kulturutfordringer

Jeg bodde noen år i USA. utfordrende kulturopplevelse hadde jeg i NewYork - for meg den ultimate by. Det kan ikke bli mer urbant. Blandingen av mennesker med ulik bakgrunn, voldsom reklame, Broadway, rytmen, the beat.

Men den store utfordringen var å være ekspert Midtens Rike - Kina

Som styremedlem i den internasjonale sosialarbeiderorganisasjonen fikk jeg i oppdrag å reise til Kina for lære om sosialt arbeid der.

Hittil hadde jeg tilpasset meg ganske lett i nye miljøer. Hva med Kina?

Hvilket utgangspunkt hadde jeg for å forstå Kina da jeg reiste dit.

At kineserne var hedninger – det hadde jeg kommet over. Venstreradikale i Norge/Vesten beundret Mao. Jeg hadde vel en viss skepsis til den oppfatningen. Men var enig i at KKP hadde innført et regime med likhet – hvor arbeidere og småbønder var frigjort fra det gamle klassesdelte samfunnet.

Kina har en 3500 år lang historie. Konfusius levde for 2500 år siden. Jeg manglet kunnskap om dette og følte meg usikker. Men jeg la vekt på at jeg vekt på at kineserne skulle bygge på sin egen kultur og ikke vår vestlige. Jeg opplevde at unge mennesker var svært nysgjerrige på alt vestlig.

Kinas forhold til utlandet har vært problematisk og skiftene. Kina opprettet diplomatiske relasjoner med utlandet først i 1860-årene. Inntil da hadde landet vært fullstendig isolert. Utlendinger ble kalt barbarer og djevler. Kina ble på ny lukket og isolert under Mao - inntil Deng Xiaoping gjenopptok kontakten med utlandet i 1980-årene. Med denne historien er det å rimelig å tro at kineserne har blandede følelser i forhold til utlendinger. Men jeg har alltid blitt tatt imot med vennlighet og gjestfrihet.

Verdens største land

Folkerepublikken Kina er verdens mest folkerike land. Vi vet at det er enorme forskjeller mellom Kina og Norge når det gjelder størrelse, politikk, økonomi, kultur, historie, tradisjon osv... For meg er det vanskelig å forstå Kina. Det prosjektet jeg arbeidet med handlet om utviklingen i sosialt arbeid. Utfordringen var (og er) å vurdere hva som er brukbart/adekvat i Kina. Sosialt arbeid i Norge og i Vesten er tilpasset sosialpolitikken og en fungerende rettsstat. Kina har ikke de institusjonene velferdsstaten bygger på. Hva skulle jeg si om utviklingen av profesjonelt sosialt i Kina? Skal vår versjon av menneskerettighetene bli gjeldende i Kina? Arnulf Kolstad (2008) skriver: "Kineserne ivaretar også grunnleggende menneskerettigheter som ut fra landets historiske situasjon, filosofi og tradisjon er like viktig å holde i hevd som de menneskerettigheter vi i vest legger mest vekt på".

Det er også interessant at norsk offentlighet, politikere, media og Nobelkomiteen stadig beskylder Kina for å bryte menneskerettighetene, men unnlater å beskyelde USA for det samme. Det er lett å finne eksempler i USA: f. eks. dronemordene. Dødsstraff finner også sted i USA uten vi nevner det.

Det å sammenlikne Kina og Norge er komplisert, og vil kreve systematisk undersøkelse – et omfattende forskningsprosjekt. Jeg har forsøkt å lage et bilde av hva kineserne tenker, legger vekt på. Jeg har festet meg med to personer som jeg tror har hatt stor innflytelse. Personer fra forskjellige tidsaldere og posisjoner, nemlig Konfusius og Deng Xiaoping.

Konfucius var en vis mann og læremester (551- 479). Konfucius` s rolle har variert gjennom historien. Hans påvirkning på kinesisk verdisyn og moral var vesentlig. Inntil Mao tok makten.

Under kulturrevolusjonen ble det gjennomført flere kampanjer hvor konfucianske symboler ble ødelagt og hans lære ble karakterisert som en gammel kulturinstitusjon. Fra begynnelsen av det 21. århundre har konfucianismen igjen vunnet større og større innflytelse. Når president Hu hadde "et harmonisk samfunn" som sitt viktigste slagord, har det sin rot konfucianismen. Prinsippene i denne læren er et stabilt hierarkisk samfunn betyr like muligheter for fattig og rik gjennom utdanning. Konfucius legger vekt på at kinesisk tradisjon fremhever rettskaffenhet og lojalitet, ærbødighet overfor eldre og øvrighet og oppfordrer til lydighet og pliktfølelse.

Denne tradisjonen passer kanskje godt for kinesiske ledere som ser sin rolle i dette perspektiv og mener at det legitimerer deres autoritære måte å styre på. (Bar 2011). Kinesiske ledere er mer autoritære enn norske. Hvilken oppfatning kineserne har av sine ledere og politikk synes jeg det er vanskelig å forstå. Markedsøkonomien ble innført, og den personen som blir tillagt æren og ansvaret for denne reformen er Deng Xiaoping. Hans slagordsaktige uttalelser blir stående. "Det er ikke viktig om katten er svart eller hvit, bare den fanger mus" og "Det er vidunderlig å være rik".

Det er vanskelig å forstå at disse endringene fant sted så fort. Men hva betyr det for folk? Jeg synes det må være vanskelig å tilpasse seg disse store endringene. Hva gjør det med folks tiltro til deres ledere?

Hva betyr dette for innføringen av velferdstiltak? Det er der min rolle i sammenhengen hører til. Amerikanske sosialpolitikk er kanskje mer anvendelig enn den norske fordi USA er i sterkere grad styrt av markedskreftene og aksepterer at det stor forskjell på folk i motsetning til den norske modellen. Jeg oppfatter kineserne som nasjonalistiske, og tror det har betydning – bla.fordi en da ikke trenger å ta hensyn til likhetsidealet i vesten. Men jeg vet ikke hvordan det påvirker sosialpolitikken.

Det vokser fram en middelklasse pga. økonomisk vekst. Det er vanskelig å si hvordan det virker på folks forhold til lederne. Middelklassens nyrike vil kanskje ikke så lett akseptere autoritære ledere. Og korrupsjonen er en faktor som påvirker mellommenneskelige forhold også i forhold til ledere.

Kinas størrelse og forskjellene mellom by og land, fattig og rik påvirker valg av sosialpolitikk. Behovene er svært forskjellige. Det synes svært vanskelig å tilpasse sosialt arbeid i et samfunn hvor forskjellene er så store.

Ekspert, fremmedarbeider, venn og VIP

Utvikling av kontakt

I løpet av de siste 26 årene har jeg besøkt Kina mer enn 30 ganger - noen ganger en eller to uker, noen ganger 5 eller 6 uker. I Norge har jeg tatt imot en lang rekke stipendiater, delegasjoner og gjester fra Kina.

Jeg har ikke bodd i Kina, men jeg har sett endringene, og hatt kontakt med representanter fra myndigheter, kollegaer og venner. Min rolle i Kina var i utgangspunktet preget av å være en besøkende og en observatør. I rollen som ekspert er man en fremmed, og som en utenforstående er det vanskelig å oppnå likeverdighet. Det gikk mye tid til møter og middager. Tradisjonen krever at gjester må inviteres til middag/lunsj hver dag, og det ville være uhøflig å ikke ta imot og nyte gjestfriheten og god mat. Og det er naturligvis kontaktskapende å dele gode, langvarige måltider. Det nytter ikke å ha dårlig tid hvis en skal utvikle kontakt og vennskap i Kina. I tillegg er det viktig å utveksle gaver. Jeg (og UD og HiO) har brukt tusenvis av kroner på gaver. Etter hvert er det vanskelig å finne alternativer - til billedbøker og vikingskip i tinn. Jeg har mottatt mer førsteklasses te enn jeg kunne drikke på 10 år. Men etiketten er ivaretatt.

Over tid utvikler personlige relasjoner og vennskap seg. Den offisielle kontakten foregår vanligvis i offisielle møter og middager. Å utvide kontaktforholdet slik at en inviterer hverandre hjem er i Kina et uvanlig skritt. Men når man blir invitert hjem og treffer familie og venner blir naturligvis kontakten sterkere.

Jeg har også tatt mot kinesiske kollegaer som har bodd i vårt hjem i noen dager og noen ganger i to uker. Da går en over grensen fra kjennskap/kollega til kommet inn i vennenes *gaungsi*. Det betyr at du er medlem av et meget tett nettverk som oftest består av familie og nære venner. Da har en oppnådd å bli en "gammel venn". Det betyr svært mye for den personlige kontakten. Det er forpliktende kontaktforhold som ikke er begrenset av store avstander i tid og rom.

Fremmedarbeider i midtens rike

Jeg følte meg mest som gjest og observatør og etter hvert venn, og i noen grad deltaker som formidlet og forhandlet. Ble oppfattet som: utlending, ekspert, rik, representant fra Europa/vestlig kultur.

Mine forventninger: møte en annen kultur, håpe på å forstå kodene, klare å tilpasse meg kravene.

Hensikten med mine opphold i Kina var å samarbeide om utvikling av sosialarbeiderutdanningen. Hvor vellykket dette var, er det vanskelig å vurdere.

Store krav

Overgangen til Beijing var særlig krevende og utfordrende. Byen endret seg dramatisk fra å være en by med tradisjonelt kinesisk preg med hutong-bebyggelse til å bli en "vestlig" by med nye skyskrapere, mennesker med vestlige klær, og en kaotisk biltrafikk.

Beijing er preget av materialisme. Nyrrike kinesere er ikke diskret i forhold til sine penger og eiendommer. Jeg var gjest hos en mann, og han inviterte meg på biltur i byen. Det er grunn til på tro at han gjerne ville vise fram sin bil og sin makt, en caddy og da vi kom i en kø tok han fram et blålys og satte på taket og kjørte forbi køen. Den enorme økonomiske utviklingen i Kina ser ut til å medføre at de tradisjonelle hutongene i f. eks. Beijing blir revet for å gi plass til forretningsforetak. Utbyggingen tar i liten grad hensyn til enkeltmennesket, individet teller mindre enn i vår kultur.

I Beijing så jeg hvordan et utviklingsland gjennomgikk en ekstremt rask utvikling mot et moderne og mer vestlig industrisamfunn. Tradisjon og kultur er forskjellig fra vår, og innbyggerne blir ofte utsatt for brutal og hensynsløs behandling. Vi må vi lære og forstå at forskjellene er store. Men dilemmaet er hvordan vi forholder oss til dette. Jeg lærte hvor vanskelig internasjonalt samarbeid er fordi vi er så forskjellige.

En norsk kollega mente at vi måtte si fra, avsløre brudd på menneskerettighetene, fortelle dem hva som er riktig. Jeg så det ikke som min rolle. Kanskje jeg burde?

Jeg opplevde å se både ekstrem trygghet og tilhørighet i barndommen og ekstrem usikkerhet, voldsom utvikling og liten hensyntagen til menneskene i andre land. Her hjemme tar vi velferdsstaten som en selvfølge. Erfaringene i Kina og USA demonstrerer en annen og mer brutal virkelighet.

På mine reiser hadde jeg lært at det er svært store forskjeller i verden, og at det fins urettferdighet, grådighet, og hvor viktig demokrati et er. Jeg forsto også hvor krevende det er å trenge inn i en annen kultur.

I USA hadde jeg sett forskjellen på private og offentlige institusjoner. I Kina opplevde jeg hvor effektiv en kan være når en ikke tar hensyn til demokratiske prosesser. I sosialdemokratiet tar ting tid, men det er verdt det.

Hva oppnådde jeg?

Gjorde jeg nok for å hjelpe dem som hadde blitt dårlig behandlet? De som hadde blitt kastet ut av sine hjem fordi et firma trengte tomten? De millioner av fattige? Hvor vellykket var resultatet av vårt samarbeid for å utvikle sosialt arbeid for Kina? Jeg forsøkte å tilpasse meg, var aksepterende, nysgjerrig, likte nye steder, nye mennesker.

Men var jeg overfladisk og for tilpasningsdyktig, for mye kameleon? Å trenge inn i den kinesiske kulturen hadde jeg ikke forutsetninger til.

”Alle” mine venner inviterte meg til middag nesten hver dag. Jeg deltok en gang på en nasjonal konferanse for sosialarbeidere. Jeg var eneste utenlandske gjest og ble behandlet som en VIP, og disponerte to suiter - en på konferansehotellet og en på et hotell i byen.

Jeg likte godt min VIP-status i Kina. Ble alltid møtt på flyplassen og vartet opp på restauranter i stadig høyere prisklasser. Overskygget det min usikkerhet på om samarbeidsprosjektet kanskje ikke var viktig og vellykket? Jeg ble sett på som "Kinaekspert" og høstet mye ros i Norge, solte jeg meg kanskje for lett i denne "berømmelsen"? Og hvis jeg sier at det kanskje ikke var så vellykket, ble tatt for falsk beskjedenhet. Spilte jeg ubevisst denne rollen og fikk en vinn-vinn situasjon?

Og nå når jeg skriver dette essayet, er det for å vise at jeg egentlig har innsikt, selvforståelse - er en eldre, vis, moden og reflektert mann?

Litteratur

1. Garborg, Arne, *Bondestudentar*, Gyldendal, 1833
2. Hamsun, Knut, *Sult*, Gyldendal, 1890
3. Sveen, Karin, *Klassereise*, Oktober, 2000 Barr, Michael, *Who is afraid of China?*, Zed Books, 2011
4. Barr, Michael, *Who is afraid of China?* Zed Books, 2011.

Øyvind Tutvedt, førsteamanuensis. Født 1933 i Hedrum/Larvik. Sosionomeksamen 1957. Master of Social Work, Boston University 1964. Fulbright-stipend til USA 1958. Arbeidet som sosialarbeider ved amerikanske og norske institusjoner, bla Ungdomskontoret, Oslo kommune; førsteamanuensis ved sosionomutdanningen, Høgskolen i Oslo. Organisasjonserfaring i Norge og internasjonalt, ansvarlig for internasjonalt samarbeid om sosialarbeiderutdanning – særlig med Kina.

Hvor kommer vi fra

Ragnhild Jenssen

Nergata – min barndoms gate

Dagligliv og barnelek og i et fjordkryss på Helgeland

Hemnesberget

”No e de bananæ på koprativen!” Bananalarmen gikk, og vi ungene løp til alle kanter for å varsle om den store nyheten. Her var det om å gjøre å finne fram rasjoneringskortet og skynde seg til Samvirkelaget for å sikre seg sin tilmålte kvote av eksotisk frukt fra den store verden. Antall bananer vi kunne kjøpe sto i forhold til antall familiemedlemmer.

Vi er på femtitallet med vareknapphet og gjenoppbygging etter krigen. Stedet er Hemnesberget, på den tida landets nest minste kommune, etter Grip, med 15 representanter i herredsstyret. Et tettsted på Helgeland med 1500 stabile innbyggere. Et nes ved et fjordkryss i Ranafjorden. Et gammelt kirke- og handelssted. Odden på Hemnes-halvøya har en langsgående kul på ryggen. På nordsida går den bratt ned i fjorden. På sørsida slakker den gradvis nedover mot vannet. Her ligger bebyggelsen. Gatene følger fjorden i parallelle løp med bakker som skjærer linjer på skrå eller rett ned mot vannet. Høye og lave trebrygger, naust, kaier, båtbyggerier, båtslipp, trevarefabrikk og sagbruk ligger som en krage mot sjøen.

De lave bryggene var opprinnelig kirkebrygger. Første etasje besto av redskapsrom og stall, for de som kom reisende med hest. I andre etasje var det boligrom. Behovet for lange kirketurer var historie i min barndom, og disse ble stort sett endret til boliger. De 3-etasjers bryggene var handelsbrygger. Sjøen var også på femtitallet hovedferdselsåra. Lastebåter, fiskebåter og sjøbussen kom og gikk.

På toppen kneiser kirka, stor i forhold til folketallet, men den historiske kirkelyden hadde et betydelig omfang. Kirkeregnskaper fra 1600-tallet for Alstahaug prestegjeld nevner en gammel stavkirke som ble for liten for allmuen som sognet til den. Den ble revet, solgt og flyttet til Senja. Den kirka som står der i dag ble planlagt og bygget med 1000 sitteplasser og tatt bruk i 1872.

Nergata

Nergata er den nederste sentrumsgata langs fjorden. Den går fra torget og innover mot Tønderbakken. Min barndoms gate. Gata i mitt hjerte. Kort og uendelig innholdsrik. Handel, håndverk, offentlig virksomhet, avis og et hav av unger.

Gata har ei dramatisk fortid. Under storbrannen i 1923 gikk det med over 120 hus på det lille tettstedet. Aftenposten hadde oppslag om "Kjæmpebranden i Nordland". All bebyggelse i Nergata strøk med. Bare 17 år senere kom krigen til Hemnesberget, og stedet ble skutt i brann. Over hundre hus ble igjen til svarte ruiner. Store deler av sentrum ble rammet, men forunderlig nok ble de fleste bryggene stående.

For meg var krigen historie. Jeg er fredsbarn, født i 1945, Men i barndommen hørte jeg om bombing av stedet, evakuering, kamphandlinger mellom tyskere og engelskmenn. Om Teodor Valnes som ble skutt gjennom døra til kjelleren, der han og flere andre hadde gjemt seg. Om han var i ferd med å åpne den eller låse den, vet man ikke. Om far som trillet en såret engelskmann på ei handvogn til Fjeldavlihuset, i håp om at han var tryggere der. Jeg vet ikke hvordan det gikk videre. Mange hadde ikke rukket eller villet evakuere med en gang og fikk krigen brått og tett innpå seg. De engelske krigsgravene på kirkegården ble en konkret påminnelse for oss ungene. Hver 17. mai var det minnetale, og speiderne la ned krans. Navn og alder sto på støttene. De var så unge. 'En hadde ikke navn. Der sto det: "A Soldier of the War 1939-1945 May 1940". Disse gravene berørte oss unger sterkt. Vi forsto mer.

Etter krigen gjenoppsto gata i en nøktern etterkrigsestetikk, stort sett tegnet av kommuneingeniør Hansen. Det ble to- eller treetasjers klosser med store loft. Første etasje, eller kjelleretasjen, var for de fleste husene nærings- og kontorarealer. Resten var boligetasjer. Med unntak av Samvirkelaget, "Koprativen", som vi sa. I en overgangsfase, før nybygget kom, holdt det til på den store brygga på kaiet. Den nye, flotte butikken var innholdsrik. Mat, klær, sko, metervarer, kopper og kar, kosmetikk, jernvarer og mye mer.

Kolonialen hadde langdisk med skuffer for mel, sukker, rosiner, ris og andre tørrvarer. Ragna og de andre ekspeditørene hentet alle varene kunden ba om, veide, pakket og regnet på blokk. Her kunne vi få kjøpt brunsukker på tråd i kremmerhus. Karamellene het Dixi og Rio og kostet 5 og 10 øre, alt etter størrelse. I kjøttavdelingen styrte Torleif i mange år, alltid like blid. Det var akseptert å handle på bok i kolonialen. Det var ikke alltid man hadde nok kontanter, og da var det bra å ha kreditt.

I andre etasje sto Molla, Rebekka og Prutta og målte opp metervis med kjole- og gardinstoff. Vi jentene var motebevisste. Da røde rundkliptskjørt kantet med kvite kroklisser og kvite sommerkjoler med små, blå bomber ble moderne, måtte mødrene på butikken og handle stoff. Alle jentene skulle ha det. Heldige var de som hadde mødre som sydde selv.

På kortevaren fant vi julegaver. Fin parfyme til ei mor. Små nydelige nipsfigurer til ei kusine. Jernvaren hadde også sin langdisk. Spiker, kroker og all verdens store og små saker og ting var sortert i mange små skuffer og ble solgt til stykkpris. Her kjøpte vi fiskekroker, "ongler", til 1 øre stykket. Det er den eneste varen jeg kan huske som

var så billig som det var mulig å bli. Så bar det ned på Samvirkelagsskaiet for å fiske mort.

På sjøsida ble det bygget et fryselager, hvor folk kunne leie bokser. Det var en gufsende nifs opplevelse for oss unger å være med på henting av oksesteik til søndagsmiddagen, eller molter, eller hva familien måtte ha der. Når den tunge ytterdøra lukket seg bak oss, og kulda sto som en vegg mot oss, ble vi rammet av en uhyggelig følelse. Hva ville skje hvis vi ikke fikk opp døra på vei ut? Best å ikke tenke for mye på det, få unna ærendet fortest mulig og skynde oss ut til tryggheten.

Arbeidsliv

Ikke mindre enn to bakerier hadde gata, Jacobsen & Semundseth og Erling Pedersen Bakeri. Tett lå de også, det ene med best grovbrød, det andre med beste rundstykker, eller omvendt, alt etter smak. Og kremboller og wienerbrød. Jeg fulgte prisstigningen med wienerbrødindeks, fra 9 øre til hele 15, riktig nok fordelt på noen år. Før pinneisens tid solgte Jacobsen & Semundseth kuleis i kjekskremmerhus, 30 øre for den lille og 50 for den store. Om sommeren gikk vi og ventet på at isplakaten skulle komme i vinduet. Da hadde iskremmaskinen gjort sitt, og vi strømmet til.

Innhyllet i duften av fersk loff og andre forførende bakverk lå vår lille lokalavis med det ambisiøse navnet, Nordlands Avis, med aksidenstrykkeri. Her vokste jeg opp, med lukta av trykksverte som en naturlig del av miljøet. Avisa hadde lange tradisjoner, med oppstart i 1893, som venstreavis. Min farfar ble eier og redaktør i 1905. Min far overtok avisa etter krigen. Overskrifter og sideoppsettet i avisa ble satt for hånd. Den løpende teksten ble støpt i bly på en settemaskin. Det var et eventyr å følge de små blyplatene på sin reise fra maskinens skrivetastatur gjennom flere prosesser til ferdige spaltelinjer. Flere av oss fikk sin første arbeidsliverfaring som avisbud. Vi skulle levere avisa på døra og si "God dag, Vær så god" og "Adjø!" Noe løssalg var det også. 30 øre, takk! Konfirmantene hadde sine tradisjoner. De skulle ha kort med navnet sitt på, som de byttet med hverandre. Utfordringen var å finne den fineste skrifttypen. Heldige unger kunne også få støpt sitt navnestempel i bly.

Lenger inn på sjøsida hadde herredskassereren og teknisk etat kontorer. På skrå over gata lå O.Sjøvoll ur- og optikk. Han solgte også musikkinstrumenter og plater. Slik kan vi krysse mellom husene innover. Holder vi oss til næringer, kan vi ramse opp leketøy-, glass- og blomsterbutikk, melke- og osteutsalg. Her kjøpte vi melk i spann. I kjelleren drev ekteparet Slåtterøy fiskebutikk en periode. Hvis jeg var sammen med min venninne, Kari, som bodde i huset, kunne det vanke helt ferske og rykende varme fiskekaker, gratis. En delikatesse. Ellers rommet gata både en blikkenslager, et seilmakerverksted og Yttervold skredderverksted, drevet av to onkler og ei tante av meg. Blikkenslager Simonsen ble lett krakilsk. Når guttenes fotballkamper i gata ble for høylydte, hendte det ofte at ballen ble konfiskert.

En meget sentral person var Iver, gatas og stedets Reodor Felgen, som fikset alt av teknologi. Midt i et katastrofeområde av metalliske gjenstander visste han alltid hvor hver minste skrue lå. Hva som enn hendte av tekniske sammenbrudd, ble det samme mantraet utløst: "Få tak i hain Iver!"

Våre mødre var ikke bare husmødre. De fleste var ute i yrkeslivet, i familiebedrifter og som selvstendig næringsdrivende. Mange jobbet på Samvirkelaget. Dette bryter med bildet av 50-tallets husmødre som bare hjemmeværende. Men de var i høyeste grad dobbeltarbeidende. De hadde hovedansvaret for barn, husholdning og alle sosiale forpliktelser. I tillegg var de aktive i Sanitetsforeningen og Husmorlaget.

De kryidd a ongæ

Slik vi så det, var gata først og fremst til for oss ungene. Den var vår. Og vi var mange. Ifølge en uoffisiell optelling nærmere 40 innfødte. Man kan godt si at "de kryidd a ongæ", store og små. Nergata var også et åpent lekeområde for andre. Likevel kom det vel an på hvor vi definerte vår tilhørighet. Vi hadde todelingen «innerongæ" og "ytterongæ". Grensa gikk ca. ved Akselsens bilverksted. Ytterongan var de mest urbane. Vi bodde i sentrum, der butikkene lå. Selvfølelsen var deretter.

Så var det undergrupperinger i tillegg til oss "nergatongæ", som for eksempel: "præstgårdsongæ", "tyskbyongæ", "svænskbyongæ" og "burmaongæ". Præstgårdsongan var ikke bare de innfødte prestebarna eller forpakterbarna, men også de som soknet til prestegården eller av ukjente grunner hadde skaffet seg det privilegiet det var å få hoppe i høyet og leke mellom hesjene. I Tyskbyen var det mange tyskerbrakker, og i Svenskbyen, de typiske svenskhusene, etterkrigshjelp fra Sverige. Så disse navnene ga seg selv. Men burmaonger? Navnet hadde sin opprinnelse i en vedvarende nabokrangel i den samme perioden som Burmakrigen pågikk. Området heter Burma den dag i dag.

Trappeliv

"En norsk film på A?" Torhild kastet ballen til Tove. "Aner ikke", fniste Tove og returnerte ballen, som deretter gikk ned hele rekka av jenter, uten at Torhild fikk riktig svar. Ny runde. "A-L!" - "Aldri annet enn bråk!" triumferte Tove. Denne gangen fikk hun klaff. Vi satt på Pedersentrappa, vår yndlingstrapp. Det var den private inngangstrappa ved siden av bakeriet, bred og sentralt plassert. Her kunne vi få sitte i fred. Et under at vertskapet holdt ut med oss. Trappene var sentrale for jentene. "Høl-i-hatten" var en elsket kunnskapslek med innlagte fysiske utfordringer. Den krevde at vi til enhver tid var godt oppdatert på alt som det var vesentlig å vite noe om. For eksempel et vaskepulver på P? (Persil) eller en sangstjerne på L? (Lille Grethe). Vi byttet glansbilder, spilte brettspill, både Monopol, Tre på rad og Key, et detektivspill jeg skaffet til veie.

Trappa var også en kvilestasjon mellom slagene. Vi satt og spiste kjeks-is, skravlet og betraktet folk som passerte eller gikk inn på bakeriet. Vi fikk med oss det meste og utviklet en spesiell måte å snakke på, uten å bevege leppene. Det ble senere fortalt oss at det ble betraktet som en skjærsild å passere nergatungene når vi satt vaglet på Pedersentrappa. Og for å være ærlig: De hadde god grunn til å frykte oss. Vi var ikke nådige i våre interne kommentarer.

Homo Ludens

Om Nergata var pulsåra i vår verden, beveget vi oss ofte ut i en større radius hvis vi fant det tjenlig. Og det skjedde ofte. For gata var ett univers, kun avgrenset av andre. Hvem som lekte med hvem, var styrt av alder og kjønn. Likevel var det mange aktiviteter, der begge kjønn av ulik alder kunne leke sammen. "Pilgjemsel", "bling-blang-blekkboks" (boksen går), "gi-et-lite-vink", vanlig gjemsel, kanonball og "rødt lys" var som regel felleleker. Noen få biler måtte vi finne oss i, men når ettermiddagen kom, eide vi gata. Kanonball var uendelig populært. Vi ble rågode. Noen var gode skyttere, andre spretne unnahoppere. De beste kunne ta imot ballen når de ble skutt på og sende en lynrask og hard retur. I barmarksperioden var også badminton en av våre store lidenskaper. Vi spilte ikke med nett. Vitsen var å holde ballen i lufta lengst mulig. Vi telte og satte rekorder. Vinden var vår fiende. Da var den tunge fjærballen god å ha. Ellers foretrakk vi plastballen.

Selvsagt kranglet vi også. Årsakene var flere. Tolkning av regler, om noe var "urettferdig". Det kunne være hva som helst. Stort sett var dette en del av det alminnelige samværet. Hvis det brygget opp til å måtte velge side, var det alltid noen som plutselig måtte inn til kveldsmat eller noe annet viktig. Vi jentene inngikk lekekontrakt med åpen avslutning. "Ska vi va i lag?" Ved bekreftelse, holdt vi sammen utover dagen, selv om vi også kunne leke sammen med flere. Så kunne plutselig avtalen oppheves ved at den ene sa: "No vil eg ikkje va i lag me deg længer, no ska eg va i lag me ho Rita". Litt lei seg måtte man bare akseptere det.

Gata hadde også ei bakside. Mange hadde vedskjul, "skøt", i bakgården. Lastebileier Trøyte kjørte bjørkeved fra Røssvatnet. Veden ble kappet med ambulerende kappsag. Den bråkte fælt. Så ble veden kløyvd og lempet inn i skøtene. De kunne være store. Vårt var delt inn i tre båser, nærmest siloer. Her var det mange muligheter for utfoldelse. Hemmelige rom og huler i vedhaugene kunne brukes til så mangt. Min 4 år eldre bror har senere rapportert om både smugrøyking og vinsmaking på slanter han og kameraten fant hjemme hos mora til Nils. På våren når båsene ble tomme, kunne de brukes til litt av hvert. Salg av frimerker og diverse andre omsettelige varer, basarer og sirkus.

I skøtene levde også fiksjonen. De kunne bli forvandlet til små hjem med full innredning ved bruk av vedkubber, matter og hva man greide å finne tak i av egnet innbo og løsøre. En perfekt ramme for mor-og-far-og-barn-lekene. Dette var jentelek. Butikker, som var mange år forut for sin tid, ble åpnet. Alle varene kom ubearbeidet

fra naturen, uhyre kortreist. Smørblomster var selvsagt smør. Ei trefjøl, balanserende på en stein under midten, fungerte ypperlig som butikkvekt. Småsteiner var lodd.

Våte røtter

Området mellom Nergata og fjorden var mer å regne som en utvidelse av gata for vårt vedkommende. Vannet ble en del av vår identitet. Lukta fra fjæra. Tang og kloakk. Måsen som holdt et vedvarende leven. Om sommeren kunne vi våkne opp til måseskrik som konkurrerte med høylydt kvinnesnakk rett utenfor vinduet. Stemmene var til forveksling lik måsen i intonasjon og styrke. Jeg bruker å si at dialekta vår er inspirert av måsen. Det store Samvirkelagskaiet hadde i tillegg til høye brygger med talje og vinsj en moderat stor heisekran. De større guttene både hoppet og stupte fra kaikanten. De modigste også fra toppen av heisekrana. Utflukter under kaiet var ikke uten risiko. Kaiplankene var sleipe og fulle av tang. Stort sett var dette et område for guttene. På fjæra sjø kunne de komme under med robåt. Enda et hemmelig sted for smugrøyking.

Få hadde bil, men mange eide en båt. Robåt eller motorbåt, i tre. De lå i dragfortøyning med bøyer langs fjorden. Vi hadde en liten båt med påhengsmotor, Husqvarna 4,5 hester. Da jeg ble stor nok, fikk jeg lov til å dra ut i båten uten voksne. Av og til kunne Hendy og jeg legge oss "på ræk" ute på fjorden. Der lå vi og solte oss i bunnen av båten og så ikke annet enn himmelen. Vannet klukket under kjølen. Tida var opphevet.

Sommeren igjennom dro vi på "kaffetur". Fjorden var bred, og vikene med svaberg og små badestrender mange. Kråkvika, Kalkvika, Brennesvika, Hestneset. Mor smurte smørbrød til niste. Kaffen skulle kokes på bål med ved funnet i fjæra, og vann fra en bekk i nærheten. Turen heim en sein sommerkveld med blankstille fjord og nordnorsk sommerlys var spesiell. Hemnesværingene har et munnhell: "Ingenting er så vakkert som Hemnes fra sjøen!" Dette sjåvinistiske utsagnet må ha sin opprinnelse i slike opplevelser.

Det var mye vær

Særlig om vinteren var det mye vær. Regn, hagl, snø, vind opp mot storm. Når is-skodda lå på fjorden, kunne vi plusse på mange minusgrader. Eller når vinden pisket opp bølgene til skum. "Næi, no går hain kvit", sa folk. Været var hankjønn, ikke et upersonlig intetkjønn. Vinden kunne ta tak i husene, slik at vi nesten kjente den på kroppen. Selv om vi satt trygt innomhus. Det pep, ulte og knaket. Redde? Nei. Vi kjente oss trygge. Likte kontrasten. Var vi ute, hendte det at vi frydefullt lot været ta tak i oss. Ga etter for kreftene og lot oss bære av gårde. Eller la oss på vinden og kjempet imot. Når uvær veltet trær oppi fjellet, og strømmen gikk, kunne jeg galoppere til Samvirkelaget for å være der i mørket, før strømmen kom tilbake. I

mellomtida ble det tent stearinlys. Være i en unntakstilstand, i en stor butikk. Oppleve det uvanlige. Spennende.

Regn likte jeg ikke. Det er det mye av på Helgeland. Om vinteren kunne gatene bli holkete og våte. Men guttene visste å bruke muligheten til å ha "skøyterenn", med start i Øvergata ved bokhandelen. Ned på torget med 180 graders sving inn i Nergata. Utstyret varierte. Skruskøyter, reimskøyter og flottest av alt, pansere med sko. Men det var få som hadde det. Helten var Hjallis og Kupperrn. Det var om å gjøre å komme kommunens strøbil i forkjøpet. Var det likevel strødd, var det ikke mer sand enn at noen gode piassavakoster gjorde jobben. De som hadde pansere fikk faretruende stor fart rundt torget. Det stilte store krav til ferdigheter i korslegging for å unngå å bli en del av vindusutstillingen på Samvirkelaget.

Når himmelen slapp ned sekker med snø, og det var kveld, og ingen biler eller brøytebiler var i sikte, badet vi i snøen i gatene. Rullet rundt, laget engler, hadde snøballkrig og dukket hverandre ned i snøen. Sjekketrikset til guttene var å putte snø i nakken på jentene. Hyl og latter. Brøytekantene kunne bli høye. Huseierne måtte måke vei inn til trappene og etterlot små berg av snø. Velegnet for snøhuler med innvendig sittebenk, stearinlys, hull i taket for luft og papp på gulv og benk. Ikke ufarlig. Tenk om brøytebilen neste gang kjørte litt lenger inn mot husene, og vi satt inne i skavlen?

Den raskeste veien fra Øvergata til Nergata var Lorentsenbakken. Den gikk rett ned og var vår akebakke. Bratt og ikke helt farefri i forhold til biltrafikk. Det løste vi ved å ha en som sto og varslet klar bane. Av og til var vi veldig avanserte og brukte lommelykt med rødt og grønt lys.

Kveldshimmelen fikk beholde magien med et tydelig stjernedryss. Gatebelysningen var beskjeden. Uten forvarsel kunne den bli dramatisk opplyst av naturens lysorgel: Nordlyset, som bølget seg i krappe, skulpturelle kast over himmelen. Vilt dansende. Gult, gulgrønt, turkis, fiolett. Et uforståelig under. Men ikke helt ufarlig. Hvis vi viftet med et kvitt lommetørkle opp mot nordlyset, kunne det komme og ta oss, het det. Hva det innebar, rent konkret, hadde vi ikke klart for oss. Trodde vi på det? Njei. Kanskje ikke, men det skapte jo spenning.

Livets uendelige letthet

Våren var en lykksalig tid. Når jeg sto opp tidlig nok til å komme meg ut i gata før alt begynte, opplevde jeg noe magisk. Før butikkene åpnet, før bilene kom kjørende, før folk kom ut av husene, før jeg måtte på skolen. At dagen var ren og ubrukt, i en slags stillstand, som om den holdt pusten rett før alt kom i bevegelse. Til og med lyset var ekstra lyst en slik solmorgen. Det var som å eie gata før alle andre gjorde krav på den.

Når gata ble så tørr at vi kunne ha på oss småsko, var livet uendelig lett. Vi fløy. Vårsola fikk oss til å rulle ned strømpene i smug. En befriende og frydefull opplevelse. Vi visste at mødremafiaen ville verne oss mot forkjølelser, men sola var jo så deilig varm! Vi skulle heller ikke sette oss ned på bakken før St. hans. Da kunne vi få "jordduns". Vi hadde et bilde av at vi plutselig kunne sprette opp fra bakken. Noen utdypende forklaring på fenomenet husker jeg ikke. Det var i hvert fall farlig. Fram med hoppetauet. "Hoppe-Kari-hoppe-Kari-hopp-hopp-hopp!" Det var mange turer med ulike vansker. To sveipet langtauet, og en og en hoppet inn etter tur. Stoppet vi tauet under hoppingen, måtte vi ut og overta en av slengejobbene, inntil ny avløsning. Våren sto også i paradisenes tegn. Gatene var ikke asfalterte, så all oppmerking skjedde med spiker. "Konferlutten" og "Flyveparadiset" var populære. Nye varianter ble også introdusert av sommergjester sørfra.

En ring av bambus, rockeringen, kom med Kari fra Oslo og startet en farsott blant jentene. Først lånte vi hennes, men snart kunne Oddvar på sportsbutikken i Øvergata skaffe ringer. Ringen skulle holdes i lufta ved å svinges rundt hals, arm, midje, knær. Det var om å gjøre å holde den i bevegelse lengst mulig, uten at den falt på bakken. En teknisk utfordring vi gjøv løs på med stor konsentrasjon. Våre mødre fikk nyss om at hoftevrikkingen var slankende for midjen. Dermed bredte feberer seg til alle aldersgrupper. Rockeringen erobret Berget og landet det året midt på femtitallet.

Ikke nytt, men evig populært, var myntkasting. Det ble kastet på strek. Jentene deltok av og til, men guttene dominerte. Lurer på hvorfor. Var jentene mindre innstilt på gambling? Kveldene ble lysere og lysere og lengre og lengre. Så lange at mødrene prøvde å avtale en felles tid for når vi måtte avslutte leken. De møtte sterk motstand, og samholdet sprakk nokså raskt.

Barndommen er ikke bare et lykkeland, det vet de fleste. Men leken var et frirom. Den ga pust. Den ga glede. Den ga liv, spenning, utfordring, mening, næring, læring. Ingen voksne styrte vår lek. Den var helt og holdent vår, unntatt med visse begrensninger i forhold til hva de mente var farlig, antar jeg. Jeg husker ikke lenger hva det kunne ha vært. Gata rammet inn mitt lekeunivers og åpnet opp for verden utenfor.

Ragnhild Jenssen, født 1945 på Hemnesberget. Lærerutdanning og embetseksamen i idrett. Ettårig studium i dans i England. Lærer i grunnskolen i 3 år. Førsteamanuensis i dans og kroppsøving ved Høgskolen i Oslo, avdeling for lærerutdanning fram til 2007. Etablerte dans som en kompetansegivende videreutdanning i allmennlærerutdanninga i 1984 ved Oslo lærerhøgskole og ledet dette studiet til 2004. Underviste før dette i kroppsøving ved samme institusjon fra 1973. Har skrevet flere fagartikler og bidratt på en rekke konferanser i inn- og utland innenfor fagområdet dans.

Gerd Norevik Landmark

Flyttebarn

Oppvekst i skifte mellom bygd og by

Ikkje visste vi kva det innebar at vi skulle flytte til Oslo - for så å vende attende til industristaden Høyanger for ei tid, nokre gonger for ei halvt år, for så var det Oslo neste. Alle feriar var vi sjølvsagt i Sogn, det var heime, Oslo var berre mellombels.

Sommaren 1945 gjekk livet som før for oss ungane, men noko var i emning. Om hausten synte stortingsvalet at det vart ei endring for oss då pappa vart vald inn på Stortinget. Vi kom til å flytte til Oslo, ikkje i første omgang, men så snart vi fekk ein bustad. Det var knapt om husvære i Oslo etter krigsåra. Det var ikkje lett å få ein stad å bu, sjølv for dei folkevalde som kom tilreisande.

Ut i den store verden

Snøkaven og kuldegradane beit i nasa, så kaldt hadde vi aldri kjent det. Ikkje hadde vi reist med tog før heller, og no skulle vi og byte tog, sporskift. To tog på ein gong, no skulle vi sove på toget, i sovevogn med kupé. Vi sov på båten natta før. Der fekk vi lugar med tre køyesenger, eit skap med vaskefat, vassmugge og ei potte i underskapet. Slik var det og på toget.

Det var ei lang ferd å reise til Oslo frå industristaden i Sogn, først med båt, så byte av båt, bording midtjords. Eg hadde aldri reist med ein så stor og flott båt, og så bar det av stad med tog, Flåmsbana til Myrdal.

”Myrdal neste”

”Nattoget til Oslo kjem i spor ein om ein time.” Klokka var midnatt. Inne i den store, grå steinbygningen var det godt og varmt. Den svarte omnen i kroken gløda. Det var gloheitt der inne, det rann dogg frå glasa, og det dampa frå kalde ytterklede. Gufsen av kulde kom inn kvar gong nokon gjekk i døra. Her fekk vi varmande kjøtsuppe i store koppar med NSB i grøn skrift. Lukta og smaken av suppen var noko vi etter kvart hugsa og gledde oss til. Myrdal stasjon var togbyte og buljong med kjøtbollar. Etter kvart var det her skifte av målføre fann stad. ”No skal ungane skifte målføre”, sa ein av dei vaksne vi ofte reiste i lag med. Det vart mange slike reiser dei næraste åra.

Toget køyrde inn på stasjonen. Myrdal stasjon, midnatt, to trøtte ungar og massevis av koffertar av ymse slag, pappøskjer - og for ikkje å gløyme mammas hatteøskje,

svart lakk med kantar av lær. Den hadde eg aldri sett i bruk før. Hatteøskja vart eit symbol på eit skifte, no kunne hattane kome i bruk.

Det var bitande kaldt den dagen vi kom med nattoget til Østbanen. Toget gjekk saktare. Vi nærma oss hovudstaden, no kunne vi sjå lys i alle dei høge husa vi for forbi. Det var kjekt å sjå ut glasa. Dei vaksne trakk ned glaset med ei reim av lær. Det var tungt. Først måtte ein løfte litt opp, så litt inn, og så kunne glaset gli ned før ein festa reima i ein messingknapp. No kunne vi betre sjå ut og fekk sot i nasen, det var stas.

Til antikvitetar og stukkatur

Vi hadde endeleg fått husvære, leilegheit, i Oslo. Det var ikkje til å tru, her skulle vi bu, rett bak slottet, i Oscarsgate. Det var ei flott adresse den gang og, med skilt ved dørene med "Bud bedes gaa kjøkkenindgangen". Ein eldre mann let oss låne bustaden medan han var på reise til Brasil, til ein kaffifarm familien hadde der. Han hadde ikkje vore der dei fem åra det var krig. Han budde i leilegheita da vi kom. Vi kalla han onkel Francis, han hadde ikkje ungar sjølv og tykte det var kjekt at vi fekk bu der. Seinare vanka det brev med flotte frimerke og helsingar og pakkar med kjærkomen kaffi frå Brasil.

I Oscarsgate venta ein flott bustad, med mange stover, roser i taket, "stukkatur" sa dei vaksne. Det var maleri og møblar vi aldri hadde sett før, "antikviteter" sa onkel Francis. Nokre var så fine at dei laut gøymast på loftet. Mest stas var det med klokkene vi kunne ringe på og så fall eit tall ned på tavla på kjøkkenet så "piken" kunne sjå kvar vi ringte frå.

Leilegheit på deling

Vi hadde og eit "piveværelse", men vi hadde ingen "pike". Men ei ung jente frå Sørlandet som trengte husvære, fekk bu der. Alle rom måtte nyttast. På det eine soverommet kom Ingrid og Henrik, to sysken frå Finnmark, dei skulle arbeide og studere i Oslo. Dei vart ein del av familien vår. Dei var like framande i Oslo som vi var. Vi var no fem vaksne og to born som skulle bu i same leilegheit med eitt bad og kjøkken på deling. Ukjende som vi var for kvarandre, vart vi likevel straks ein samansveisa gjeng.

Det var svært kaldt den vinteren. Straumen vart kopla ut mange timar midt på dagen, da var vi ute og gjekk eller leika i Slottsparken. Mang ein kveld sat alle i kring det store bordet med ringeklokka over, preika og spela kort i den oppvarma stova og med den gode lukta av kaffien frå Brasil.

Ofte var det overnattingar av framande, mest sogningar, som "låg over" på ein divan i den eine stova. Dei skulle ofte på møter, hotell var dyrt, så det var husrom til alle kjende den tida vi budde i Oscars gate. Noko som heldt fram der vi seinare budde.

To skifte kvart år

Det var den vinteren og sumaren alle overgangane tok til. Togbyte på Myrdal, byte til og frå sognemål med nynorsk og oslomål med bokmål og attende til Sogn, det vart ein del av den årlege rytmen. Skulestart i Sogn med stor kvit sløyfe i håret og skuleveske av raudfarga skinn. Med veska i handa var det å byrje på skulen stort. Stas! Så var det attende til Oslo og ny bustad, ny skule, og bokmål.

Sosialt liv i hyttegrend

Madserud allé neste; her var korkje maleri eller antikvitatar. Seks tømmerhytter inngjerda med ein skigard, riktig ei nasjonalromantisk hyttegrend tyskarane hadde lete etter seg. Det kom folk i alle hyttene. Vi skulle dele ei hytte med ein annan familie der mannen hadde same arbeid som pappa. Vi hadde to rom kvar og skulle dele eit lite kjøkken og vaskerom med bad. Det vart nok lite plass, men jamvel her var det mykje folk som overnatta på divanen i stova.

I dei andre hyttene var det mest militære, dei hadde alle budd ute under krigen, i England eller Sverige. Majoren med kone frå Færøyane og tre viltre gutar og ei gamal tante budde i ei hytte. Obersten, løytnanten og kapteinen budde og i grenda, og ikkje for å gløyme rittmester Gyssler. Ein eksentrisk person med OL -sølv og -bronse i feltritt før krigen. Rittmeisteren med kvit saueskinnspele, lausnase av skinn og open jeep. Det var ein eigen spenning når han kom farande. Stas å få sitje på sjølv om "han køyrde vel fort", sa dei vaksne. Han var ein fargeklatt, ukonvensjonell, alltid i ridestøvlar, ikkje kledd i uniform eller hatt og dress som dei andre mennene i hyttegrenda. Det vart ein eigen, "sosial koloni" i grenda. Kvinnene var heime, men ikkje Diana. Ho tala engelsk, hadde flotte klede, drakter med lange skjørt, sko med høge helar. Ho røykte sigarettar med munnstykke. Det hadde eg aldri sett før. I leiken tok vi etter dei vaksne, var ofte "fine damer og preika "engelsk" og røykte på liksom med kvar vår kvite blyant som sigarett.

Etter kvart kom eit yngre par. Ho var journalist i Aftenposten og han var arkitekt. Dei arbeidde på skift. Nokon plass til ungene deira i barnehage fanst ikkje. Nokre parkplassar i utkanten av Frogner stadion, der ungene kunne være nokre timar, vart kjærkomne. No var det fleire born i grenda, og her hadde vi eit stort naturområde som leikeplass med Frognerbekken og skog og kratt. Det var plass nok til skigåing og skøyteløp for oss ungene. Det var eit yrande liv på Frogner stadion for ungene med reim- eller skruskøyter. Skøyteløp på Bislett med notering av rundetider var stort i dei dagane. Eg lærde meg å notere tal, noko som seinare kom til nytte når vi noterte tal utover valgnatta, det var spennande.

Sognemål heime – oslomål på skulen

No venta Majorstua skole og ny førsteklasse. Her var det ikkje skuleveske, nei no var det ransel; og ein blå ransel med kvite reimer kom fort på plass! Her var det berre jenter i klassen. Dei lo og kniste då eg skulle fortelje dei kvar eg kom frå, "vi skjønner ikke hva du sier". Nei, her ville eg ikkje være! Jentene snakka bokmål, oslomål, eg forsto dei godt, men dei lest som dei ikkje forsto meg. No møtte eg det same som eg ofte hadde høyrte at vaksne sa til mamma når vi var i butikkar: "vi forstår ikke hva De sier frue". Nei, da var det berre å gjere seg forstått, byte dialekt.

For oss ungane gjekk det fort å skifte mål, sognemål heime og oslomål på skulen. Ei klok lærarinne, fru Rom, gjorde at skifte av skule gjekk godt. Fru Rom var nok utvald for etter kvart kom det fleire ungar frå andre kantar, jamvel frå Amerika. Dei hadde budd "ute" medan det var krig heime. Etter kvart fekk klassen og nokre jenter som hadde hatt polio. Dei kom alle til vår klasse, og vår kloke lærarinne tok vel i mot dei. Oslofrukosten var ein felles start på dagen, og her var det ikkje "transkei", men brød med ein smak av tran og ei kålrotskive eller et halvt eple og i blant ei halv appelsin!

Rødhattene

1948. Tenk at jeg skulle få gå i 17.mai-toget. Jeg skulle gå foran og holde duskene til fanen vår: Majorstua skoles pikekor, Rødhattene. To av oss aspirantene ble tatt ut og skulle være duskebærere, så stort! Jeg var utrolig stolt og gledet meg. Vi øvde og øvde på å gå i tog, marsjere, holde takten og så skulle vi synge innimellom. Peikguttene, skolens guttemusikk, gikk foran, så kom pikekoret før klassene med alle de andre barna. Det var alltid slik, guttene først, jentene bak, etter musikken. Det var kun gutter som fikk spille i skolekorpset, de gikk først og slo takten. Det var først da vi kom i fjerde klasse at vi egentlig fikk gå i det store toget den gang. Oslo hadde mange barneskoler. Det var langt å gå fra Majorstua til Youngstorget, så begynte marsjen opp Karl Johan. Det tok mange timer før det var avsluttet i Slottsparken.

17. mai var den viktigste begivenhet i livet vårt de første årene etter krigen. Det var stor stas å få være med i toget; alle ville være med. Det var fullt av folk, tilskuere fra Youngstorget til Slottet. Foran Slottet var det trengsel, og politiet ordnet folkemengden. Det var noe stort å gå der med en mur av alle menneskene som hadde stilt seg opp for å rope hurra for 17. mai og hilse kongefamilien. Vi sang alt vi orket hele veien etter instruks fra vår energibunt av en dirigent, Ruth Falck. Hun var et fyrverkeri av armer og bein og ga oss signal om når hun ville vi skulle synge. Alt var nøye planlagt. 17. mai-toget var ikke preget av tilfeldighet! Etter alle timene i solsteiken var ansiktet fullt av soleksem, stemma borte og jeg var totalt utslitt. Ingen hadde tenkt på drikke i den timelange marsjen i varmen (eller har jeg glemt det?). Men hva gjorde vel det når den neste store begivenhet var i vente noen dager senere!

Utenlands for første gang

Koret skulle synges i Gøteborg Radio, noe så stort. Tenk å få reise til utlandet. Ingen av oss hadde vært i Sverige eller utlandet. Nå skulle vi komme til landet med ananas i boks og der de voksne ofte fikk sukker og andre herligheter fra. Selv hadde jeg fått en dukke fra Sverige av en tante og onkel, de smuglet den med over grensen i motorsnekken til Svalerødkilen ved Halden.

Men nå skulle vi til det forjettede landet der svenskepakkene kom fra. Koret hadde foreldremøter, mange møter etter at reisen var bestemt, for hva skulle barna ha på seg? Litt rart kanskje, men vi hadde ikke alle så stort klesvalg, fortsatt var det rasjonering med merker for sko og klær. En genial idé fra korets formann, fru Fagernes, alle skulle reise i Rødhette-drakten, den skulle vi ha hver dag, alle klesproblem var løst. Men den største utfordringen var soveposer, vi skulle nemlig overnatte på en skole og måtte ha med soveposer. Koret ble viktig for meg med de mange overgangene jeg hadde i løpet av skolegangen, selv om Rødhettene mange ganger hadde øvd inn nye sanger mens jeg var i Sogn.

Fra pikekasse til klassebråk

Starten på 3. klasse ble i Sogn. Det var valg den høsten, i 1949. Vi kunne ikke være sikre på om vi skulle tilbake til Oslo. I Sogn var det nynorsk. Her var gutter og jenter i samme klasse, med mye bråk, noe som var ukjent fra min pikeklasse i Oslo, et skikkelig kulturkrasj. Slik var det hver gang jeg kom til Sogn, til en klasse med total mangel på styring.

Det var godt å komme tilbake til Oslo resten av 3. og hele 4. klasse, og Rødhettene. Skolestart i 5. klasse ble nok en gang i Sogn og så tilbake til Majorstua skole i 6. klasse. Etter en tid måtte hele klassen flytte til Berle skole, en pikeskole. Det ble mange innflyttere i Oslo etter hvert, og mange barn som trengte skoleplass, et ikke ukjent fenomen i våre dager. Berle skole ble også skolen der jeg gikk 1. real. Der fikk jeg gå skoleåret ut før vi flyttet tilbake til Sogn det året pappa døde. Det ble til 10 skoleskift og bytte av målform, bokmål og nynorsk.

Gerd Norevik Landmark født 1940 i Høyanger. Høgskolelektor med embetseksamen i sykepleievitenskap fra Universitetet i Oslo. Spesialutdanning i psykiatrisk sykepleie. Mellomfag i sosiologi og grunnfag kunsthistorie Universitetet i Oslo. Har skrevet om "Bildende kunst som kilde til kunnskap – observasjonens kunst i sykepleie", HiO-rapport 2003, og et kapittel omkring samme tema i en bok om pedagogikk, "En albatross i stuen" 1997.

Else Hertzberg Kokkersvold

Løft bena når du går

Oldefars levereregler

Løft bena når du går

Far går foran. De lange bena hans går nesten opp til himmelen. Han snur seg halvveis og sier: «løft bena når du går. Det er mye kvist og kvast så det er fort gjort å snuble». Det er tidlig høst, og løvtrærne skinner gylne i sollyset. Luften er klar og blå, en aning kjølig i den lette brisen. Jeg er 7 år, vi er på tur i marka. Etter en stund stopper han. «Nå kan dere rope så høyt der vil,» sier han. Vi bor i en trang Obosleilighet hvor det ikke skulle skrikes eller bråkes. Når far var hjemme skulle han sove, og storebror Niels og jeg måtte være musestille. Det kunne koste liv hvis han ikke var uthvilt når kniven skulle klargjøres til operasjon.

Men nå, frydefullt satte vi i gang å løpe, hoppe, rope, le. Rundt og rundt gikk det. Vi prøvde ut ulike måter å bruke kroppen på; armer og ben til alle kanter, gå som gammel mann, sjangle som en full eller være jåledame. Hvor høyt kunne vi rope? Først litt forsiktig, så høyere og høyere. Far smilte, og vi var lykkelige. I neste øyeblikk ligger jeg og kaver på bakken. Knærne var skrubbet opp, og i noen sekunder ble jeg liggende med ansiktet ned i det lett fuktige gresset. «Glemte du det?» spør far, «nå ser du hva som kan skje når du ikke løfter bena høyt nok». Smerten i knærne blandet seg med skammen over at jeg ikke hadde gjort som far sa. Den yrende gleden forsvant litt etter litt, men gradvis ble det vonde erstattet av forventning. Mors middag. Søndag betydde hjemmelagde kjøttkaker, jeg luktet det med en gang vi kom hjem.

Far stelte skrubbårene og vasket dem med jod. Det luktet sterkt og svidde. Skrubbårene og huden rundt ble helt gul. Mor satte plaster på, og med stive, verkende knær fikk jeg satt meg til bords. Niels var fortsatt i det bråkete hjørnet. Han skravlet i ett sett. Fars stemme skjærer gjennom støyen. «Kan du ikke holde munn litt?» sier han til Niels. «Han har jo munndiare», sier han henvendt til mor. Mor ser lei seg ut, Niels slukøret, og jeg er stille som en mus. Så fortsetter far med lærerstemmen: ”Min bestefar, det blir deres oldefar, hadde 3 levereregler. De var: Husk å løfte bena når du går, Tenk før du taler, og Tygg maten godt. I dag har dere blitt kjent med den første, nå skal jeg fortelle om de to siste».

Oldefar var tilknyttet Oppmålingen og gikk turer. Også her må han ha hatt nytte av å løfte bena godt. Tilknytningen til Oppmålingen varte i generasjoner. Min bestefar jobbet der også, og min far snakket om erfaringene fra sommerjobb som landmålerassistent. Han fortalte om de flotte fjellene i Jotunheimen og hvordan de av

og til måtte snu med alle de tunge instrumentene fordi tåken la seg og det ikke var sikt. Da gikk de ned til Eidsbugarden til en liten hytte (Vinjehytta) hvor de kunne overnatte. Når vi gikk turer i Nordmarka, helst på ski, kunne han plutselig spørre om vi så toppen foran oss, og han sa at «den har jeg målt». Han fortalte om Ringkollen og Viksetra hvor det alltid var godt å ta inn, og hvor han også hadde «målt». Når 17. mai kom, var det en selvfølge at vi møttes utenfor Den geografiske oppmåling når barnetoget var slutt. Da var det godt å hvile bena som var slitne etter å ha blitt løftet høyt helt fra Majorstua skole. Noen tær var blitt tråkket på og gnagsår ble det fort i nye sko.

For oss barn var bestefars historie om nøkken det mest spennende. Bestefar var en rasjonell mann. Det var merkelig å høre han si at han trodde på nøkken. Han påsto at han hadde sett den en gang han gikk seg vill på fjellet etter at tåken kom sigende. I et glimt så han nøkken med hånden hevet slik at han forsto han måtte stoppe. Han la seg til å sove under en busk, og da han våknet hadde tåken lettet. På den ene siden så han rett ned i dypt stup, langt, langt ned var det, og mellom han og stupet lå det en skinnende blank lommekniv. Han var helt sikker på at det var nøkken som hadde lagt kniven der.

Bestefar åpnet den hemmelige skuffen i skatollet og fant kniven. Det var høytidelig. Vi fikk lov å holde den, men måtte alltid gi den tilbake til han. *Nøkken reddet meg*, sa han stille. Han var helt sikker på at det var nøkken som hadde lagt kniven der. Denne gangen var det ikke snakk om å løfte bena høyt, men heller å stoppe dem i tide.

Tygg maten godt

«Min bestefar telte hver gang han tygget» fortsatte far. For å illustrere la han de lange de hendene med tynnhudete fingre på bordet. Så la han tommelen på bordkanten, de andre fingrene gled under, som når du spiller Gris. «For hver gang oldefar tok noe i munnen, løftet han tommelen, tygget og telte. Han skulle helst telle til 20 for hver bit for at man skulle være sikker på at biten var tygget godt nok». Mor begynte å smile, Niels og jeg fulgte oppmerksomt med. «Æh», utbryter Niels, «da måtte dere sitte lenge til bords». «Ja, vi hadde lange og fredelige måltider når min bestefar var til middag». Jeg prøvde forsiktig å telle mine egne tygg for hver bit, men ga fort opp for de andre var ferdige å spise lenge før jeg var kommet halvveis. «Han må jammen ha vært en tålmodig mann», sa mor smilende, «og familien hans også».

Hvorfor var det så viktig å tygge maten godt? Det var ikke aviser og ukeblader som fristet med vakker hud, vektreduksjon og å komme i form på slutten av 1800-tallet. Men oldefar må ha gjort noe som var riktig. Han forsto at fordøyelsen var viktig, og at den regulerte seg hvis man tygget maten.

Jeg tenker på oldefar. En gang på attenhundretallet satt han der og lagde leveregler som han lærte sin sønn og sitt barnebarn, min far. Han ville vi skulle lære disse videre

til neste generasjon. For han var nok kunnskapen det vi i dag tenker på som erfaringslæring, en måte å sikre sin egen helse og sine etterkommere på.

Tenk før du taler

Når det handler om å tenke før man taler, tror jeg far praktiserte det hjemme. Han sa nesten aldri noe, og når han var hjemme sov han for det meste. Han var nok opptatt av fordøyelsen, for han ble magekirurg. Jeg sa heller ikke mye i oppveksten, og det tok lang tid før jeg gjorde det i andre sammenhenger. Jeg husket oldefars regel om å tenke før man taler. Etter hvert ble det slik at jeg aldri syntes jeg hadde tenkt ferdig, og da fikk jeg heller ikke sagt noe. Det har ikke vært like lett i et samfunn hvor det virker som de som er taleføre og roper høyest blir lyttet mest til.

Noen ganger tenker jeg at flere kunne ta denne leveregelen i bruk. Det kan være ganske utmattende når folk snakker i munnen på hverandre, og det nesten ikke er mulig å holde tanken lenge nok til at det blir en mening i den.

For øvrig kjennes det av og til ut som om mye snakking, prat og diskusjon er glidd inn i maskinene med sine ulike plattformer for utveksling. Behovet for å ytre seg viser seg i bl.a. Facebook, Twitter m.m. Det spørres om ikke munndiareaen er overført til andre arenaer enn det muntlige, men at behovet likevel kan være å tenke litt mer før man ytrer seg. Tydeligere enn oppfordringen *Tenk før du klikker*, kan det vel ikke sies.

Måter å leve på

Oldefar var oberst, og soldater hadde nok sin måte å leve og å gå på. Hans sønn, min bestefar var major ved siden av å være mattelærer. Min far måtte gå Krigsskolen før han fikk lov til å studere medisin. Militær uttrykksmåte preget i høy grad samtaleemnene hjemme. Min bestemor pleide å spørre oss barn om hva soldatens første plikt var. Og det hadde vi lært, Niels og jeg, så vi svarte i kor: «Å pusse støvlene før man legger seg». Jeg husker ennå bestemors oppgitte uttrykk når hun utbrøt: «Hjelp, nå har fienden oversvømt kjøkkenet igjen». Hun siktet til oppvasken som fløt utover benken. Ingen oppvaskmaskin den gangen... En militær uttrykksmåte hadde sneket seg inn i de kvinnedominerte arbeidsoppgavene i hjemmet.

Nå i mitt syttiende år snubler jeg i veg. Ser ikke steiner, huller i asfalten, kvister som ligger i vegen. Hauger av snø, issvuller og glatte veier utgjør risiko for brukne håndledd og hofter. Finner jeg en skulder å legge hånden på, gjør jeg det. Synet er svakt, men jeg vakler avgårde. Fortsatt hører jeg fars stemme: *Husk å løfte bena når du går!* Det blir viktigere og viktigere, men også tyngre og tyngre. Jeg husker nok å tygge maten godt, og tilfører meg vitaminer og mineraler. Tennene er intakte, og jeg tenker at tyggingen til oldefar ikke bare hjalp fordøyelsen, men også å beholde tennene. At det var mulig, lærte både mor og jeg av min mormor. Mor vokste opp i Sulitjelma hvor barna fikk gebiss i konfirmasjonspresang. For å beholde tennene, måtte mor og hennes 5 søsken spise en rå potet hver dag. Min mor hadde de fleste tennene intakt

da hun døde nær 99 år. I dag virker det som tannhelsen vesentlig dreier seg om det kosmetiske med regulering og bleking.

Jeg ser jo nå at min far har formidlet leveregelarven han fikk av sin far videre til oss barn. Noe sitter spikret i meg som en måte å leve på, og er der hele tiden. Andre regler dukker opp i enkelte situasjoner. Hvordan forvalter jeg far og oldefars regler? Og er de så viktige at det er et poeng å gi dem videre?

Det er så mange måter å leve på. Avisene skriver om hva vi skal spise, hvordan vi skal trene, hvordan vi kan nå våre drømmer om det gode liv. Religion kan gi oss veivisere i åndelige spørsmål. Noen tror på Kristus, noen på Muhammed, noen på Nøkken og andre på Naturen. Lovene gir oversikt over hva som er lov og ikke. Ingen steder finner jeg oldefars prosaiske, men konkrete, leveregler, eller noe som ligner. De er nok litt for enkle og gir for lite profitt til de som vil tjene på helsen vår. Hans leveregler handlet jo om å gjøre noe selv, uten kostnader. Men det skal sies, noe må de ha hatt for seg, for han ble en gammel mann på nesten 90 år. Den gangen var det veldig gammelt.

Når jeg tenker over det, aner jeg at oldefar egentlig kunne vært deltaker i helseprogrammet Puls. Bak hans leveregler lå jo nettopp dagens råd: Hold deg i aktivitet. Han gikk og gikk, hele livet. Han spiste sunt. Han stresset ikke, tenkte før han talte. Og tok ingen unødig risiko. Han hadde nok blitt gammel også i vårt århundre.

Min oldefar var:

Oberst Johan Nicolai Hertzberg (forøvrig samme navn som min far): 18.04.1832 – 16.05.1921. Sjef for Bergenske brigades depotavdeling. Under sin tjeneste i generalstaben arbeidet han i oppmålingen. Han ble ridder av svensk sverdorden i 1875 og av St. Olavs orden i 1885. Han skrev forskjellige småstykker, særlig fra oppmålerlivet i Aftenposten og Morgenbladet og 4 avhandlinger i Den Norske Turistforeningens årbok. Han skrev bl.a. et hefte som het "Høifjeldsliv og fjeldfolk". (Fra privat slektsbok)

Else Hertzberg Kokkersvold, forfatteromtale s. 32.

Brit Næss-Andresen

Mine dannelsesreiser i hovedstaden

Homannsbyens dronning og andre severdigheter

Vandring i Oslo by

Å våkne av trikkelyder fra Akersgaten, stikke hodet ut av vinduet og kjenne lukten av ferskt brød fra melkebutikken, se mennesker skynde seg forbi uten at jeg visste hvor de skulle. Nå var jeg i Oslo, hovedstaden i Norge. Alt var stort og imponerende, en kontrast til den bygda jeg vokste opp i hvor alt var kjent og forutsigbart. Trefoldighetskirken med sitt store grønne tårn kunne sees over store deler av byen. Min farmor, som jeg var hos når jeg var i Oslo, bodde like ved denne kirken. Når jeg gikk alene i sentrum eller besøkte familien i Ekeberg hageby, kunne jeg se tårnet og finne veien tilbake.

Fra femårsalderen og til jeg var sytten-atten år var jeg i på besøk i Oslo 2 - 3 ganger i året. Mine beretninger fra Oslo er vesentlig fra sommerferiene. Min slekt bodde i sentrale strøk av Oslo så jeg ble mest kjent i området Stortorget, Akersgaten, St. Olavsgate, Hegdehaugsveien og St Hanshaugen. Et unntak var en tante og hennes familie bodde i Ekeberg hageby.

Mangfoldet av mennesker, unge og gamle, søreuropeere, som franskmenn og italienere passerte meg. Noen hilste og ville komme i kontakt. Jeg var sjenert og litt redd, så jeg gikk fort videre. Jeg hadde også lært at fremmede mennesker måtte jeg ikke gi meg i kast med.

Det var også noen mørkhudede mennesker som gikk forbi, de så smilende ut. Mitt kjennskap til afrikanere var sparsomt. Vi hadde vært på skoletur til Kongsvinger hvor vi hadde sett bilder fra misjonsmarken og om hvordan misjonærene omvendte negrene til kristentro.

I de blå trikkene med setene vendt mot hverandre kunne jeg stadig oppdage nye mennesker og hvordan de snakket sammen.

Fra ridende konge ved Oslo slott til byoriginaler på gatene

Unionskongen Karl Johan sto på toppen av gaten da vi nærmet oss slottet. Det var en statue som svarte til det bildet jeg hadde av han fra historietimene, målbevisst, slank, vakker og mørk. Jeg kom jeg til å tenke på hans dronning Desiree som ikke ville bo på Oslo slott. Hun reiste tilbake til sitt hjemland, Frankrike.

Når jeg besøkte min onkel i St. Olavsgate eller slekten i Hegdehaugsveien så jeg ofte byoriginaler som «Luse-Frans».

Han trakk som regel en kjerre etter seg og skiftet nok ikke så ofte hverken innerøy eller yttertøy. Det ble fortalt at da han ble innlagt på sykehus med en infeksjonssykdom ble han vasket, fikk skiftet tøy fra innerst til ytterst og fikk mat. Jeg hadde lært at jeg alltid måtte oppføre meg respektfullt når jeg møtte «Luse-Frans». I byen var det lov å være annerledes, i hjembygda var det lettere å bli stemplet som en særing eller gal.

En annen byoriginal jeg hørte mye om men aldri så, var Homansbyens dronning. Hun spaserte nedover Karl Johansgate og bodde i Parkveien. Det ble sagt at hun lette etter sin kjæreste som var sjømann og hadde forlatt henne. Hun var sterkt sminket og hadde ofte en rød kåpe med hvitt pelsfor, om vinteren hadde hun også muffe. Hun snakket ikke med noen, men foretok den daglige spaserturen i de samme omgivelsene. En av hennes tidligere naboer har fortalt at hun var redd for å møte henne i oppgangen om kvelden. Hun plaget ingen andre, men hennes spesielle oppførsel og klesdrakt kan nok ha vært skremmende for noen. Jeg gikk ofte i dette strøket for å se etter henne, men uten hell. Var det større høyde for å være «spesiell» i romslige Oslo enn på Austmarka? Dette undret jeg meg over.

Fortellinger fra fortiden

Jeg var interessert i Oslo i gamle dager.

Farmor kunne bidra med mange fortellinger om hva som hadde skjedd i hovedstaden i hennes barndom og ungdom. Hun hadde vokst opp i Kristiania og kunne berette om sin skolegang på Møllergaten skole med Margrethe Munthe som lærer. Hun kunne på sin måte beskrive Margrethe Munthes «streng» syn på barneoppdragelse og læring, noe som også kommer frem i de sangene skrev. Hun hadde imidlertid et ekte engasjement i barna, dette fortalte farmor mye om.

Med stor interesse hørte jeg fortellinger om Unionskongen Oscar og dronning Sofies besøk i Kristiania. Deres kjøretur med hest og karjol opp Karl Johansgate skapte entusiasme blant beboerne i Kristiania. Farmor hadde også små gipsfigurer av dette kongeparet. De var harde og hvite figurer som det var interessant å se nærmere på. Min bror og jeg klarte å knuse disse figurene en gang vi var på besøk, dette tok min farmor svært tungt. De sto nok for en svunnen tid og et annet forhold til konge og dronning enn vi har i dag.

En slektning i Hegdehaugsveien hadde et speil og to stoler som ble sagt hadde tilhørt dronning Sofie. Dette hørtes usannsynlig ut. Seinere har jeg imidlertid lest om en stor auksjon på slottet i forbindelse med unionsoppløsningen. Mange kristianiabeboere hadde handlet på denne auksjonen. Kanskje var det dronning Sofies stol jeg satt på?

I likhet med mange beboere i hovedstaden, hadde farmors familie kommet fra bygdene. Hennes far og mor kom fra Vågå i Gudbrandsdalen, et sted hun fortalte mye om. Hun var en slektning av Knut Hamsun som var født på samme sted som hennes far, Skultbakken i Vågå. Da Knut Hamsun vandret sulten rundt i Kristiania i 1880-1890 årene besøkte han ofte familien i Oslo. Hans glede over gode måltider snakket hun mye om.

Tilbake på skolen med ny kunnskap og erfaringer fra Oslo

Vi gikk på en fådelt skole, først hos lærerinnen i to eller tre år, alt etter hvor modne vi var! Da vi kom opp til læreren, var vi først sammen med de som var eldre enn oss, de siste årene var vi sammen med de som var yngre enn oss. Jeg likte godt både å lære av og fortelle om min nyvunne kunnskap.

Det var ingen kvalifiserte guider som viste meg rundt i byen, men medlemmer av slekten i forskjellig aldre. Mye av det vi hadde lært om på skolen, bl.a. dikterne våre, kunne jeg se statuene av i Oslo. Alt ble mer interessant da jeg fikk se og ta på statuene konkret og knyttet fortellingene til dem.

Jeg fikk en ny posisjon i klassen da jeg kunne fortelle at jeg hadde tatt på statuene av Bjørnson og Ibsen utenfor for Nasjonalteatret, vært på det stedet hvor Ibsen hadde bodd og ikke minst vært på Vår Frelses gravlund og sett deres gravplasser.

Som 6.klassing fikk jeg oppleve en 17.mai i Oslo, feststemte mennesker, barnetog, musikkorps og norske flagg over alt. Det som gjorde størst inntrykk var nok Henrik Wergelands grav og den flotte kransen fra jødene. Vi hadde lest om hans kamp for jødene og deres rett til inngang i Norge. Diktene om jøden og jødinnen hadde vi lest på skolen, nå kunne jeg bedre forstå hvor viktig det var for et forfulgt folk å vise sin takknemlighet.

På vandring i Oslo by

Mors søster og hennes kjæreste, senere ektemann, var jeg sammen med hver gang jeg var på Oslobesøk. De var begge fra landet, hun fra Austmarka og han fra Nordfjord. Han hadde vært i Amerika i flere år, før han begynte å studere i Oslo.

Det var sentralt i Oslo vi oftest hadde våre turer. Jeg møtte min tante og onkel til middag på Gildevangen klokken fire på ettermiddagen når jeg var i Oslo. Edderkoppen teater lå vegg i vegg med spisestedet. Leif Juster var en kjent skuespiller jeg ofte hadde sett avbildet, nå så jeg han lys levende og kona hans satt ofte i resepsjonen til teatret. Før jul, var jeg ofte på Sentralteatret som lå i nærheten av der farmor bodde. Særlig var forestillingen om «Pippi Langstrømpe» og «Reisen til Julestjernen» høydepunkter mine Oslobesøk. På fødselsdagsfeiring hos slekten i Hegdehaugsveien var det alltid pianospill og diktlesning. Jeg fikk også lov til å spille små stykker her.

Veivisere og læremestre

”Det er fryktelige tider vi lever i”, var onkel Alvs kommentar han ofte gjentok. Han la hendene på ryggen og vandret opp og ned gater.

I denne sammenheng var det gjenoppbygningen etter krigen, riving av gamle hus og nye boliger til alle, han tenkte mest på. Den økende velferd førte til mer penger blant folk. Selv om det var overveiende positivt med velstandsøkning, var han nok bekymret for hvordan folk kunne bruke den økende velstanden til felles beste.

Jeg ble vist rundt i ”gamle” Oslo men fikk også se nye steder, som Oslo rådhus, byens storstue. Det ble innviet som ferdig i 1950. Jeg var spesielt opptatt av klokkespillet m kunne høres over store deler av byen.

Frognerparken ble ofte besøkt. Det var spennende å se på alle Vigelands skulpturer, og at så mye meningsfullt kunne uttrykkes i stein Særlig Livshjulet og den høye Monolitten gjorde inntrykk.

Men krigen skulle ikke glemmes. Det var viktig for den oppvoksende generasjon å kjenne til hva som hadde foregått i den tiden og lære av dette.

Krig og etter krigstid i Oslo

Det var ofte hendelser under krigen og fredssommeren 1945 som var tema for de turene jeg hadde sammen med min tante og onkel. Stedene og bygårdene hvor det hadde vært spesielle begivenheter ble trukket frem. Fortellingene om radioer som var gjemt i gulvet og ble tatt frem og lyttet til, vakte stor interesse. Jeg kunne levende se for meg hvor farefullt det var å være med på dette. Likeledes å se og gå strekninger hvor mine slektninger hadde vært med nyheter i hatten og var nær ved å bli oppdaget. Faresignaler om flyangrep og hvordan de hadde søkt ly i kjellere var fortalt på en slik måte at jeg dirret av vitebegjær. Krigens slutt og fokus på stedene hvor de brente tyskernes aviser, bøker og annet materiale var preget av seier.

Stengt på grunn av glede!

Flere butikker hadde denne plakaten oppslått på dørene sommeren 1945. Oslo var i gledesrus etter fem år i okkupasjon. I likhet med mange andre kunne min tante og onkel fortelle om at de nesten ikke sov denne sommeren.

Kongefamiliens hjemkomst og deres reise gjennom Oslos gater var et viktig symbol på vår frihet.

Også i min hjembygd hadde jeg hørt om og delvis opplevd fredsmarsjer og flaggheisinger, men byfeiringen slik jeg fikk den fremstilt, overgikk det meste. Kanskje de som bodde i hovedstaden vært mer berørt av krigen? På landet var det nok mat og også beskyttelse for de som trengte det.

Det hadde vært interessant om gater og bygninger kunne fortelle sin historie om hva de hadde sett fra krigen og etterkrigstiden.

Sommerferiene i Oslo

De siste somrene på 1940 tallet var jeg i Oslo ca.8-14 dager hvert år. Det var varme dager, sommerkledde mennesker, «byfine» damer med blomstrete kjoler som møtte meg. Vi sto i stappfulle busser ut til Huk lørdager eller søndager for å bade. Det var store forventninger til saltvann og fjordopplevelser. Enkelte ganger var jeg også med mine eldre fettere og spiste reker på Rådhuskaia, det var fantastisk for en 10 år gammel jente fra bygda å få oppleve dette ferielivet.

Rundt omkring i byen var det flere overfylte fontener som barn badet og frydet seg i. Jeg kunne stå lenge og se på dette livet ved fontenen ved Arne Garborgs plass.

Oslo har satt sine spor

Familiens fortellinger fra Oslos nære fortid har bidratt mye til min entusiasme og tilhørighet for hovedstaden. Innholdet av det jeg hadde lært om på skolen ble mer levendegjort gjennom mine korte besøk i hovedstaden. Hamsun har i «Sult» skrevet om Kristiana som den forunderlige byen ingen forlater uten at det har satt sine spor. Byens «annerledeshet», registrerte jeg tidlig, men hadde ikke helt ord på det. Livet i byen var spennende og jeg hadde alltid mye å fortelle når jeg kom tilbake til hjembygda.

Det var først da jeg som 19-åring begynte på Røde Kors sykepleierskole i Fredrik Stangsgate at jeg ble klar over hvor forskjellige kulturene var i byen og på landet. Her kom jeg sammen med ungdommer fra både by og land. Språk og manerer var forskjellige, og ungdommen fra byen så ut til å være mer opptatt av klesmotene enn de fra bygda. Jeg ble forundret da en av mine kullvenninner sa jeg alltid burde bruke hansker på gaten i Oslo!

Det er ikke de store kulturopplevelsene jeg hadde på mine barndomsbesøk i Oslo, men livet og menneskene jeg møtte har bidratt til å utvikle kritisk evne og større toleranse for ulike mennesker. Selv om det er større fysisk plass på landet, har byen kanskje mer «psykologisk rom» for forskjellighet. I bygda var det vanskelig å skille seg ut. Romslighet og toleranse er viktig i en stadig mer flerkulturell virkelighet.

Det har vært verdifullt å vokse opp med impulser fra både bygd- og bykultur.

Brit Næss-Andresen, født i Oslo i 1939 og oppvokst på Austmarka. Psykiatrisk sykepleier med lærerutdanning i sykepleie. Cand. polit. med sykepleie, psykologi grunnfag, sosialpedagogikk mellom- og hovedfag i fagkretsen. Har som lærer vært spesielt opptatt av problembasert læring og dets egnethet til å fremme samarbeid og tverrprofesjonell læring. Har erfaring med å praktisere denne læringsformen i egen utdanning og ved ulike videreutdanninger på Høgskolen i Oslo. Har også skrevet og publisert artikler om problembasert og interprofesjonell læring. I de seinere år vært opptatt av tverrprofesjonell samarbeidslæring og har hatt undervisning om denne arbeidsformen. Har vært førstelektor ved videreutdanningen i psykisk helsearbeid ved Høgskolen i Oslo.

Kari Opsahl

Om å forstå verden

På øya (1947)

Vi hadde ankret opp på baksiden av øya,
tantan min lå i robåten, solte seg,
brøran min lekte med trebåten sin
Jeg ville bygge en haug av sand i vannet,
en haug jeg kunne hoppe fra
Jeg fylte bøtta mi med sand og helte sanden ned i vannet,
jeg fylte bøtta på nytt, tømte sanden på samme sted,
jeg fylte og fylte bøtta med sand og helte den ut,
haugen med sand ble aldri større
Det var ikke til å forstå

På verandaen (1948)

Vi satt på den store verandaen i annen etasje
mor og far og alle vi barna, vi spiste middag
I taket på verandaen hang det en stor,
solfylt grønn ølflaske, i en lang snor
Snoren skulle vise hvorledes den nye pipa i gartneriet
skulle bygges, så den ikke ble skeiv
det forsto jeg

I atriet (1950)

Sykkelhjulet var punktert,
far tok slangen ut av dekket,
hentet en balje med vann,
blåste luft i slangen og la den ned i balja
Vi så små luftbobler komme opp,
de kom ut fra hullet i slangen,
det forsto jeg også

Paradis (1949)

De voksne satt på verandaen nede,
de drakk kaffe, kaffe med fløte og sukkerbiter
Vinteren var over, solen varmet, bakken var fast og mørk
Kom her, sa mor
hun tok en pinne og risset i bakken,
hun lagde ruter, øverst var himmelen,
Her skulle jeg hoppe, uten å trække på strekene
Det heter paradis, sa mor
Det var magi, moren min kunne trylle
Så hoppet jeg inn i paradiset,
uten å trække på strekene,
helt opp til himmelen

Skolestart (1950)

Hun la det helt øverst i skapet på barneværelset
den dagen hun kom hjem med det,
et foldeskjørt, skotskrutet i blått
Det lå øverst i skapet hele sommeren,
lå i skapet som en hemmelighet,
om noe spennende som skulle skje
om høsten, forventningsglede

Moren min (1952)

Kjøkkenet,
bitte lite
moderne som moren min

Loddet,
sort emalje med hvite prikker
moderne som moren min
Jeg løfter opp magasinet
og koker opp vann
kaffebønner gjennom hendene
tkk, tkk, tkk
ned i skuffen på kaffekverna
jeg kverner
tar kjelen til siden
har i kaffen, trekker
skjenker kaffe i koppen
heller i fløte, mye
vær så god!
Mor tar koppen
smiler
tenner en Craven A
Hun dufter kanel
moren min
har permanent
kjører rally med faren min
Hun er moderne
moren min

Kari Opsahl, født 1943 i Elverum. Utdannet ergoterapeut og sosialantropolog. Har arbeidet 10 år innen psykiatri, hovedsakelig barnepsykiatri og 34 år på ergoterapeututdanningen, HiOA, som lektor, studieleder, FoU/prosjekt ansvarlig og internasjonal kontakt.

Ut i verden – før og nå

Kjell Hole

Fra Vestnes til Westport

Starten

”Nattog til Oslo er klart til avgang fra spor 1”.

Vi er på Åndalsnes, 5. august 1965. Jeg har gått på toget, jeg skal til Amerika. Mamma og pappa har kjørt meg de sju milene fra Vestnes, de har tatt meg i hånda og ønsket god tur - det var ingen klemming i vår familie på den tiden. Jeg legger merke til at mamma er på gråten, det er svært uvanlig. Hun gir meg en liten pakke i hånden i det hun sier adjø. Jeg så ikke først hva det var og stusset litt. Kunne det være en pakke med kondomer? Saviett sto det på pakken. Det var våtservietter. ”Ikke noe jeg trenger” tenkte jeg der og da. Men senere har jeg tenkt at dette var mammas stille budskap om å være forsiktig og ta vare på meg selv.

Jeg var ikke på gråten, bare spent og forventningsfull. Jeg hadde bodd hjemmefra i tre år, på gymnaset på Nordfjordeid, som lærervikar på Leka og jeg hadde tatt forberedende i Oslo. Det eneste nye var at jeg skulle være lenger borte, og reise lenger hjemmefra enn jeg hadde gjort før. Like langt som min bestefar hadde reist som 22-åring, uten å kunne et ord engelsk, for å søke lykken i gruvene i Colorado. Jeg skulle ikke gå i hans fotspor. Jeg skulle studere, jeg hadde stipend, jeg visste hvor jeg skulle og alt var tilrettelagt. Reiseruten var klar og billettene lå i veska – Oslo, Paris, Le Havre, New York.

Første stopp var Oslo. Der traff jeg mine reisefeller for resten av turen. Vi var 5 norske Fulbright-studenter, 3 gutter og 2 jenter. Vi skulle holde følge til New York, men deretter dra til ulike steder i USA. På Fulbright-kontoret fikk vi med oss litt felles informasjon om reisen videre, klar tale om at vi var spesielt utvalgt og måtte representere kongen og fedrelandet på en høvelig måte. Slik jeg husker det, fikk vi også visse formaninger om hva som sømte seg for norske studenter i utlandet. Det var ikke vi spesielt opptatt av. Vi skulle til Paris, der skulle vi overnatte. Neste dag skulle vi borde ”studentskipet” Aurelia av Genova for et eventyr av en sjøreise til New York.

Til Paris

Togreisen gjennom Europa husker jeg lite av. Den tok to dager og en natt. Men jeg husker at det var lenge, at det var mye å se, glimtvis, fra vårt kupevindu. Togbytte i København. Da gikk pulsen høy, og enda høyere ble den da vi kom til Paris, til Gare du Nord. Det var en opplevelse, noe annet enn Vestnes, Nordfjordeid og Leka, som var min beskjedne referanseramme, ved siden av et semester i hovedstaden. Ved fem-

tiden på ettermiddagen kom vi til Paris. Hotell var ordnet, og vi skulle utforske Paris det beste vi kunne på en kveld.

Vi var 5 norske ungdommer, som knapt kjente hverandre, temmelig ulike, noen litt mer sofistikerte enn andre. Arild hadde vært i Paris, men han var ingen Severin Suveren. Vårt ene fellestrekk var at vi var utvalgt av Fulbrightkontoret, vi skulle erobre verden.

Paris var eksotisk, overveldende og litt skremmende. Det var tidlig mørkt, men en herlig temperatur, et yrende gateliv, lett-kledde mennesker med ulik hudfarge, fremmede lukter, uforståelige språk, støyende trafikk, reklamelys og trengsel. Vill uorden. Men vi fant et sted og spiste middag. Det var fremmedartet, smakte godt og uvant. Vi ruslet lenge rundt og tok inn stemningen. Flere ganger måtte vi stoppe og ta oppstilling – det var vanskelig å holde sammen i alt virvaret. Margrethe fra Volda hadde en lei tendens til å bli borte for oss, stadig oppslukt med vindusshopping. Når jeg tenker tilbake kan jeg fornemme spenningen i kroppen og en pirrende usikkerhet for morgendagen. Vi skulle ta "båttoget" fra Saint Lazare til Le Havre kl 0800.

Vi fant toget, og vi fant båten. Det var kaotisk og stressende. Vi svettet og småløp. Været var varmt og klamt. Vi hadde tung bagasje, og vi skulle holde sammen. Rundt oss var det flere i samme ærend, alle fløt av sted som i en strøm. Det var en usigelig lettelse å komme om bord, å vite at vi var på plass. En første milepele. Nå skulle det bli ni dager i samme seng, et rolig, avslappende cruise til the Big Apple, før en ny fase med orienteringer og alvor ventet. Et avslappende cruise over det sørlige Atlanterhav? Det var hva jeg ventet der og da. Det ble noe helt annet.

Båtreisen

Vi la fra kai i Le Havre på en varm og fuktig formiddag 9. august. Aurelia var en noe nedslitt italiensk 12000-tonner, angivelig benyttet til trossertransporter under andre verdenskrig. Lugaren var ikke luksuriøs. Fire køyesenger i stål og sparsommelig innredning var min base på overfarten. Men vi hadde soldekk og svømmebasseng. Det var 1066 passasjerer på båten, fra 27 nasjoner. Halvparten var amerikanere som returnerte fra ulike studieopphold og reiser i Europa. Resten var europeere og asiater på vei til et opphold i USA. Over hundre var franske, vel seksti kom fra England og noe lignende fra India. Fra Norge var vi fem. De fleste var unge, men det var også flere godt voksne, stipendiater og universitetslærere på vei hjem eller til nye posisjoner ved et fremmed lærested. Det var et mylder av språk og klesdrakter, uttrykksformer og fremtoninger.

Allerede på dag en forelå første utgave av "The Porthole Press" – den stensilerte båtavisen. I vår velkomsthilsen sto det bl.a.: "... You have embarked on an important journey across cultural lines in an age of increasing international contact. This is more than merely a transatlantic crossing. It is a voyage into international exploration and understanding in a world in need of both...." På dag to var førstesideoppslaget at

Vietcong skjøt ned en US jet fighter i Sør-Vietnam og tok piloten til fange. Det var 82 400 amerikanske soldater i Vietnam. "American planes thrust into the Communist North in a heavy round-the clock- bombardment, smashed gun emplacements, roads and bridges." Året var 1965. Den kalde krigen dominerte verdensbildet. Amerika var dypt involvert i Vietnam. I Los Angeles var det vedvarende raseopptøyer. Fattige fargede plyndret og brente. I løpet av uken var det over 30 drepte. India og Pakistan kriget om Kashmir. I Hellas var det regjeringskrise. I Norge kom det snart et regjeringsskifte som avsluttet Gerhardsen-epoken. Alt var gjenstand for diskusjoner og debatt i større og mindre grupper.

Oversikten over dagens program var rikholdig. Morgengymnastikk kl 7, forelesninger for enhver smak, diskusjonsfora, "academic orientation", danseskole, tegnekurs, bridge, kino, teateroppsetninger. Det ble referert fylldig fra ulike aktiviteter. Negro Revolution Forum måtte konkurrere om spalteplass med innlegg om påkledning og anstendig lengde på shorts, fra et estetisk perspektiv – "short shorts or Bermudas?". Frankrikes betydning i verdenspolitikken ble vurdert mot forfallet i anstendig påkledning. Vurderinger av gårdagens filmer og forestillinger om bord var også med.

Blant de vel tusen passasjerene var vi 143 Fulbrightstudenter. For oss som i tillegg skulle på "homestay" i regi av Experiment in International living, var det satt av tid til orienteringsmøter. Vi fem fra Norge skulle møte sammen med de belgiske og britiske søndag 15. august fra kl 2 til 4. Jeg husker ingen ting av innholdet, men det ble knyttet mange kontakter. Jeg klarte å oppspore en tidligere student fra Trinity College, hvor jeg skulle studere. Det var nyttig. Jeg hadde katalogen, og han kunne fortelle hvordan ting fungerte, gode og dårlige lærere, nyttige kurs, betydningen av sport og aktiv deltakelse.

På internasjonal aften fremførte den norske gruppa, supplert med en svensk jente, en feiende reinlender med tre turer, kyndig koreografert av student Hole fra Vestnes, som gjennom flere år hadde bedrevet nærgående utforskning av dansens muligheter for kontakt med det motsatte kjønn. Ikledd diverse lusekofter og bunadslignende gevanter høstet vår opptreden stor applaus.

Ankomsten

Den 18. august på formiddagen passerte vi under den ganske nyåpnede Verrazano Narrows Bridge – som jeg tredve år senere skulle løpe over som deltaker i New York Marathon. Vi passerte Frihetsstatuen, som vi hadde sett på bilder, og Ellis Island, hvor min bestefar utvilsomt ble registrert ved sin ankomst i 1905. Så la vi til kai i Hudson River, hvor mang en Amerikabåt har ankommet, både før og etterpå – men særlig før.

Å sette sin fot på amerikansk jord var den andre milepelen jeg vil huske. I den store ankomsthallen ble vi møtt av Immigration, myndige mennesker i uniform. Ganske umerkelig var fokus på neste fase – hva skjer, hvor skal vi nå? Alle skulle videre, men

til ulike kanter, hver til sitt. Kjennskap og vennskap fra reisen tok brått slutt. Mine venner fra reisen så jeg ikke igjen.

Jeg skulle på et fire ukers "homestay" program. Jeg visste jeg skulle bli møtt av vertsfamilien, som jeg hadde utvekslet brev og bilder med. Men hvor var de? Om det var varmt og klamt i Le Havre, var det bare forbokstaven på det vi møtte i New York. Unge Hole var på dette stadiet i nærheten av mental ubalanse, godt påkledd med jakke og slips, i samsvar med Fulbrightkontorets formaninger, men i villrede om hvor han skulle gå og hva han skulle se etter. Sjøreisen hadde tatt på, halsen var sår og selvtiliten hadde sunket flere hakk. Særlig møtet med de eplekjekke amerikanerne, som høylydt behersket verden etter et studieår i Europa, hadde satt sine spor. Kunne jeg matche dem? Hvordan skulle dette gå, hva hadde jeg gitt meg i kast med, hva kunne lille jeg varte opp med blant slike selvsikre folk?

Men så var de der, bak en kjempestor glassvegg. De hadde sett meg, de vinket og smilte. Det var mor Eleonor, med sine to barn Isabel og David, begge litt yngre enn meg, som sto klar med plakat og blomster. "I think you can take off your tie", sa Eleonor, og ga meg en klem. "I'll take your jacket, too" var det neste hun sa. Som på en amerikansk film var en stor bil parkert rett utenfor. Mine beskjedne kofferter fikk god plass i bagasjerommet. Så gikk turen mellom himmelstrebende skyskrapere til New York University på Washington Square, hvor Mr. Frederic Jackson, senere bare kjent som Fred, hadde en respektabel posisjon som Vice President for Humanities and Social Sciences. Der ble det stopp til varm lunsj a la carte. En ny og overveldende erfaring for snekkersønnen fra Vestnes. Det var storslått og uvant. Litt etter litt kunne jeg likevel, noe famlende, fortelle litt om meg selv, hvor jeg kom fra og ikke minst, om de siste dagers hendelser. Det var en varme og nærhet som ga trygghet. Spenningen var utløst, pulsen sank, smilet kom på plass og vi satte snuten til reisens første stoppested, Westport, Connecticut.

Ni dager senere fylte jeg 20 år hos familien Jackson. Bodø, Roma og andre utenlandske metropoler var representert for å feire min første bursdag i et fremmed land. En strålende dag, og fortsatt noen uker med bekymringsløs og lykkelig lek, før alvoret meldte seg i mitt nye hjemland. En dynamisk integrasjon hadde startet. Hjemlengsel var ikke i mine tanker.

Kjell Hole, født 1945 på Vestnes i Romsdal. BA Trinity College 1968, Cand. Polit. ved UiO 1974, med hovedfag i statsvitenskap. MA i helseledelse ved Leeds University 1978. Har arbeidet i Helsedirektoratet, vært sekretær for Statens sykehusråd og Sosialkomiteen i Stortinget og planleggingssjef hos Sykehusrådmannen i Oslo. Var sentral i utformingen av bydelsreformen i Oslo og første administrasjonssjef i Sogn bydelsforvaltning 1988-1993. Var selvstendig konsulent i fire år. Fra 1997 til 2006 Personal- og organisasjonsdirektør ved Rikshospitalet og senere spesialrådgiver ved Oslo Universitetssykehus. Kjell er sertifisert coach i International Coach Federation.

Unn Stålsett

På tvers av USA som blakk student

Det var mørkt, nærmere midnatt. Vi var langt inne i skogen, en ukjent skog i en ukjent amerikansk delstat. Regnet tegnet trøstesløse striper nedover rutene i bilen jeg var passasjer i, alene sammen med en sjåfør jeg hadde kjent noen timer. Endelig, foran oss så vi to busser med lys og med unge mennesker, parkert mellom trærne...

Jeg var på tur i USA etter et studieår ved State University of New York som fullbrightstudent. Men jeg ville se mer av USA. Jeg ville så langt av gårde som jeg bare kunne komme, og da jeg fant en utlysning av et "Student-in-Vocation- prosjekt" i Los Angeles, søkte jeg og ble tatt opp. Jeg var imidlertid så blakk som vi som studenter oftest var, og fra Los Angeles kom rådet om at jeg kunne spørre om å få låne penger fra Universitetet mitt. Pengene jeg kunne tjene i Los Angeles ville være nok til å betale tilbake lånet. Slik kom jeg meg med et fly til Los Angeles som den gang tok 15 timer.

Hvordan jeg havnet i en skog i Ohio, er en historie som jeg skal fortelle nærmere om. Men først til tiden i Los Angeles:

Los Angeles

Jeg fikk et rom i en villa på Campus til Southern California University. Opplegget var at det skulle være en student fra de ulike stater i USA og noen fra utlandet. Vi ble tre utenlandsstudenter, en jente fra Frankrike, en fra Tyskland og meg fra Norge. Et ungt ektepar fra YMCA sto som vertskap. Vi var flere som delte rom og arbeidsoppgaver som å vaske huset og lage maten.

USA i 1956 var et kontinent hvor rasefordommene enda var dominerende og varierte i styrke fra stat til stat. Året før hadde den svarte kvinnen Rosa Park nektet å flytte på seg til fordel for en hvit mann på bussen i Alabama. Det ble bussturen som forandret USA, skrev Aftenposten den gang. For det styrket de svartes kamp mot raseskillet.

Kanskje var prosjektet i Los Angeles nettopp en del av dette. Vi var invitert til å arbeide med egne holdninger og vår rolle i samfunnet, ikke minst gjennom yrkesvalget vårt. Det var viktig for prosjektet at det kom studenter fra alle stater i USA. Fordommene var sterkest i sørstatene der forholdene minnet om apartheid slik det ble praktisert i Sør-Afrika.

Så snart vi var på plass, skulle vi ut å lete etter jobb. Jeg vridde hjernen min for å finne ut hva det var jeg kunne tilby. Jeg kunne f.eks. strikke, svømme, undervise, skrive i en avis eller et blad eller fortelle om Norge, men ble det jobb av slikt?

I første omgang endte jeg med et prosjekt for å integrere svarte barn og illegale flyktningbarn fra Mexico sammen med andre barn. Vi satt på gresset i små grupper rundt omkring i en park. Jeg skulle lede en slik gruppe. Prosjektet som het «Moving to the west!» handlet om innvandringene til USA og hvordan folk fra øst dro over prærien for å slå seg ned i det vestlige USA. Hun som sto for opplegget, hadde to doktorgrader og jobbet i en institusjon som arbeidet med oppdragelse og utdanning i en religiøs ramme.

Det neste oppdraget var å jobbe i en «Daily vacation Bible-school». Her fikk jeg oppleve rasefordommene på alvor. Det var en form for hverdags "søndagsskole" som en svensk- luthersk kirke sto for. Men først måtte vi skaffe barn til skolen. Jeg dro sammen med en 80 år gammel dame i hennes meget falleferdige bil rundt i fattigstrøkene i Los Angeles. Der bodde hvite og svarte om hverandre i alt annet enn idyll. At det var sterke motsetninger mellom gruppene, fikk vi erfare. En dag vi banket på dørene hos en hvit familie, presenterte min følgesvenn meg stolt ved å si at jeg var en fullbrightstudent fra Norge. Jeg var hvit, blond og hadde blå øyne, så først møtte jeg bare begeistring. Men da de fikk vite at også svarte barn skulle inviteres til skolen, ble mannen så rasende at han dro til meg og dyttet meg ned trappene.

Mine opplevelser fra denne turen bekreftet det jeg hadde lært i sosiologistudiet, nemlig at det var blant de hvite som sto lavest på den sosiale rangstigen, vi ville finne de sterkeste fordommene mot de svarte. Det handlet vel om verdighet. «Vi er i alle fall bedre enn de svarte».

Livet på Campus

I gruppediskusjonene i samlingene om kveldene, kom det fram hvilke grunnleggende verdier og erfaringer vi hadde med oss. Her påvirket vi nok hverandres holdninger og verdier. Men vi tok oss også tid til mer avslappet samvær. Noen av deltakerne hadde med sine instrumenter. Det ble laget et band. Forleden fant jeg fram en grammofonplate vi spilte inn, hvor jeg lyttet til kjente slagere fra 50-åra.

En «prowler» i rommet

«Å, det er bare en mann!»

Huset vi disponerte, var delt inn i jenteavdeling og en mannsavdeling. Jeg delte rom med to andre kvinnelige studenter. En natt våknet jeg plutselig ved at det sto en svart mann ved siden av sengen min. Jeg snudde meg for å sove videre. Men så begynte det å rumstere oppi hodet mitt: «Hva var dette for noe?» Jeg reiste meg oppi senga, og ropte til mine romkamerater: "There is a man in the room!" Den unge svarte mannen i døra flirte før han forsvant. Vi for etter ham og ropte til våre mannlige

kamerater etter hjelp. De løp ut, men fant ingen. De kalte ham for en "proowler", dvs. en kikker. Ute fra gaten hadde han nok sett at vi var unge kvinner som kledde av oss.

I mange år senere har jeg ledd av min første reaksjon: «Å, det er bare en mann», for så å snu meg for å sove videre.

Til San Fransisco

Etter to måneder var prosjektet over. Noen av våre amerikanske venner hadde biler og skulle til San Fransisco. Vi utenlandske studenter ble invitert til å være med. Francoise og jeg ville gjerne se San Fransisco. Francoise var fransk, slank og med brune øyne.

I høyden ovenfor Santa Barbara lå der et hinduistisk nonnekloster (Vedanta). En av mine medstudenter fortalte at hennes tante var leder i klosteret. Vi kunne gjerne besøke det, sa hun.

Klosteret var en nydelig bygning som lå scenisk til i høyden med oversikt over Santa Barbara og utsikt til Stillehavet. Det var 7 nonner der og en var norsk. De hadde ansvaret for et stort jordområde og en bokbutikk. Der var daglige seremonier, meditasjoner og andre tjenester i templet. Om søndagene holdt de forelesninger og hadde en spesiell liturgi. Det var overraskende for meg å finne et hinduistisk kloster akkurat her. Templet har fått mange utmerkelse for sin arkitektur.

Yosemite National Park er et verdensarvområde i California. Der fikk vi se fossefall, dype daler og bratte fjell. Dette var noe jeg gjenkjente hjemmefra. Det var imidlertid ikke tilfellet med Stanford University som hadde en nydelig bygningsmasse i en spansk stil. Universitetet lå helt på toppen i rankinglistene over verdens universiteter. Så det var med ærefrykt vi så på de flotte spanske bygningene.

Sengeplass under en bardisk

Våre amerikanske venner studerte ved Berkeley Universitetet. For å komme oss dit måtte vi gjennom San Fransisco og over den berømte røde Golden Gate Bridge. Våre venner bodde i et kollektiv der. De hadde ikke sengeplass til Francoise og meg, men vi fikk golv plass under en bardisk som var deres spisebord. Vi fikk låne to soveposer. Jeg hadde aldri sovet under en bardisk før og ikke siden heller. Den var mørkebrun og høy og var mine venners stolthet, fordi den gav leiligheten deres karakter. Jeg tenkte at dette var som å legge seg til å sove på en pub etter at gjestene er gått.

Neste dag ble vi invitert til å være med på biltur tilbake over Golden Gate Bridge for å oppleve San Fransisco. Vi dro avsted i en rød, smal og lav åpen sportsbil som jeg tror var en Jaguar. En av studentene hadde indisk bakgrunn og jobbet på en indisk restaurant. Der ble vi invitert på gratis middag. Det var første gang jeg var på en indisk restaurant, så lukten og smaken var fremmed og eksotisk. San Fransisco var en

lys by med småhus oppover bakkeskråningene og med trikker som buet seg oppover bakkene. Jeg fikk assosiasjoner til norske sørlandsbyer bortsett fra at ikke alle husene var hvite. Vi endte opp i China Town. Der var jeg så uheldig at jeg mistet fotografiapparatet mitt, så derfor må jeg stole på hukommelsen når jeg nå skriver.

Francoise og jeg måtte videre. Hvordan skulle vi komme oss tilbake til vestkysten? Jeg skulle med en av amerikabåtene hjem til Norge, og Francoise skulle til Frankrike. På fest en kveld satt vi med våre amerikanske venner og diskuterte hvordan vi skulle gå fram. De foreslo at vi skulle sette opp en plakate på oppslagstavlen på Berkeley Universitetet med ønske om haik til New York, og mot å være med å betale bensinutgiftene.

Slik fikk vi kontakt med en brasiliansk kjemiingeniør. Han skulle bare til Chicago, men likevel. Vi fikk til en avtale med ham, og forsøkte å sjekke hans bakgrunn. Med oss hadde vi litt pepper som vi tenkte å bruke hvis vi kom til å trenge det, for å beskytte oss. Når mine venner i dag spør om vi ikke syntes dette var risikabelt, så husker jeg jo at vi var litt bekymret.

Den brasilianske ingeniøren ble litt betenkt da han hørte at ingen av oss hadde sertifikat. Han trengte avløsning med kjøringen. Derfor fikk han med seg to amerikanske soldater med svensk bakgrunn. Jeg kan ikke huske at vi bekymret oss over det. Men det skulle vise seg å bli problematisk.

"Haiketuren" fra San Fransisco.

Vi bilte dag og natt, over fjell, i bakkelandskap og over store sletter, over Rocky Mountains og via Salt Lake City, mormonernes hovedstad. Vi kjørte nordøstover gjennom California, Nevada og til den nordøstre delen av Utah. Da turen gikk gjennom den sydlige delen av Wyoming, ble jeg slått av det spesielle landskapet. Var jorden virkelig så rød? Røde sandsletter og fjell? Ubeskrivelig vakkert.

Soldatene kastes av

Over Rocky Mountains hadde det vært natt, og vi som ikke hadde ansvaret for kjøringen, halvsov i baksetet. Derfor så vi ikke mye av landskapet, og det ble dessuten for tett og ubehagelig i baksetet. Her kjørte vi med tre menn vi aldri hadde sett før. De amerikanske soldatene begynte å klå på oss. Da sa vi fra til vår sjåfør: "Enten kaster du ut dem, eller så går vi av her!" Vi var da i Wyoming like ved Colorado. Det ikke ville være så langt å komme oss til universitetet i Denver. En kjenning av familien studerte der og jeg tenkte at vi kunne få hjelp til å komme videre. Jeg ser meg selv stående igjen på en vei langt fra folk og uten å vite hvordan vi skulle komme oss videre.

Vår brasilianske sjåfør kastet av de amerikanske soldatene. Jeg kan ennå i dag se de to soldatene stående igjen på veien. Det var en brutal avgjørelse. Nå måtte sjåføren ha

ansvaret for kjøringen hele veien alene gjennom Nebraska, Iowa og Illinois til Chicago. Men Françoise og jeg var lettet. Vi følte oss trygge på ham. Turen videre gikk gjennom den ene landsbyen lik den neste. Det var de samme bensinstasjonene med neonlys på taket.

Chicago

Françoise tok farvel med meg i Chicago. Der ble jeg møtt av Laurie Voita som hadde vært med meg i Los Angeles. Hun inviterte meg gjestfritt til foreldrenes hytte ved Michigansjøen. Der hadde jeg en herlig ferieuke i strålende sommervær på stranden. Her hadde de også hester, så jeg fikk prøve meg på hesteryggen. Det var en ny erfaring.

Lauries mor hadde et sjeldent humør og fortellertalent. Vi ble gode venner. Hun skrev lange brev til meg og fortalte fra livet i familien i minst 25 år etter at jeg var tilbake i Norge. Da brevene sluttet å komme, skjønte jeg at hun var gått bort.

På Chicago Universitetet satte jeg opp en plakat hvor jeg sa at jeg ønsket å sitte på med en som skulle bile til New York. Slik fikk jeg kontakt med en fysikerstudent som het John Hess. Jeg likte ikke så godt tanken på å skulle reise alene med ham. Da en amerikansk kvinnelig student som sto ved siden av meg ved oppslagstavlen, sa at hun også var interessert i å være med, ble jeg veldig glad. Vi gjorde avtaler om tid og sted for avreisen neste dag. Men da dagen kom, møtte hun ikke opp. Jeg måtte reise alene med den unge fysikeren.

Oberlin College, Ohio

Ekskursjonen i skogen

Vi reiste gjennom staten Ohio. Da det nærmet seg kveld, kom jeg til å huske på en venninne fra California som hadde fortalt at hun studerte ved Oberlin College. «Kanskje vi kan få overnatte ved Oberlin College?» sa jeg til min sjåfør. Det syntes han hørt ut allright. Vi fant universitetet og spurte etter min venninne. «Nei, de er på ekskursjon i skogen!» var svaret. Slik var det at vi dro ut i en ukjent skog en mørk natt i pøsende regnvær. Der var jeg sammen med en ung mann jeg bare hadde kjent noen timer. Derfor var jeg glad da vi endelig så to busser parkert mellom trærne med lys og mange unge mennesker.

Jeg klatret opp i den ene bussen og ropte navnet på min venninne og spurte om hun var der. "Ah, its Unn! She is coming all the way from Norway!" lød en røst bakerst i bussen. Som om jeg, der og da, var kommet rett fra Norge og inn i en svart skog i pøsende regn i Ohio for å finne henne.

Slik gikk det til at jeg befant meg på tur i Ohio etter mitt studieår i USA. Vi var heldige. Jeg fikk overnatte hos min venninne. Min sjåfør fikk soveplass i guttedormitoriet. Neste dag var vi tre som dro videre til Philadelphia i Pennsylvania. Vi hadde med oss venninnen min som skulle hjem. Dermed fikk vi overnatte der også.

New York

Til slutt var det bare min sjåfør Hess og jeg. Han viste seg å være en pålitelig ung mann. Da vi nærmet oss New York spurte han hvor jeg skulle gå av. Det hadde jeg ikke planlagt. Jeg hadde en venninne på Long Island. Kanskje jeg kunne få komme dit? Jeg ringte til Aud og Per Aabel i Port Washington, Long Island. Joda. Jeg var hjertelig velkommen. Tenk så skulle min sjåfør også til Long Island! Dermed ble jeg kjørt helt frem til mine venner.

”Det høres ut som om du hadde kjente over alt i USA. Var det virkelig tilfeldig alle disse møtene du hadde underveis?” spurte en kollega meg forleden. Det hadde jeg ikke reflektert over før. Men vårt kurs ”Student in-Vocation project” i Los Angeles var jo basert på at det skulle være en representant der fra de fleste statene i USA. Derfor kunne jeg oppsøke venner som jeg hadde levd sammen med i Los Angeles hver gang jeg kom til en ny stat og trengte en kontakt. Slik sett var det en blanding av tilfeldigheter og mitt nettverk av nye venner som gjorde turen mulig.

Jeg blir fortalt at jeg må ha vært modig siden jeg torde å ta denne turen. Jeg tror ikke jeg følte meg så modig, men jeg var vel relativt trygg, og ganske naiv. Vi prøvde jo også å gardere oss til en viss grad mot farer vi kunne tenke oss. Kanskje hadde jeg en overmodig følelse av at i USA kunne jeg foreta meg nesten hva som helst bare jeg ville noe og bestemte meg.

Det var vel ikke så farlig den gang som i dag, sier noen av mine venner. Vel, jeg hadde jo opplevd at en av mine venninner på mitt college i New York State var blitt trukket ut av en bil og voldtatt av tre menn. Det var bare noen måneder tidligere, så ufarlig kan jeg ikke si at det var.

Det som i alle fall er sikkert er at denne turen gjorde noe med mitt selvbilde. Jeg fikk en sterkere selvtillit, større tro på meg selv og en god følelse av å ha fått til noe. Kanskje var dette like viktig som min akademiske erfaring gjennom Fullbrightstipendet?

Unn Stålsett født 1931 i Stavanger. Magistergrad i pedagogikk med sosiologi og psykologi som støttefag i 1959. I. amanuensis i pedagogikk i lærerutdanningen ved Høgskolen i Oslo før hun gikk av og gikk over til Senter for seniorkompetanse. Har undervist ved flere lærerskoler og skrevet fagbøker og artikler innenfor fagområdet.

Solveig Tutvedt

Jakten på Martin Luther King

Jeg har aldri gjort så mye rart for å treffe et menneske som det Øyvind, mannen min, og jeg gjorde for å treffe dr. Martin Luther King. Det er en av de spesielle historiene fra vårt liv. Kanskje kan den også interessere noen andre.

Fra 1962 til 1964 bodde vi i Boston, Øyvind var student, jeg jobbet. Vi fikk mange gode venner, både i studentmiljøet og blant mine kollegaer på sykehuset. Dette var midt i de svartes kamp for like rettigheter i USA, (de het ikke "de svarte" den gangen, den ordbruken kom 5 - 6 år senere). Alle vi kjente var opptatt av det som foregikk i sydstatene, men også i Boston. For oss som kom fra Norge hvor en smule språkstrid var en av de mest engasjerende sakene, var rasestrid noe som vakte sterke følelser. Aktivitetene i Boston var ikke så store. Det jeg husker godt er at vi stod hånd i hånd i lang rekke utenfor skolesjefens kontor (hun het Louise Day Hicks) og sang "We shall overcome". Noen ungdommer, både svarte og hvite, reiste til Alabama og Mississippi og deltok i demonstrasjoner og "lovbrudd". En svart venn av oss hadde et selskap til ære for en av dem, og vi var så heldige å bli invitert. Jeg husker jeg så på ham med ærefrykt.

Men den store helten var Martin Luther King. Han ledet SCLC - Southern Christian Leadership Conference. Jeg undrer meg ennå over hvordan vi kunne finne på å reise på ferie til Maine sommeren -63, i stedet for å reise til Washington D.C. og være med på den store marsjen hvor King var den store forgrunnsfiguren og holdt sin berømte tale "I have a dream". Men vi var på Mount Desert Island i Maine i et usselt lite telt. Vi hadde i alle fall vett nok til å leie oss et motellrom for dagen, og der satt vi i time etter time og lo og gråt og klappet i hendene. Fremdeles får jeg tårer i øynene når jeg hører utsnitt av Kings tale. Vi kjøpte senere en LP-plate med talen og spilte den nesten i hjel.

På sykehuset jobbet jeg sammen med Alvia, en svart jente fra Atlanta, Georgia. Vi var i det nevrokirurgiske teamet som bestod av tre leger, en fra Japan, en fra Tyskland og en fra Fillipinene, og tre sosionomer, en jøde med russisk bakgrunn, den svarte Alvia og norske meg. Skikkelig internasjonalt. Alvia var datter i en av USAs rikeste svarte familier. Jeg snakket med henne om min beundring for dr. King, og hun fortalte at han var en god venn. Hun sluttet i jobben på sykehuset og reiste tilbake til sin hjemby. Før hun dro inviterte hun meg og Øyvind på besøk og lovet at vi da skulle få treffe ham.

Øyvind fikk sin "Master" i 64, vi bestemte oss for å reise hjem, og jeg sa opp jobben min. Men før vi gikk ombord i "Oslofjord" ville vi til Atlanta for å treffe vår helt. Alvia var rede til å ta imot oss, vi satte oss på en Greyhoundbuss og kjørte mot syd. Allerede på turen opplevde vi raseskillet på nærmere hold. Det var blitt forbudt å

nekte svarte adgang til samme venteværelser, toaletter, parker, benker, men fremdeles stod skiltene der, og det var liten eller ingen blanding av de som brukte rommene. Jeg husker at på turen leste jeg en bok som het "Black like me", skrevet av en hvit mann som farget seg og reiste rundt i USA. Det var fantastisk reiselitteratur. Han opplevde all diskrimineringen og beskrev den ut fra en ikke svart persons synsvinkel.

Det var fint å besøke Alvia og familien hennes, hyggelige mennesker, stort hus, stort svømmebasseng, helt annerledes enn slik de fleste svarte levde. Det som var det leie, var at King hadde reist til Florida for å være med i demonstrasjoner. Alvia reparerte på skaden ved å ta oss med til andre venner, vi var på besøk hos et ungt par som aldri hadde hatt hvite mennesker i leiligheten sin før. De spurte oss om Norge og norsk politikk, men greide aldri å holde temaet mer enn i noen minutter, så begynte de å snakke om raseproblemer igjen. Jeg ble nesten misunnelig, at noen kunne være så engasjert i det de holdt på med. Dagen etter inviterte Alvias bror oss ut til middag på Atlantas beste og sikkert dyreste restaurant. Den var en av få integrerte restauranter i byen, Alvias far hadde forbindelser til borgermesteren som hadde sørget for at det var blitt slik.

Etter et par dager i Atlanta bestemte vi oss for å reise videre til Florida. Dr. King var med på demonstrasjoner i en liten by nord i staten, St. Augustine, så vi sa takk for oss til Alvia og hennes familie og satte oss på en ny buss. Vi kom frem om formiddagen til en vakker gammel by, installerte oss på et billig hotell og dro inn til sentrum. Der var det masse pressefolk, av dem fikk vi vite at King satt i fengsel og at pressen snart skulle få komme inn og treffe ham. Igjen skulle vi bli snytt for å treffe denne mannen. Vi bestemte oss for å bli journalister fra Norge. Øyvind fant et gammelt medlemskort i studentersamfunnet i lommeboka si, og jeg hang vårt heller beskjedne kamera på magen. Da politiet kom og journalistene skulle slippe inn presenterte vi oss som utsendt fra Dagbladet, Norway. Etter en del kranling og overtalelser fikk vi være med. Sammen med en mengde ordentlige journalister ble vi tatt inn i et stort rom i fengslet. Der ventet vi vel og lenge før noe skjedde. Og det som skjedde var også en slags nedtur. Martin Luther King ble, med håndjern, leid gjennom rommet av to politimenn, de stoppet ikke, ingen fikk lov å si noe, og et øyeblikk etter var han borte igjen. Vi hadde i alle fall sett ham.

Opplevelsene endte ikke her. Om kvelden skulle for første gang i USA, hvite borgere gå i demonstrasjonstog mot de svarte. Byen var selvfølgelig delt, de svarte bodde i en egen bydel. De hvite samlet seg til en lang marsj som skulle gå gjennom hele den svarte bydelen. Masse politi fulgte med, og pressen gikk bakerst under spesiell politibeskyttelse. Da vi stilte oss opp sammen med dem kom en politimann og sa: "Nei, vi tror ikke dere er virkelige journalister, dere kan vi ikke ta ansvar for", og nå var han ikke til å rokke. Skulle vi være med, måtte vi gå i selve demonstrasjonen. Det kunne vi selvfølgelig ikke gjøre. Vi stod ganske utålmodige og ventet til det hele var over, og kastet oss over pressefolkene da de kom tilbake. De var overveldet av det inntrykket marsjen hadde gjort på dem. På forhånd var det forventet at det skulle bli

utskjelling og slåsskamper. Men det som skjedde, var at alle de svarte innbyggerne var ute på fortauene hvor de stod hånd i hånd og sang "We love everybody". Det må ha gjort inntrykk på mange.

Etter demonstrasjonen var det stort møte på torget. Der lå det gamle slavemarkedet, en vakker hvit søylehall hvor tusenvis av slaver var blitt solgt. Denne kvelden var det en prest som talte, han var også medlem av Ku Klux Klan. Han stod der mellom søylene med hånden på hodet til en liten lyslokke jente foran seg. Jeg husker ikke så mye av talen, men en del av den handlet om niggerne som ville komme på deres vakre strender og voldta disse kjære små barna. Folkemengden var begeistret, jeg var redd. Tenk om de kunne se på meg at jeg holdt med de svarte.

Denne hendelsen ble avslutningen på tre begivenhetsrike år i USA. Men ikke slutten på anstrengelsene for treffe Martin Luther King. Jeg traff ham aldri. Men da han i 1964 fikk fredsprisen for sitt ikke voldelige arbeid kom en ny sjanse. På den tiden var jeg en del sammen med en svart jente fra California. Hun hadde studiestipend og var her bare noen måneder. Men hun ble invitert til å høre Kings Nobelforedrag i Aulaen. Den gangen holdt prismottakeren sitt foredrag dagen etter selve prisutdelingen. Jeg må ha gjort det klart for henne hvor misunnelig jeg var, for dagen før ringte hun til meg og sa at vi kunne prøve å gå inn sammen på hennes invitasjon. Det kunne ikke hende noe verre enn at jeg ble bortvist, så jeg troppet opp, og vi gikk tett sammen inn, ingen gjorde så mye som å kikke på invitasjonen. Vi var tidlig ute og fikk gode plasser, der satt jeg og så på ham og opplevde at han talte til meg. På den tiden avbrøt ikke høflige nordmenn talere med applaus. Et stykke ut i talen hvisket venninnen: "Her ville vi klappet i Amerika". "La oss klappe" sa jeg, og dermed klappet hele Aulaen. Det var en sterk opplevelse. Vi var stolte og fornøyde begge to.

Tre og et halvt år senere ble Martin Luther King skutt. I løpet av fire og et halvt år var tre av USAs store leder drept. Først president Kennedy, så hans bror Robert da han ville bli president og til slutt Martin Luther King. Jeg synes han var den største av dem.

Solveig Tutvedt, forfatteromtale s. 64.

Kjell Hole

Min sommer i diplomatiet

En ny erfaring

- Det er lik i kjelleren!

Kansellisten var mer en vanlig oppskjørtet. Det var ikke uvanlig at han tok litt av, men nå var han i tillegg lettere rødsprengt. Vi var flere til stede, som ble forskrekket. Hvordan kunne det ha skjedd? Vi var tross alt på den norske ambassaden i Washington DC. Kanskje ikke det mest sannsynlige åsted for drap eller selvmord med en død kropp i kjelleren?

Utenfor fosset regnet ned, og en anelse demret. Her var det neppe snakk om et lik i betydningen død kropp. Det viste seg å være "leak" på engelsk, kledd i en norsk setning. Ille nok med lekkasje, men tross alt et håndterbart problem sammenlignet med alternativet. Samtidig var det ikke utypisk for språk og kommunikasjon ved ambassaden. Det hendte rett som det var at en engelsk glose ble flettet inn i norsk tale, og omvendt.

Jeg hadde sommerjobb ved den norske ambassaden i Washington DC. Sjøfører og altnuligmann. En tilfeldighet og et lykketreff. Året var 1966. Det første året som student på Trinity College i Hartford, Connecticut var tilbakelagt. Mitt stipend var forlenget. Hjemreise for sommeren var ikke innenfor min økonomiske ramme. Dessuten måtte jeg ta et mattekurs for å være i rute til å få min BA på tre år. Det var et viktig mål for sommeren. Jeg hadde skrevet til generalkonsulatet i New York og spurt om sommerjobb. Men der var det ingen jobb å få, og jeg fikk klar beskjed om at de ikke drev med arbeidsformidling for norske studenter. Slik var det med den saken. Jeg så for meg en kjedelig og heller ensom sommer på Trinity, med et obligatorisk mattekurs og kanskje noen strøjobber i nabolaget. Men, som det sies – lykken står den kjekke bi. Etter få dager blir jeg oppringt – oppsporet – av generalkonsulatet, som lurte på om jeg fortsatt er tilgjengelig for et midlertidig engasjement. Det er oppstått et behov ved ambassaden i Washington. Sjøføren og altnuligmannen, som var så godt som uunnværlig, er blitt akutt sykemeldt på ubestemt tid. Har student Hole sertifikat og nødvendige forutsetninger for å fylle tomrommet? Det hadde han - i alle fall i egne øyne.

I mine fremtidsplaner var det flere scenarier. Et av dem var diplomatiet. Jeg hadde startet med kurs i russisk og statsvitenskap, ved siden av amerikansk litteratur, som var min hovedinteresse. Å få jobbe en sommer ved ambassaden var en drøm i oppfyllelse. Det var bare en hake ved det hele – obligatorisk matematikkurs.

Fra Georgetown til Capitol Hill

Etter få dager var jeg på plass ved den norske ambassaden i Washington DC. Spent og klar til innsats. Et godkjent mattekurs på Georgetown University var oppdaget, og der var det sogar innkvarteringsmuligheter. Jeg flyttet inn sammen med en trivelig svømmer fra New York og tiltrådte min betrodde tjeneste for kongeriket. En uforglemmelig sommer var i gang.

Jobben ved ambassaden var håndterbar. Jeg skulle være førstemann på jobb ved halv åttetiden og åpne sentralbordet. Inntil det øvrige personalet var på plass, skulle jeg etter beste evne sortere post og på en høvisk måte besvare henvendelser på telefonen. Etter hvert som kontorene ble befolket skulle jeg, med ambassadens stasjonsvogn, gjøre diverse ærender. Det var som regel en fast rute, til andre ambassader for å levere og hente brev og dokumenter, til State Department – det amerikanske utenriksdepartementet - og til Kongressen på Capitol Hill. En gang iblant til the White House Stationary Office, en dyster kontorbygning i nærheten av the real White House. Av og til kjørte jeg ansatte til møter og avtaler eller til en felles lunsj. På slutten av dagen skulle sentralbordet stenges.

Etter hvert som lokalkunnskapen tiltok ble den daglige kjøreturen rutinemessig og fort unnagjort. Jeg lærte at CD-skiltene ikke var noen ulempe, verken i trafikken eller ved parkering. Jeg lærte også at jeg ikke behøvde å levere brev direkte på utenriksminister Dean Rusk sitt forværelse. Jeg syntes det å komme så nær makten som mulig, ga jobben en ekstra dimensjon av ansvarlighet og betydning. Men det syntes ikke kontordamen, som snart fortalte meg at min nidkjærhet ikke var i samsvar med protokollen.

Studiene ble ivaretatt på sparebluss. Jeg fikk god anledning til å se meg rundt og ble godt kjent i den amerikanske hovedstaden. Jeg disponerte ambassadens bil og besøkte mange storslagne minnesmerker, museer og ulike bydeler. Kontrasten mellom fattig og rik, mellom diplomatstrøkets grønne hager og gettolignende fattigkvarter var slående. Det var en glohet sommer, og man fryktet raseopptøyer, som hadde skjedd året før. Jeg følte meg ikke særlig høy i hatten når jeg en sjelden gang forvillet meg inn i nabolag der en hvit mann og student fra et annet land absolutt ikke hørte hjemme.

Diplomatiets sol- og skyggesider

Min interesse for diplomatiets ble styrket. Det jeg kunne observere var fristende. Hyggelige folk, oppvakte, utadvendte og omgiengelige. Seriøse og faglig orientert. De var ikke "høye på pæra". Alle tok vel imot meg, og jeg la heller ikke skjul på min nysgjerrighet og interesse for utenriksstjenesten. Livet ved ambassaden virket forlokkende. Jeg kunne se meg selv i en slik framtidig rolle. Med russisk, engelsk og statsvitenskap kunne jeg kanskje kvalifisere meg til å bli aspirant i utenriksstjenesten. Jeg visste det var et nåløyne man ikke kan ta for gitt, men det måtte ikke være uprøvd!

Etter hvert fikk jeg mer kunnskap og innsikt i diplomatiets skyggesider. Noen var veldig åpne på hva som kunne gå galt. Alkoholproblemer og skilsmisse var ikke uvanlig. De som hadde familie hadde dårlig samvittighet for barn og ektefelle. De måtte jevnlig flytte og forlate venner. Starte på nytt på nye steder, med nye skoler og nye bekjentskaper. De snakket om rotløshet og rastløshet. Begrensede muligheter for ektefeller kunne føre til frustrasjoner og konflikt.

Jeg innså at et slikt liv også medfører forsakelse og savn. Den romantiske forestillingen om det sofistikerte liv i diplomatiet avtok gradvis. Den ble erstattet med en mer realistisk oppfatning av plikter, ansvar og hardt arbeid. Mange spennende muligheter, en lærerik arena, men også et liv og en levemåte som stiller store krav, både til en selv og til en eventuell familie.

- Du må tenke deg grundig om hva du vil, og hvilke konsekvenser et slikt liv innebærer, var det budskapet som ble sittende igjen.

My home is my castle – eller omvendt

Innkvarteringen i dobbeltrom på Georgetown University var ikke optimal, men det fungerte fint så lenge det varte. Det var ikke lenge. En dag fikk jeg et uventet tilbud jeg ikke kunne avslå. Kunne jeg tenke meg å bebo leiligheten til en ambassaderåd, en senere ikke ukjent ambassadør til Chile? Han skulle hjem til Norge for å gifte seg for andre gang - ”med admiralens datter”, som han sa. Han hadde ikke lyst til at leiligheten skulle stå ubebodd over sommeren.

Jeg flyttet inn på flekken. Det var mildest talt en standardheving - og uten at det kostet meg en dollar. En rommelig og velutstyrt moderne leilighet i et rolig strøk, med tilgang til svømmebasseng og en smilende, farget hushjelp som dukket opp hver lørdag morgen og serverte meg kaffe på sengen, før hun gjorde rent i huset. Jeg var Jeppe i baronens seng. Jeg kunne invitere studieveinner og nye bekjentskaper ved ambassaden på selskap og badebesøk. Det varte i fire uker.

Før tiden i baronens seng var omme, fikk jeg et nytt boligtilbud. Kunne jeg passe en katt i en enebolig i Chevy Chase? En regnskapsmedarbeider ved ambassaden skulle på ferie til Norge i fire uker. Katten måtte mates og det var ikke ønskelig at huset sto tomt, det lå for seg selv i en liten hage. Riktig nok en liten kjøretur fra jobben, men ambassadens bil var min – husleie og drivstoff var det andre som tok seg av. Den 27. august 1966 fylte jeg 21 år og ble myndig. Det ble feiret med brask og bram, med katten og nye og gamle venner. Det var studenter fra Trinity i nabolaget, og gode krefter ved ambassaden stilte med champagneflasker etterlatt av en nylig avdød ambassadør. Min andre fødselsdagsfeiring i USA sto ikke tilbake for den første.

Det sosiale liv og en kjærlighetshistorie

Ambassaden var ikke bare befolket med diplomater i dress og slips. Det var også kontorpersonale der, både norske og lokale. Tre unge norske jenter arbeidet i kontorseksjonen, utplassert fra det kgl. norske utenriksdepartement. Kjekke jenter alle tre, men svært ulike og ikke de beste venner, skulle det vise seg. Det oppdaget jeg da jeg inviterte alle på besøk ved bassenget. Det var første gangen de var ute sammen i vennskapelig sammenheng. Det falt noen replikker som gjorde inntrykk på verten. Det falt også noen tårer.

En av disse jentene – hun med den skarpe tungen og det korteste skjørtet - fikk en dag besøk av en venninne. Venninnen hadde kommet til USA på invitasjon fra en amerikansk beundrer som hun hadde møtt i Oslo. Han var fast bestemt på å gifte seg med henne. Det viste seg snart å være en dårlig relasjon, og hun mistet interessen. Han var heftig og fanatisk begeistret og ville ikke gi slipp. Hun følte seg fanget og utrygg, og forlot han i all hemmelighet. Hun søkte tilflukt hos sin venninne ved ambassaden. Der fikk hun husly og slo seg til ro. Og der traff hun student og sommervikar Hole, og gjorde et formidabelt inntrykk. Hun var noen år eldre og fremsto med en erfaring og modenhet som var vanskelig å motstå for en meget ung mann. En heftig forelskelse oppsto.

Men den amerikanske beundreren ga ikke opp. Han var stadig på sporet etter sin store kjærlighet, forsmådd og forbannet. I ettertid presterte han å skape diplomatiske forviklinger og en viss uhygge. Etter at både fristerinnen og student Hole var reist sin vei, kom kong Olav V av Norge på offisielt besøk til USA og Washington DC. En drapstrussel mot kongen ble ringt inn til ambassaden, og ekstraordinære sikkerhetstiltak ble iverksatt. Ingen ting hendte, men de mange som kjente historien fra sommeren var ikke i tvil om hvem som sto bak.

Lærdom og ny innsikt

Min sommer i diplomatiet gikk mot slutten. Det hadde blitt en minneverdig sommer på så mange måter. Det ble min første og siste befatning med norsk utenriktjeneste. Jeg lærte mye nytt. Jeg fikk min første voksne arbeidslivserfaring, og jeg opplevde min første store forelskelse. Jeg fikk også rasket med meg det obligatoriske mattekurset.

Uten forvarsel og uten skyld opplevde jeg å bli syndebukk for en desperat mann, en temmelig forskrudd person, uten hemninger og selvkontroll i sitt forhold til andre. Han viste ingen selvinnsett eller empati, evnet ikke å ta hensyn til andres situasjon, ønsker eller følelser. Jeg erfarte at noen mennesker kan være i stand til å gå over streken for å oppnå egne mål. Den som står bak kan være helt ufarlig, bare forvirret, ulykkelig og i psykisk ubalanse. Men han kan også være uforutsigbar og farlig. Det finnes mange eksempler på det. Hvordan kan man vite? I ettertid vet jeg at vedkommende ikke var farlig, selv om han ble en vedvarende plage gjennom lang tid. Forfølgelse og truende atferd er like fullt skremmende.

Da sommeren var på hell kom det ny sjåfør, direkte importert fra Oslo. En voksen kar jeg hentet på flyplassen, som på mer varig basis skulle overta mine oppgaver. Det var med vemod jeg overlot bilen med CD-skiltene til min etterfølger, for selv å vende tilbake til studenthverdagen.

Westport – here we come again

Mitt amerikanske intermessio hadde startet i Westport for ett år siden. Fire uker hadde jeg tilbrakt på homestay-programmet, som medlem av familien Jackson. Der hadde jeg feiret jul. De hadde tatt meg med på skiferie i Vermont. Familien var blitt mitt faste holdepunkt og skulle bli det gjennom to nye år.

Da tiden i Washington var over hadde jeg fortsatt litt ferie før semesteret skulle starte, og jeg bestemte meg for å tilbringe noen dager hos familien i Westport. Jeg ville gjerne at de skulle treffe min nye flamme. Etter en tid med en viss tvil hadde hun klart å få arbeidstillatelse og jobb i et norsk shippingfirma i New York, bare et par timer fra mitt studiested.

Ved ambassaden var det tilgang til tollfrie værere av ymse slag, og jeg benyttet anledningen til å hamstre det jeg syntes en mann i min stilling kunne trenge for det kommende studieåret. Det var ikke lite. Dessuten hadde jeg fått meg kjæreste. Derfor leide jeg en bil med plass til en rikholdig bagasje.

Slik tok myndige Hole farvel med Washington, ambassaden og diplomatiet og styrte nordover til New England og Westport, hvor han året før hadde ankommet spent og usikker. Denne gangen svingte han inn på tunet i svær bil, med dame og bagasjerommet fullt av sprit. Velkomsten var jublende og hoderystende - "Now you have become a real American, Shell".

Kjell Hole, forfatterromtale s. 124.

Ingeborg Westerheim

Vodka og russiske romanser

På bussen inn til Oslo sitter jeg ofte med iPhone og øretelefoner og lytter til nedlastet favorittmusikk, spilt "randomly", som det heter. På denne måten får jeg ikke sjelden følelsesmessige lynnedslag av hendelser fra før i tiden.

Forleden dag mens jeg satt slik og lyttet og halvsov, klang plutselig russisk sang inn i ørene mine. Jeg rykket umiddelbart tilbake til en annen tid og en annen verden. Til en høstettermiddag i Kiev i 2002, et par år før det politiske klimaet i Ukraina førte til Oransjerevolusjonen og landets forsiktige tilnærming mot demokratiene i vest. Og lenge før Russland våren 2014 annekterte Krim og truet Ukrainas grenser.

Jeg flyttet til Kiev sommeren 2002 sammen med vår yngste sønn på 14. Da hadde Jostein, som jeg er gift med, vært norsk ambassadør i Ukraina i godt og vel ett år, og jeg hadde nok en gang fått permisjon fra lektorstillingen ved Høgskolen i Oslo for å følge flyttepliktig ektefelle. Han, jeg og etter hvert fire barn hadde i løpet av 25 år bodd i Brussel i to runder, samt i London og Genève. Stort sett i treårsperioder.

Det å bo i Brussel, London og Genève var ikke helt som å bo hjemme, men det lignet. Alt sammen var Europa. I disse byene var det ikke vanskelig å utnytte mulighetene: Gå på oppdagelsesreiser i kultur og natur, videreutvikle språkkunnskaper, få tid til hobbyer og engasjere seg i norske og internasjonale foreninger av ulike slag. Norske IB-elever på internasjonale skoler i storbyene trengte gjerne norsklærere, og med norsk hovedfag fikk jeg alle steder anledning til å undervise egne og andres ungdommer i norsk litteratur.

Brussel, London og Geneve ble veldig fort hjemme

Det gjorde for så vidt Kiev også. Men det var noe med denne byen og dette landet som de andre stedene ikke hadde. En ung ukrainsk jente som flyttet til Sverige fra Ukraina etter oppløsningen av Sovjetsamveldet i 1991, ble en gang spurt om det var noe hun savnet fra hjemlandet. "Jeg vil aldri flytte tilbake", svarte hun, "i Sverige er det mye lettere å få et anstendig liv. Men jeg savner smaken på tomatene. Og latteren".

Musikken på bussen brakte meg tilbake til et av de mange kulturmøtene vi opplevde i skjæringspunktet mellom Ukraina, Russland og Norge.

Å arrangere middager og -lunsjer er rutine i utenrikstjenesten. Sosialisering er en vesentlig del av del av jobben, og et godt måltid rundt et dekket bord skaper jo som regel en vennligsinnet atmosfære i diskusjoner om politikk og kultur. Når jeg tenker

tilbake på rekken av disse måltidene hjemme eller hos andre gjennom førti år, går de imidlertid ofte litt i ett.

Men noen sitter som spikret

Høsten 2002 hadde vi hadde vi i Kiev helgebeseøk av gode venner fra Moskva: Josteins norske kollega der borte hadde lyst til å se igjen Ukraina. Han og hans kone hadde vært stasjonert i Kiev tidligere, og kom nå på vennskapelig og faglig beseøk.

I den anledning inviterte vi diplomater og ledende ukrainske politikere til en større middag fredag kveld. Russlands ambassadør i Kiev, Viktor Stepanovitsj Tsjernomyrdin og hans kone Valentina Fedorova var blant dem.

Russeren var ikke hvem som helst. Han hadde vært statsminister fra 1992 til 1998 i hjemlandet. Da han tiltrådte som ambassadør i Kiev i 2001, mente mange at utnevnelsen måtte være å betrakte som en forvisning. Men kanskje var det ikke tilfeldig at en slik sentral politiker ble stasjonert i Ukraina i en periode hvor landet var begynt å kaste lange blikk vestover.

Tsjernomyrdin takket imidlertid nei til invitasjonen. En oppringning fra sekretæren hans informerte om at fredag kveld passet dårlig. Noe overraskende kom det imidlertid straks etter en ny telefon, der sekretæren foreslo at ekteparet Tsjernomyrdin heller kunne komme til lunsj dagen etter sammen med noen yngre russiske diplomater. De ville gjerne treffe oss og våre norske venner, som de kjente litt fra før. En litt uvanlig forespørsel, men vi slo til, og la opp til middag med ukrainske politikere på fredag og lunsj med Tsjernomyrdin på lørdag.

Fredag ringte de igjen fra den russiske ambassaden. Ville det kunne bli noe sang og musikk rundt lunsjbordet? Ambassadørens kone var glad i musikk, og kunne godt tenke seg å synge. Ja, så gjerne, svarte vi. Sigurd spilte brukbart gitar, og Jostein og jeg kunne da også godt finpusse på noen halvrustne korsanger fra gamle dager.

Lørdag formiddag ble jeg mildt sagt overrasket av et team med sivilkleddte, men nifse og – mener jeg bestemt å huske - bevæpnede menn som uten forvarsel sto inne i spisestuen. Terrorangrep? Heldigvis ikke. Det viste seg å være russiske sikkerhetsvakter som - uanmeldt og rutinemessig– sjekket sikkerheten ved den norske ambassaden.

Hvert land sine skikker

Bordet var dekket, og et par fra vårt faste team av kelnere var innleid. Både de og den stedlig ansatte staben gledet seg storlig til begivenheten, det var ikke hverdagskost for dem heller å få en tidligere russisk statsminister på beseøk. Sitt eget lands politikere hadde de et atskillig mer avslappet forhold til.

Gjestene ankom. Viktor Stepanovitsj var en prototypisk russisk statsmann som vi så ofte så på bilder: i godt hold, og med et vennlig og noe rødmusset ansikt. Ikke ulik Boris Jeltsin, som var president i hans statsministertid.

Valentina Fedorova, fyldig hun også, var kledd i en løstsittende chiffonkjole og hadde en diger, sort håndveske over armen. At hun hadde vært vakker som ung, var det ingen tvil om. Intense, mørke øyne satt nå kanskje litt dypt i ansiktet, og det mørke håret var farget på russisk vis: svart med rød undertone. Det gikk rykter ute på kjøkkenet om at hun skulle ha vært kabaretsangerinne i sine unge år.

Med et par yngre ambassadekolleger fra begge land var vi ti personer rundt bordet, et passe lite antall til at det kunne la seg gjøre å få til en hyggelig, felles samtale rundt bordet.

Det viste seg imidlertid å være lettere sagt enn gjort. For det første deltok de russiske kvinnene overhodet ikke i samtalen. Det gjorde heller ikke jeg, nybegynner som jeg var i russisk. Min kollega fra Moskva hadde lengre fartstid i russiskspråklige land, og var mer viderekommen. Også den kvinnelige norske ambassadesekretæren snakket russisk. Men heller ikke de sa stort. Det var til å begynne med mest de tre ambassadørene som holdt samtalen i gang.

Denne var en god stund dempet og formell, og ble ikke mer avslappet av at Tsjernomyrdina holdt øye med hvordan de unge russerne oppførte seg. Hun blandet seg – taus, men tydelig – inn i hvordan de brukte kniv og gaffel, og stirret skarpt på dem om servietten ble liggende på bordet. Fascinerende var det å observere en russisk mater familias i aksjon. En myndig babusjka. Som i en roman av Tolstoj.

Det sto naturligvis vodka glass på bordet. Skåltaler skulle holdes strengt etter reglene i tradisjonell russisk og ukrainsk tradisjon.

Jostein holdt åpningstalen som seg hør og bør. Han skålte for gode forbindelser mellom Russland og Norge, og pekte på at de to nabolandene aldri hadde vært i krig med hverandre, måtte det fortsette slik. Hans norske kollega fra Moskva fulgte opp. Deretter reiste hedersgjesten seg, og fra da av gikk det hele på skinner. Mennene reiste seg om og om igjen og fremførte korte og fyndige taler med ulikt innhold, som det skåltes over. Hver tredje tale var, etter tradisjonen, en hyllest til kvinnene.

Viktor Stepanovitsj var i sin tid kjent for sine gode replikker. Mange av dem er blitt klassiske russiske aforismer, for eksempel denne, som vakte stor lykke i Russland etter nok en mislykket økonomisk reform: "Vi ville det bedre, men det ble jo som alltid". Her vil jeg nok – i parentes - si at vår egen Olav H Hauge har sagt det vel så slagferdig og poetisk: "[...] Eg har stor tru på nymånen. Men det er vel den gamle".

En annen av Viktor Stepanovitsj' replikker passet imidlertid godt til høstettermiddagen i Kiev: "Vi drikker vin for helsens skyld, og helsen trenger vi for å drikke vodka."

Det russiske ordet vodka betyr "lille vann". På ukrainsk har drikken fått navnet horilka. "Ildvann". Vel så treffende.

De små, unnselige norske akevittglassene vi hadde satt ut til nasjonaldrikken vakte muntre kommentarer fra de utenlandske gjestene, som var vant til større forhold. Kelnerne skiftet dem etter et vink fra Jostein ut med glass i mer brukervennlig format, og fylte rundhåndet opp. De kunne jobben sin, kelnerne våre.

Et stykke ut i måltidet reiste Tsjernomyrdina seg og nikket mot sin norske kollega fra Moskva. Hun ønsket – som tradisjonen tilsier – å ha følge til toalettet, og henvendte seg til den av de lokalkjente kvinnene hun antagelig anså som høyest i rang, og som hun dermed på denne måten beæret. Tolstoj satte seg stillferdig ned ved siden av meg.

Da hun kom tilbake, ville hun ha musikk. Sigurd og gitaren ble hentet ned fra andre etasje. Noe nervøs var tenåringen, men publikum var vennligstemt og applauderte begeistret over hans tolkning av Francisco Tárregas vakre D-moll-etyde og andre kjente gitarsoloer.

Og så reiste Valentina Fedorova seg. Med fyldig og svakt vibrato altstemme sang hun tradisjonelle russiske romanser for oss. Selv om røsten antagelig ikke lenger var helt ungdommelig, sang hun med innlevelse og varme, og hun sjarmerte oss alle. Ektemannen var tydelig stolt av henne.

Jostein og jeg kom vel også sånn noenlunde fra våre tostemte renessansedrigaler. Staben, som sto i døråpningen og hørte på alt sammen, hygget seg åpenbart.

Mens ettermiddagsmørket senket seg utenfor vinduene, vibrerte stemningen og gemyttligheten rundt bordet. Formalitetene var lagt til side. Musikk åpner grenser. En diplomatlunsj varer gjerne i et par timer. Denne varte i fem.

Da gjestene til slutt reiste seg for å gå - fortsatt stø på bena - åpnet Valentina Fedorova sin store håndveske, og hentet ut en bunke musikk-kassetter med bilde av henne på forsiden. Hun hadde nylig sunget inn russiske sanger, akkompagnert av et godt balalaikaorkester, og takket for seg med å dele kassetten rundhåndet ut til alle på den norske ambassaden, "også de på kjøkkenet".

Tsjernomyrdin var russisk ambassadør i Kiev fra 2001 til 2009, men var lite synlig i det internasjonale diplomatiske miljøet. Ekteparet døde i 2010. Hun først, han bare få måneder senere.

Ingeborg Westerheim er født i Meråker 1946. Utdannet bibliotekar og cand.philol. med hovedfag i nordisk språk og litteratur, mellomfag i sosiologi. Har fra 1977 og frem til pensjonsalder arbeidet ved bibliotekarutdanningen ved Høgskolen i Oslo, men med flere lengre permisjoner som ledsager for ektefelle i norsk utenriktjeneste. Har undervist i norskfaget på IB-utdanningen ved internasjonale skoler i London, Brussel og Genève.

Turid Bettum

Brann i Jurafjellene

Hvorfor i all verden gikk jeg her? Det følte som evigheter siden jeg dro fra flyplassen hjemme, jeg trengte en forandring og skulle bare være her noen dager. Jeg kom for noen dager siden, og nå gikk jeg her på ski og solen var i ferd med å stå opp over Jurafjellene, sammen med ham og hvem var nå det? Ikke godt å vite, det var en impuls, en magefølelse, en spenning, noe lå i luften, noe fremmed, uimotståelig, noe riktig.

Da jeg kom var det mitt ønske å se FN's hovedkvarter, jeg ville se kunsten og ikke minst fornemme stemningen, min vert jobbet der. Vi dro dit og der vrimlet det av mennesker fra alle verdensdeler, fargerike klær og ulike språk som virret i luften. Overalt var det møterom hvor små og store møter ble avholdt. Forhåpentlig kom de fram til noe bra, med små, små skritt hadde jeg forstått. Jeg bodde hos venner som jobbet med internasjonale spørsmål.

På vei inn i FN- korridoren og mot restauranten var det mye å se, rene kunstgalleriet. Da så jeg en mann som fanget blikket mitt et stykke unna, mine venner stoppet, det viste seg at han var norsk. Jeg stod litt på siden og betraktet ham, han var høy, slank, håret var mørkt, krøllet nesten afro, sterke blå øyne, kledd i lys sandfarget dress som han bar på en enkel måte, trygg i omgivelsene. Samtidig utstrålte han noe sårbart. Etter hvert forstod jeg hvem han var, kvelden før hadde det vært snakk om noen venner som hadde vært i en ulykke hvor kona hadde forulykket. Mine venner presenterte oss. Han insiterte på at jeg skulle inviteres til partyet om kvelden, men jeg hadde mitt opplegg. Han skulle videre i et møte, vi fortsatte mot restauranten. Restauranten hadde et avslappet og livlig preg, det var fullt selv på en helligdag. Vi tok lunsj der, og jeg nøt å høre alle de fremmede tonefallene. Jeg kjente en sterk utfartslengsel.

Om kvelden kom det flere venner av huset som skulle være med på landsbyfesten. Ved middagen gikk samtalen om sur nedbør. Fremmed for meg og min verden. En finsk kvinne i 40 årene med sterke meninger, uredd, engasjerte. Vi gikk sammen til festen om kvelden. Landsbyfesten var morsom, barn og voksne danset i folkedrakter, det var vin og grillt lam i palmeblader. Musikken kunne kanskje vært bedre, dårlig gitarspill men noe bedre trekkspill. Hele landsbyen så ut til å være her.

Det ble for mye vin, Jeg var uvant med så mye drikke, jeg danset, og lo mye og ofte. Hjemme var det slitsomt for tiden, ikke mye latter. Dette var befriende, jeg kjente jeg levde. Syngende gikk vi hjemover, beruset, men glad som jeg ikke hadde vært på lenge, kom jeg meg i seng.

Jeg ble vekket midt på natten av min venninne, hun sa; «noen vil treffe deg». Jeg så på klokka, den var halv fire om morgenen. Jeg forstod hvem det var og gikk ned, hjertet banket. Der var han, lett beruset og sa han var kommet for å foreslå at han skulle vise meg Jurafjellene i soloppgang. De andre fulgte opp, og fortalte om hvor fantastisk det var på denne tiden. Jeg var lett å overtale, jeg lånte ski. De andre virket glade på hans vegne. Vi dro innom hans hus, det virket nedstemt, sovende, bare noen høner virret omkring. Han ville vanne noen visne planter, men lot det være. Jeg spurte forsiktig, hvor lenge er det siden hun døde? Han svarte 8 måneder.

Kjøringen opp mot fjellet gikk i taushet, vi var alene, han ble mer nær. Solen begynte å komme opp i det fjerne, en svak rødfarge spredde seg, det lignet en brann langt borte, det røde blandet seg med gult, de bratte hvite spisse snøfjellene mot himmelen var eventyrlig, rundt oss på bakken var det flekker av grønt der solen hadde fått tak, i skyggen var snøen intakt, det skapte kontraster mot dalsidene. Skiene kom på, vi begynte å gå bortover på snøen, over flekkene av grønt gress, mellom lilla, blå og gule krokus, sakte gikk vi mot soloppgangen, etter hvert fikk solen tak, og varmen kom.

Han var ivrig, ville dele naturen med meg og det ekte i landet han hadde gjort til sitt. De formelle selskapene var en arbeidsform, en jobb. Livet her bød også på andre ting, det ene gav muligheten til det andre.

Vi nærmet oss et hotell som lå nydelig til i fjellandskapet. Det var åpent, han foreslo frokost. Det var flere gjester i huset, en gruppe med franske pensjonister var på utfukt, de skulle videre. Han snakket med flere av dem, livlig, kanskje litt manisk, de så på meg, lo. Jeg kunne ikke fransk. Søren, jeg ville gjerne vite hva de lo av. Han forklarte; «Jeg sa du var en kjent norsk sangerinne». Sangerinne? Han var morsom og kjøpp. Dette var en hyggelig og morsomt. De franske pensjonistene ville jeg skulle syng, Jeg vegret meg, min sangstemme holdt så vidt i dusjen. Pensjonistene dro videre med buss, de vinket.

Han ville ikke gi slipp, vi dro til hans hus og der foreslo han en seiltur over mot Lausanne, en liten by i Frankrike, ved enden av sjøen. Vi avtalte å møte mine venner der til lunsj. Vi dro videre til havnen hvor det lå en blå seilbåt, en ny dag var begynt.

Jeg forsto jeg var tatt med storm, et eventyr i forhold til min tilværelse. Varmen steg, sjøen var blank, dagen varm og nydelig, flere båter seilte, fjellene rundt lå grønne og hvite som en krans. Jeg var trett, oppe halve natten, jeg døset på dekk, mot den franske lille byen. Vinteren hjemme hadde vært hard og kald, nå kom våren. Herlig! Vi ankret, byen lå der med parkanleggene rundt, og det var hundrevis av havseilere rundt i båthavnen.

Her var det velstand.

De andre kom, det ble en hyggelig lunsj, med smaker som overgikk hverandre, atmosfæren var avslappet, skulle tro vi var gamle venner. Jeg tok farvel og takket for

en nydelig opplevelse. Jeg skulle hjem om et par dager. Skigenseren hadde jeg fremdeles, den begynte å bli varmt.

De andre gjestene var i huset, nysgjerrige. Dagen etter inviterte han til lunsj i byen, og ville jeg skulle utsette reisen noen dager, så vi kunne bli kjent. Vi passet på et vis sammen, på tross av ulike liv og erfaringer. Vi var begge livlige, raske i replikken, det var morsomt å snakke med ham. Sjelden hadde noen matchet meg så godt.

Han ville vise meg huset sitt, jeg vegret, husket hvor trist det virket. Men vi dro på veien kjøpte vi mat til ungene og hunden hans. Huset lå i utkanten av byen, hagen var full av små dyr, kaniner, flere katter, og en stor rusket hvit og sort hund, en Labbetus. Barna våknet, høflige, men opptatt med sitt, venner kom. Det ble frokost, alle var hjemme en stund. En morsom familie, vakre barn, utrolig trist det som var skjedd. Noe manglet, støvet og de visne plantene vitnet om det.

Han hadde tennistime, jeg ble med og så på spillet. Et annerledes liv noen flytimer unna. Vi var sammen hele dagen. Kvelden kom, vi dro ut for å danse. Jeg gikk i dongeribukser, han sa at her er det bare å kle seg så stygt som mulig, så tror de du er en viktig person. Vi dro til et smykke av et hotell, arabisk. Vi moret oss, begge var gode til å danse. Jeg var håpløst forelsket. Jeg kunne ikke bare dra hjem, tanken på de hjemme gav dårlig samvittighet, men jeg ble. Dagene ble som jeg trodde, fylt av en berusende forelskelse, sterk lidenskap, lengsel, heftige timer, dager og netter.

På flyet hjem tok jeg fram fortrenge tanker, bakgrunnen var feil, fra hans side bygget det på en lengsel, en fortvilelse, en stor sorg. For det handlet om henne som han mistet for 8 måneder siden. Han var et ensomt skip i natten. Mot det bakteppe ble mine opplevelser og valg annerledes enn det kunne ha vært. Slik sett ble det til en perle i mitt liv, som vitner om tilfeldigheter, muligheter, mot til å gå inn i noe som føltes riktig. Om å forfølge sin indre stemme, om å gi slipp. Jeg glemmer ham aldri.

Turid Bettum født i 1942 i Oslo. Utdannet Barnevernspedagog og seksualrådgiver. Arbeidet innen forebyggende barne- og ungdomsarbeid, styrer på Sebbelow mødre hjem, Barnevernets adm., Oslo helseråd, med funksjonshemmede barn, Bydelsarbeid, Mange ved Ullevål sykehus, avd. nevro/Habilitering. Mange år på Rikshospitalet som Leder og nestleder ved Senter for sjeldne sykdommer og diagnoser. Driver med foto som hobby ved siden av skrivingen.

Livets malstrøm

Turid Bettum

Straumen

Om noen timer vil det skje igjen, hvor mange ganger har jeg opplevet det samme, hvor mange måneder og år har jeg vært trollbundet av de voldsomme kreftene, det har jeg ikke tall på. Det er like fasinerende, like voldsomt å se hvordan vannkreftene trekker mot hverandre og blir sugd ned i en kraftig trakt og nye usynlige krefter på nytt og på nytt opparbeidet nye dragsug og formasjoner i vannet, alltid med nye variasjoner, alltid ny farge på de nærmest kunstrikte svingene, mørkeblå, lyseblå, hvite, svarte, grønne, det syder og koker når det er på det heftigste.

Å falle uti vannet ville være lett, ingen forklaringer, ingen spekulering, bare en del av et uhell. Klippene ned mot vannet er sleipe, en kan glid rett ut. Ofte tenkte jeg slike tanker, jeg ville være fri, fra bekymringer og alt. Ved bare å skli ned ville det være over. Noen har mer å bære. Før var jeg glad, optimistisk, fant løsninger, fikk ting på skinner.

Nederlagene vi alle får en del av ble snudd til noe positivt, det kom stadig nye belastninger, jeg gav meg ikke, begynte på nytt, og fant løsninger. Denne gangen kjente jeg mismotet komme sigende, tristheten rev i kroppen, min styrke til å stå på, orket ikke flere runder.

Jeg gikk mot fjellet, været var varmt, kanskje var det molter å finne, jeg måtte tenke på noe positivt, gjøre noe positivt. Det var bratt opp til myra, langt der nede kan jeg se vannmassene bukete seg, det er liv i «han» enda, men på vei ut, «han» dalte nå. Noen blåbær var kommet, men de var små og ikke helt gode i smaken.

Moltene er i kart, i varme hellinger kunne jeg se en slenger, de er for få til å gjemme, jeg puttet de jeg finner i munnen og konsentrerte meg om å finne sopp. Så flott å kunne gå her i naturen å forsyne seg.

Tankene vandrer, det duskregner, de mørke skyene trekker over himmelen, og det ser ut til å bli torden, det er varmt, jeg ser småvannene ligge der og får lyst til å bade, men vannet er nok kaldere enn det ser ut til.

Turen ble lengere enn jeg regnet med, godt jeg har en skive med meg. Best å snu, jeg er ikke så kjent, men jeg kan fremdeles se elven, den er et merke jeg kan gå etter. Jeg går langsomt ned over, jeg er sliten, det er en god følelse, fysisk sliten, ikke psykisk utslitt slik jeg har vært de siste månedene. Jeg kan ikke gi opp, blir det for ille kan jeg tenke over det på nytt, kanskje med større alvor.

Jeg ser elva bevege seg utover i sakte sig, snart ville den ligge helt stille, kreftene hviler, men de er der og kommer igjen når tiden er inne.

Jeg var kommet helt ned og vil fort hjem. Hjemme tar jeg en dusj og kjenner det varme vannet strømmet over kroppen, det gir en følelse av ro, ikke lykke, men fredelig ro, noe jeg ikke har kjent på lenge, jeg har vært i helspenn, urolig og redd. Med badekåpen tett rundt kroppen åpner jeg en krukke med aromatisk olje, føttene er tørre og oljen trekker inn som trekkpapir. Velværet brer seg. Bugge Wesseltoft; dreaming talking to may self- many rivers to cross, visker lavt i bakgrunnen.

Jeg kommer til å tenke på mor og hennes søster, og de faste dagene på Torggata bad, med is-kulpen som det krevet stort mot for å kaste seg uti. På skrubbedamene som gned de gamle kvinnekroppene. Mor var ingen rebell, men da Torggata bad ble foreslått revet, mente hun i fullt alvor at hun og søsteren skulle lenke seg fast, nakne. De skulle ha visst at det en gang så vakre badet nå er omgjort til et populært musikk sted.

Dagen hadde vært fin på mange måter, mismotet var borte. Denne gangen ville jeg dele bekymringene med andre, ikke holde alt for meg selv. De sterke omgivelsene er med på å bryte den mørke sirkelen. Dagen har vært nyttig for tankene, de har vært på vandring, luften, turen, stillheten har klarnet dem og vært god.

Bare å vite om muligheter gjør det lysere. Som Straumen kan livet fosse fram, uhåndterlig, for så å hvile, komme tilbake med ny styrke. Det å tenke på seg selv på samme måte kan kanskje bidra til å gi ro på stormfulle dager.

Turid Bettum, forfatterromtale s. 149.

Britt Selanger

Han kom for tidlig til livet

En mors erfaringer og ettertanker

Etter endt arbeidsdag ruslet jeg til svangerskapskontroll i forbindelse med min andre graviditet. Det var februar måned i 1979 og klokken var halv sju. Jeg hadde valgt å gå til gynekolog om kvelden fordi jeg syntes det var vanskelig å gå fra som underviser og veileder på Ullevål sykepleierskole i arbeidstiden. Det var to måneder til termin.

Blodtrykk og puls ble målt, og urinen kontrollert. Jeg så at jordmoren endret ansiktsuttrykk. Hun ba meg gå på vekten. I samtale med gynekologen fikk jeg vite at blodtrykket var svært høyt, at proteinmengden i urinen var høy og at vekten hadde økt. Med beskjed om å ta det med ro, nærmere bestemt holde sengen og kontakte Rikshospitalet hvor jeg skulle føde, dagen etter, ruslet jeg hjemover igjen. Antakelig burde jeg vært akutt innlagt.

Det var litt av et sjokk etter en vanlig arbeidsdag. Det var nærmest uvirkelig. Dagen før hadde jeg stått på ski og følte meg i bra form, bortsett fra litt tung i kroppen. Jeg anså det som normalt i et svangerskap.

Neste morgen kontaktet jeg Rikshospitalet, og ble bedt om å komme dit i løpet av formiddagen. Etter en halv times spasertur ankom jeg fødeavdelingen hvor jeg ble innlagt omgående. Innkomstsamtalen ble foretatt av en sykepleierstudent som hadde sin første dag i praksis på føden. Samtalen bar preg av at han ikke visste hva han skulle spørre meg om, bortsett fra fødselsdato, høyde og vekt. Jeg fikk tildelt skjorte og morgenkåpe, og ble fulgt til et enerom på avdelingen.

Med beskjed om å holde sengen og være mest mulig i ro, ble det ble hengt opp drypp og blodtrykkssenkende medikamenter, forordnet av professoren i fødselshjelp og ansvarlig for fødeenheten. Han informerte meg om at det var svangerskapsforgiftning. Situasjonen var meget alvorlig, og faren for krampeanfallet var stor. De jobbet blant annet for å få kontroll med blodtrykket. Det kunne stå om livet for både meg og barnet, eller kanskje en av oss. De ville gjøre alt de kunne for oss begge. En legestudent kom og tok opp journal og undersøkte meg nærmere.

Daglig ble jeg orientert om vurderinger legene gjorde, fordi de anså situasjonen som kritisk og livstruende. Det var en skremmende beskjed å få. Jeg vet ikke om jeg forsto alvoret der og da. Professoren i fødselshjelp var en hyggelig, erfaren og eldre lege som fulgte meg opp. Han mente at det ville være til beste for barnet å forløses gjennom den naturlige fødselsveien, og ikke ved keisersnitt. Jeg overlot ansvaret til legene. Dette hadde jeg ikke nok kunnskaper om. At han sto for en konservativ behandling innen fødselshjelp visste jeg ikke.

Daglig var det samlinger av legestudenter som fikk undervisning om min tilstand, og behandling som ble vurdert og iverksatt. Det var tydeligvis sjeldent å møte en pasient med svangerskapsforgiftning i klinikken. Jeg følte meg som et spesielt kasus. Når de spurte om det var i orden med så mange som skulle lære, var jeg naiv nok til å si ja. I dag vet jeg at det var de som skulle tatt ansvaret og sørget for å skjerme meg. Jeg fikk ikke tilstrekkelig ro.

Det nærmet seg en uke etter innleggelsen. De ville vente så lenge som mulig med å forløse barnet, særlig på grunn av umodne lunger. Det var aldri snakk om å gi meg injeksjoner med lungemodnende behandling for barnet.

Jordmødrene gikk sine runder. Det var vanskelig å få kontakt med dem. De ordnet med medikamenter og drypp, og annet teknisk som var nødvendig. Jeg savnet at de brydde seg om hvordan jeg hadde det, men spurte ikke etter det. Kanskje det var vanskelig å forholde seg til meg fordi jeg underviste i sykepleie? Grunnene for det kan være flere.

Jeg holdt fortsatt sengen, og en migrenelignende hodepine satte inn for fullt. Kvelden før jeg fødte satt en hjelpepleier ekstravakt hos meg. Hun var hyggelig og spurte om så mangt, og jeg svarte som best jeg kunne innimellom kvalme og oppkast. Da neste pleier kom på nattevakt, sa jeg at jeg ikke hadde behov for fastvakt. Jeg kunne ringe på hvis jeg trengte hjelp. Samtidig visste jeg knapt hvordan jeg skulle ligge i sengen med konstant hodepine, vondt i nakken og kvalme. Sterke medikamenter hjalp ikke, men de kunne ikke gi større doser av hensyn til barnet. Jeg fikk ikke velge, måtte ha fastvakt. I dag takker jeg for det, og den gode opplevelsen jeg fikk av hjelpepleieren som bare satt der, og satt der. Når jeg ba om noe var hun der. Hun spurte om det var noe jeg selv visste som kunne redusere smertene. En varmepute. En lindring som hjalp en stund. Hun var der med pussbekken når jeg trengte det. Hun var så omsorgsfull at jeg tenker på henne i dag med varme. Det er slik en hjelpepleier, sykepleier og omsorgsperson skal være.

Utpå morgenkysten gikk vannet spontant og barnet måtte forløses, to måneder før termin.

En jordmor hadde ansvar for meg, og jeg ble etter hvert kjørt inn på en stor fødestue hvor det utover formiddagen var så mange mennesker at jeg knapt kunne telle. Det var fødselsleger, barneleger og legestudenter, jordmødre og pleiere. Mannen min ble ringt etter og kom raskt. Jeg fikk smertestillende i form av Epidural som var til beste i situasjonen. Langt utpå dagen var det klart for professoren til å forløse barnet med tang. Han hadde informert meg godt om hva og hvordan han ville gjøre dette. Han kunne jobben sin og lirket ut en liten gutt som hadde store problemer med å puste. Ingen barnegråt å høre. Det var mange fagpersoner der, men anestesilege var ikke tilstede, så en fødselslege forsøkte å sørge for at gutten fikk surstoff. Det tok tid. Jeg hørte at det ble etterlyst anestesilege, men vet ikke om det kom noen i kampens

hete. Kan bare huske at jeg så en tynn liten gutt som var skinnød, blållilla i hudfarge og lå urørlig i en kuvøse, før han ble kjørt opp på intensivavdeling for kritisk syke barn.

Mannen min ble bedt om å gå ut under forløsningen. Etter at gutten var født ble han hentet inn igjen, og satt sammen med meg bak det grønne kledet oppe ved hodet mitt. Da kom en lege bort til oss og sa ”jo flere kokker jo mere søl”. Hva han siktet til med det utsagnet har jeg mang en gang angret på at jeg ikke spurte han om. Det var mange fagpersoner inne på stuen, og da kan ansvar pulveriseres.

To timer etter fødselen var jeg vasket og stelt og lå på et enerom med nesa ned i puten, passe sliten og gråtende. Da kom professoren inn, så på meg og spurte hvordan det sto til? Jeg hadde ikke mye å si til det. Han trøstet meg med at dersom det gikk galt så kunne jeg få flere barn. Det var en dårlig trøst i den situasjonen. Det var vel ikke så lett for ham heller. Jeg så han ikke igjen under sykehusoppholdet.

Det ble tatt bilde av gutten vår tilkoblet respirator på barneavdelingen, som mannen min bragte med. Han var så bitte liten og tynn, og så syk. Rapporter fra mannen min gjorde at jeg visste noe om ham. Jordmødrene på avdelingen visste lite, og det skulle gå en uke før en barnelege kom med den informasjonen jeg hadde etterspurt. Jeg måtte fortsatt holde sengen, på grunn av blodtrykket og fare for senere komplikasjoner med nyrene. Jeg etterlyste å få vite mer om sønnen min. Da kom en sykepleier fra intensivposten med opplysninger, og jeg fikk svar på det jeg spurte etter og fantaserte om. Den samme sykepleieren ordnet senere med at datteren vår som var fem år, fikk komme inn og se broren sin. Det var ikke anledning den gang å komme på besøk for søsken. De var smittefarlige. Hun fikk på en blå stellefrakk og munnbind og ble satt opp på en stol. Der så hun broren sin ligge i kuvøsen, som hun fortalte meg om som bitte liten, ”ikke større enn en melkekartong, mamma”. Jeg takket sykepleieren, og har mang en gang tenkt over hvor fantastisk hun var. Tenk om han hadde dødd og hun ikke hadde fått se broren sin mens han levde. Et par dager senere kom hun på besøk sammen med pappa'n. Da hadde hun med sin nye dukke, guttebabyen Espen, som hun stolt viste frem.

17 kg lettere noen dager etter fødselen, gjorde at jeg kjente meg selv igjen. Gutten veide cirka 1500 gram ved fødselen, før han gikk ned ytterligere 200 gram de første 14 dagene. Gynekologen jeg gikk til svangerskapskontroll var kritisk til min økende vekt underveis i svangerskapet. Siden jeg ikke kunne relatere det til et stort matinntak, kan jeg i ettertid forstå at det var vann. Dessverre var ikke det tema den gang. Det var fokus på at jeg måtte spise mindre og helst holde vekten.

Det skulle det gå nesten 14 dager før jeg så gutten vår igjen. Jeg ble kjørt til barneposten i rullestol av mannen min siden jeg fortsatt ikke skulle anstrenge meg. Der lå han, i et hjørne i kuvøsen med en liten bleie på. Han hadde ”aket” seg opp til hjørnet. Ifølge sykepleierne var det ikke uvanlig at barna beveget seg mot ytterkantene på kuvøsen. Begge de små helene hans var oppstukket av alle

blodprøvene som var tatt, særlig med tanke på surstoffopptaket. Da jeg stakk hendene mine inn i kuvøsen for å stryke ham, gråt han. Min tanke var at hans erfaring med menneskers hender var at de gjorde ham vondt. Det var stell, intravenøs og stikk av forskjellig slag.

I dag forskes det på smerter hos barn, noe som har vært lite påaktet opp gjennom tidene. Forskning tilsier at man har trodd at de ikke har samme smertefølelse som voksne. Derfor har små barn ikke fått nødvendig smertestillende medisiner og hjelp.

Etter hvert ble jeg utskrevet og kunne gå til ham daglig. Det var mange svært syke barn i kuvøser rundt han som jeg aldri vil glemme. Barn som ble utskrevet og barn som døde. Fortvilte og gråtende foreldre, og glade foreldre. Siden gutten vår var så syk var det tidlig spørsmål om vi ville møte en prest og døpe han der. Vi ga han navnet Vidar, og var enige om at han ville bli tatt imot i himmelen om han døde uten å være døpt.

Eter at han var tatt av respiratoren orienterte legene oss om at han hadde fått hjerneblødning, noe som ikke var uvanlig hos for tidlig fødte barn. Så skulle det vise seg at han fikk tarmproblemer som de vurderte om måtte opereres, men som gled over. Så begynte hodet å vokse, han utviklet vannhode (Hydrocephalus). Det var nødvendig med operasjon, og dermed ble han flyttet til nevrokirurgisk barneenhet hvor han ble operert, for så å returnere til intensiv barneavdeling igjen. Her ble han ble observert, behandlet og medisinert.

På barselavdelingen ble jeg plassert på rom med en mor som også hadde født et barn cirka to måneder før termin. Vi kom i prat, hvor det viste seg at hun hadde fått behandling for modning av barnets lunger før fødselen. Det var en annen lege som fulgte henne opp. En dag kom jordmor til henne med elektrisk brystpumpe og orienterte om bruken av denne for å stimulere melkeproduksjonen. På spørsmål fra meg om ikke jeg og skulle begynne å pumpe meg, var svaret at jeg skulle starte opp med tabletter for å drive melken tilbake. Jeg ble ikke spurt. Jeg visste hva som ville være til beste for mitt barn, og ba om å få inn en elektrisk brystpumpe. Han ville trenge morsmelk mer enn noen. Medisiner skulle jeg ta dersom han døde. Hva om jeg ikke hadde hatt min fagkunnskap? Jeg pumpet meg hele tiden mens han lå på sykehuset, og ammet til han var vel seks måneder. Jeg kan erindre at jeg gråt over jordmødrenes fravær og mangel på interesse for meg som pasient. Jeg forbandt det ikke med god sykepleie. Noen streben etter mor-barn-tilknytning var det ikke.

Utskrivningssamtalen foretok en annen lege enn professoren. På spørsmål om hvorfor jeg ikke fikk injeksjon som kunne modnet barnets lunger, var svaret at det var forskning som fremdeles var under utprøving.

Etter vel to måneder kunne vi skrive mai, og Vidar skulle utskrives. Ingen kunne fortelle oss hvordan livet ville bli. Den gang var jeg ergerlig på barnelegen, ville gjerne vite. I ettertid har jeg mang en gang vært glad for at han ikke sa noe. Det kunne gitt

oss falske forhåpninger, eller begrensinger med hensyn til hvilket liv vi kunne og skulle leve.

Mens Vidar lå på sykehuset fikk vi tilbud om samtale med psykolog. Det syntes vi ikke at vi trengte der og da, noe jeg har angret på. Etter hjemreisen gikk jeg til sykehuset med mine 30 til 50 ml brystmelk daglig. Når jeg ser tilbake fungerte jeg som en robot, jeg var som i en transelignende tilstand, en sjokktilstand. Jeg evnet ikke å bruke kunnskapene mine i forhold til barnet mitt, som sykepleier, helsesøster og lærer på barneavdeling. Alt virket så fremmed og fjernt, en distanse og uvirkelig. Jeg så han lå der i kuvøsen og syntes det var ille, men klarte ikke følelsesmessig å forholde meg til ham. Sykepleierne snakket med meg og var imøtekommende. Etter en tid ble Vidar flyttet i seng, og sykepleierne oppmuntret meg til å stille og holde han, for å bli kjent med ham. Det var godt for meg. Også søsteren hans fikk holde han i fanget. I ettertid ser jeg at jeg hadde trengt mer profesjonell hjelp til å bearbeide følelsene mine for å etablere kontakt med ham. Jeg var alene hjemme var om dagene, mens mannen min og datteren var på jobb og i barnehagen. Etter vel to måneder inviterte en kollega meg med til en svømmehall. Det var første gang jeg gjorde noe for egen del, en god start på livet der ute igjen.

At vi reiste hjem med et sterkt skadet barn visste vi, men ikke hvor skadet han var, og alle problemene han skulle få. Det var vi ikke forberedt på. Han skulle i starten ha antibiotika seks ganger i døgnet og mat hver tredje time, til forskjellige tider. Det var døgnskift for oss foreldre. I tillegg viste han liten respons på stimuli, jeg trodde lenge at han var blind, men det handlet om persepsjonen. At han var sterkt angrepet av Cerebral Parese skulle tiden vise. Alt var annerledes enn å føde et friskt barn. Opp i dette hadde han også en søster som fikk en bror som var veldig annerledes enn hva hun hadde forestilt seg. Han ble ikke en slik bror og lekekamerat som hun hadde sett frem til å få. Vi foreldre var bekymret da vi skulle dra hjem med gutten som hadde vært gjennom så mye smerte og vondt, men ble forespeilet at vi ville få all den hjelpen vi skulle trenge fremover. Vi ville få innkalling til polikliniske kontroller ved Rikshospitalet.

Jeg var tilbake i jobb da nytt kull med sykepleiestudenter startet i august. Det gikk bra, men noen måneder senere kom reaksjoner med gråt og tristhet. Jeg ringte Rikshospitalet og ba om hjelp, men da var jeg utskrevet og det var ikke hjelp å få. Dermed ble saken liggende, og livet gikk videre. Vi foreldre bestemte oss for at vi skulle gjøre så godt vi kunne for Vidar, at han skulle få et så godt liv som mulig, for ham, noe vi har prøvd å etterleve selv om det ikke alltid har vært like enkelt. I ettertid kan jeg se at det for vår del ville vært bra at det var rutine med samtale med psykolog mens vi var innlagt på sykehuset. Det er ikke alltid en vet hva som er til eget beste i situasjonen.

Vi foreldre ble så opptatt av å håndtere den nye livssituasjonen at vi ikke stilte spørsmål til alt som hendte under fødselen, slik at vi kunne tatt det opp med de

aktuelle legene. Det har vi angret på. Det har blitt så mange ubesvarte spørsmål som vi kanskje kunne håndtert på en annen måte.

Britt Selanger er født 1944 i Harstad. Sykepleier med master i sykepleievitenskap. Spesialutdanning som helsesøster, og lærerutdanning i sykepleie. Erfaring som sykepleier og helsesøster. Undervist ved grunn-/bachelorutdanningen i sykepleie, Ullevål sykepleierhøgskole og Høgskolen i Oslo.

Brita Nilsson

De dødes dag

Døden som en hyllest til livet

Rent tilfeldig sitter jeg en høstdag i slutten av oktober på en sekundera buss til Cuernevacco. En sekundera buss er noe billigere enn en primera buss fordi den ikke har fjernsyn på ryggsetet foran. Cuernevaca ligger 6 mil sør for Mexico city, og er en by for rekreasjon og hvile, som det står i reklamen. Jeg har aldri vært der før, men rekreasjon høres deilig ut.

Hvordan har jeg havnet her i Mexico?

Jeg har tatt et års ulønnet permisjon fra videreutdanningen som lektor i psykisk helsearbeid. Reisen til Mexico har til hensikt å hente inspirasjon til nye kurs, i det jeg synes at jeg hadde gått inn i en mental tørke.

Lyskryssenes underholdning

Det tar en times tid bare å komme ut av sentrum i Mexico city. Ved alle stopp for rødt lys kommer unge gutter og piker og falbyr sine varer, alt fra souvenirer til varme maiskolber. Ved et av lyskryssene, ser jeg en ung mor med en liten pike på to -tre år ved hånden. Moren er kledd som en klovn i en stor, gul overall. I buksene har hun plassert 2 ballonger så baken duver. På nesen en rød klovnese. I hendene har hun fire små røde gummiballer som hun sjonglerer med, mens den lille piken klamrer seg til morens bukseben. Hun får akkurat tid til å gjøre noen ballkunster, før lyset skifter til grønt. Jeg kaster en del pesos ut av vinduet. Hun smiler og tar imot. Så tar hun barnet skyndsomt med seg inn på den grønne, brede rabatten. De bor der i rabatten, moren og barnet. Jeg snur meg og ser etter dem så lenge jeg kan. De setter seg ned under det skyggefulle treet, mens eksosen omringer dem som en sky. Moren gir barnet en tortilla, og legger henne til brystet før neste røde lys kommer.

Sjåføren kjører som han er uberørt av kvinnehånd. Vi klamrer oss fast, alt mens det solsvilde landskapet farer forbi oss. Noen esler beiter mismodig på noen gule gresstuster utenfor mexikanerenes små murhus med sine blikktak. Husene er små fargeklatter av lilla, turkis, sterkt koboltblått og solnedgangsrodt, og lyser opp i alt det brunsvilde.

Et vertshus og noen kakerlakker

Jeg ankommer busstasjonen i Cuernevacca etter ca. tre timer. Hva nå? Et hotell eller en posada? Det må bli en posada.

Etter å ha spurt noe rundt, er det en vennlig mann som følger meg til et langt, solbrent, gyllent hus nedenfor katedralen. En stor, svart jernport åpnes, og vi kommer inn i en hage. Huset er i spansk kolonistil med svalganger utenfor rommene. Los Hortencia heter posadaen, og er ikke notert på hotellguiden. Jeg takker mannen og en vennlig eldre dame viser meg et rom. Rommet er ikke stort; men sengen er stor, badet er lite med en vaklevoren vask på veggen. Noen kakerlakker piler forskrekket inn i hullene sine når jeg kommer inn. En enslig lyspære i taket lyser opp de turkise murveggene. Vinduet har brune, solide lemmer, hvor det er utskåret en rekke hortensiablomster, de samme hortensiablomstene smykker den brune døren. Under vinduet et lite brunmalt skrivebord. Ser meg tilfreds rundt, og tenker for et fredelig sted å være noen dager. I svalgangen utenfor vinduet står en sofa med myke kelimputer. Nedenfor en hage overgrodd med blomster i alle farger. Et springvann i hagen risler beroligende. Det virker som om jeg er helt alene i denne oasen til 78 pesos i døgnet. Etter å ha pakket ut de få klesplaggene jeg har med meg, samt en rask dusj, går jeg en tur ut i byen. Det er formiddag den 1 november.

Livet som leves på de døde barnas dag

I de smale brosteinsgatene sitter indianerkvinnene med sine salgsbylter på fortauet foran seg. Inne blant byltene ser jeg et og annet spebarn. De ligger der så stille blant teppene, som er til salgs. Kvinnene med sine fargerike drakter, lange sorte fletter og sombreros som beskyttelse mot solen, selger tepper, bluser og ponchoer, alle i sprakende farger. Jeg kjøper en pinochiofigur med lang nese, og sniker meg til å stryke et barn på kinnet. Barnet ser uutgrunnelig på meg. Moren smiler forsiktig.

En grønnsakhandler har boden sin ved siden av. Jeg stopper opp, for å kjøpe en mango. Når jeg ser nærmere, har han også en rekke skjeletter i gips. "Jeg vil gjerne kjøpe denne," sier jeg, og peker på en skjelettdame med en enorm hatt og fjærboa. "Ja, men da bør du også ta med deg denne lille sorte kisten som hører til" svarer han. "Nei, det blir for morbid for meg. Jeg har tenkt å gi "dameskjelettet" til en venn av meg, og jeg tror ikke han setter pris på å få en liten sort kiste samtidig." svarer jeg. "Men det er jo bare for lek. Det er ikke noe alvor i det. Vi ler av døden, og på den måten hyller vi livet. Det er livet, ikke døden vi tilber" forteller han, og fortsetter: "og i dag 1 november begynner de døde barnas dag, mens de voksnes dag er i morgen 2 november". Da er det stor feiring. Jeg ser noe forundret ut, da jeg ikke visste hva de dodes dag dreide seg om. Jeg betaler og går videre mot byens sentrum eller zokkolo som det kalles.

Samtidig som kirkeklokkene begynner å ringe, starter også høytalerene på den store plassen. Glen Millers melodier konkurrerer med kirkeklokkene. Klokkene stilner etter en stund; men Glenn Millers " In the mood " ljomer fortsatt øredøvende og muntert over den vakre plassen, der den er omgitt av en rekke jacarandatrær.

Et stort telt er satt opp. Jeg går bort og inn. Det er satt opp en rekke bord og stoler. Ved bordene reklamerer de for sin undervisning i allehånde aktiviteter. Her kan man for 10 pesos lære seg å blåse glass. Glassblåserene komponerer de vakreste vaser og forvandler det vanlige glasset til skjøre fugler og havhester. Jeg beveger meg videre gjennom boder med maskjeter, ponchoer, gamle bøker og gulnede, falmede fotografier fra revolusjonenes tid.

Man kan lære å reparere og utsmykke gamle møbler. Ikke minst kan man nå på de døde barnas dag, lære seg å komponere sjokoladeskjeletter og hodekranier i sukker i ulike størrelser.

Det er en avslappet og munter stemning i lokalet. Foreldre har tatt med seg sine barn for opplæring av hva som måtte være av interesse. Side om side sitter de der, like ivrig opptatt med sin lørdagsskole for 10 pesos.

Så underlig tenker jeg, så fjernt fra MC. Donalds i Klingenberggt. en lørdag formiddag, hvor foreldre tar med seg ungene for diverse hamburgere og cola.

Dagen avsluttes med en god middag på en restaurant som bærer navnet Melicon, noe som viser seg å være en av Zapatas elskerinner.

De dødes dag og natt

Neste morgen våkner jeg ved at det banker på døren. Kvelden i forveien hadde jeg levert inn noe tøy til vask. Her står hun, med vasketøyet rent og sirlig brettet sammen. På toppen av bunken ligger et skjeletthode - et kranium i sukker. Øynene er lilla plastbiter og på pannen står det Brita. Festen er begynt.

Av mannen som har ligget på sofaen utenfor vinduet får jeg en varm kaffe. I pysjen setter jeg meg ut på svalgangen, og ser dagen varsomt komme. I nærheten ringer kirkeklokkene inn til første messe. Noen melankolske latino sanger fortsetter hos fruene i huset, etter at kirkeklokken har stilnet. Jeg tar en dusj i det sparsomme vannet - langsomt sildrende. Kakerlakkene og jeg er begynt å komme på god fot. De vet når jeg kommer og piler inn i hullene sine.

Feiring av de døde i kulturparken

Jeg var invitert til Jardin Borda (Kulturhuset) til feiring av de døde. Kom kl. 20. sa han. Da jeg tenker at ingen ting starter presis her i dette landet går jeg hjemmefra en halv time senere.

Det er en selsom kvalmende lukt i luften av røkelse, der jeg går gjennom alleen og bueganger på Jardin Borda. Rommene til høyre er pyntet. Et rom har en enorm dødningsskalle omkranset av orange, små roser i et spesielt mønster. Lysene og røkelsen danner også et mønster. Jeg kommer ned til en kunstig innsjø. På en stor

scene ute i innsjøen med lysende spotter, er teater forestillingen i gang. Det er ca. 2000 tilskuere som sitter vaglet på benker. Nærmest en tribune på den andre siden av innsjøen.

Skuespillerne er utkledd som skjeletter, og foredrar fra de Dødes Historie. Der er inquisadorene, som med sin krigerske hester massakrerte atzekerindianerne. Der er Emilie Zapata og Pancho Villa - Mexicos redningsmenn. Der er konfliktene mellom gringones kultur og det mexikanske folk

Skjelettene er utkledd som det de forestilte. Gringoene i noen gyselige og vulgære amerikanske klær. Mexicanerne - staselige i sine drakter.

Inn på scenen svever 3 skjeletter ikledd snippkjole, og for damenes vedkommende lange lilla fløyelskjoler med lysere lilla strutsefjær, samt enorme rosa fjærhatter. I en stilisert dans med musikk fra 1918 svinger disse skjelettene seg i en danse makabre.

Inn på scenen kommer nok noen skjeletter, en har en plastdunk med tequila, en annen er kledd i mexikansk/ indianske farger, strålende og gilde farger. Skrålende og syngende danser de de opprinnelige latinamerikanske dansene. Grotesk og vulgært svinger begge sider seg i sjelløse meningsløse bevegelser.

Publikum jubler og klapper. Skjelettene forsvinner ut av scenen, bortsett fra to av de som begynner en dialog. En krittstrek tegnes tvers over scenen. Ordene Marcus og Chiapas lyder gjennomtrengende, og publikum jubler og klapper.

Dagen i forveien hadde jeg vært på det samme stedet. Det eneste som da brøt stillheten var en ansamling av kjeftende og snadrende gjess. Nå i kveld ser de ut til å være forsvunnet. Nei, til venstre for meg ses noen hvite klatter, der ligger gjessene og beskuer stille det hele.

Forestillingen går videre. Gjennomgangsfiguren Cathrina er et kvinnelig skjelett, kledd i hvit tyll med en enorm hatt. Virkningsfullt blir det da hun snur det hvite dødninghodet mot oss, og hveser fram den videre historien. Folk jubler og klapper. Et nytt tablå begynner. Vi er nå inne i den moderne historie. Ord som Diaz huies fram. Skjelettene - nå 12 i alt svinger seg hinsides i forhold til hverandre.

Det nærmer seg en avslutning. Skuespillerne takker for seg. Musikken toner ned.

Så kommer fyrverkeriet. Det er som nyttårsaften over Akershus Festning og mer til. Forskjellen er at vi sitter midt i fyrverkeriet. Jeg plukker rester av fyrverkeriet ut av håret. Luften er full av røyk. Folk hoster og jubler.

Til slutt lyses himmelen over innsjøen opp med et hvitt fossefall av nok et fyrverkeri; mens djevelen får sitt i form av orange ildtunger.

Første del er over. Vi reiser oss støle og numne fra benkene på tribunen og snubler videre. I nærheten høres musikk. Mange toger inn i en annen hage.

På en mur vises en film i sort hvitt. Filmen omhandler en sliten, fattig arbeider som har mistet sin sønn. Vi ser han i drømme leke med pinochioskjeletter. Man forstår at hans sønn er død, men hvor faren forsøker vekke ham til live ved hjelp av trekkoppdukker.

Under lerretet står et 20 manns orkester og spiller klagende begravelsesmusikk. Folk klapper. Filmen vises om igjen og om igjen. Natten er blitt mørk. Klokken er 22. Etter å ha sett filmen 2 ganger ser jeg folk bevege seg mot kirkegården. De bærer på overfylte picnikkurver.

Jeg følger etter. Kirkegården ligger like ovenfor posadaen jeg bor, der jeg hørte klokkene fra katedralen i morges.

Utenfor kirkegården står flere bord oppsatt, der man kan kjøpe nærmest alt hva hjertet kan begjære. På denne natten skal man ta med seg den avdødes livretter, de blomstene han likte best og den spesielle tecuilaen han oftest drakk. Og da må utvalget være stort, for folk er jo så ulike i smak.

Jeg kjøper med meg en liten konjakk, noen sigarer og noen blomster jeg husket min far likte så godt. Så rusler jeg inn på kirkegården.

Fellesskapet i livet og sorgen

Kirkegården er strålende opplyst av alle de levende lysene som er satt på gravene. Det bugner av blomster, for det meste i orange farger. På gravene er det lagt tepper i ulike farger. På teppene er det satt kjeler hvor dampen står opp fra grytene.

Folk har benket seg rundt gravene. Når jeg går forbi med den beskjedne buketten og den lille flasken konjakk, hilser de vennlig på meg. Ved noen graver ber de meg sette meg ned, og spør forsiktig om hvem i min familie som ligger her. Jeg svarer som sant er, at min far - han ligger i Noruega; men at jeg vil ære ham slik de gjør med sine avdøde.

De byr meg på mat og ferskencider. Jeg takker ja, og setter meg ved siden av dem ved graven. En tallerken med tortilla fylt med krydret svinekjøtt og brune bønner gis meg av den eldste kvinnen. Duften av det søte, krydrede svinekjøttet, og de nybakte milde tortillaene, smaker formidabelt etter den lange kveldsforestillingen.

Vi skyller det hele ned med en slurk tecuila. Den brenner i halsen og tårene spretter. Så sitter vi der, rundt graven, snakker og spiser.

En enke ser mildt på meg og sier: "Om du ikke har noen grav å gå til, så kan du gjerne låne vår grav så lenge, for du vet, deres sjel har jo fløyet til himmelen. Så skal du se at din far og min mann finner hverandre der oppe" Og hun peker oppover.

Vi sitter der sammen i noen flaskers tid. Det er som å få en ny familie. Der er enken, der er sønnene, der er tantene og kusinene og der er moren til den avdøde. Vi ler og gråter sammen. Alle har de historier å berette om mannen som døde.

Sønnen forteller om de gangene faren ikke hadde jobb, men allikevel greide å forsørge familien. Desto bedre var det når han hadde jobb, da var det kylling på bordet og ikke de evinnelige tortillane. Han beskriver faren som en munter mann. Moren forteller om mannen, han var så vakker, og hun var så sjalu. Bistert forteller hun at hun er sikker på at han flørter noe inderlig med englene. Hun skal riktig ta fatt i ham og si ham noen sannhetens ord så snart hun selv er "reiseklar". Men ler hun overgivent "Det blir nok lenge til".

Moren til den avdøde gir sitt besyv med, og forteller om sønnen - en god sønn, som alltid tok med seg familien hver søndag til middag. Tantene og søstrene er noe mer forbeholdne. Ja visst var han en god sønn; men det var sjelden han arbeidet. Lat var han og drakk ofte opp det han tjente, mens konen måtte ta alt slags arbeide, om det skulle bli mat på bordet. Nå bryter det ut en hissig diskusjon. Var han lat eller var han bare svak? Konen avgjør det hele ved å si: "Han var vakker, jeg elsket ham og jeg ville ikke hatt en annen. Sånn er det med den saken."

Døren åpnes for min sorg

Flere snur seg mot meg å spør: Hvordan var din far? Spørsmålet kommer overraskende på meg. Plutselig skyller minnene om far innover meg. Hans plutselige død, duften av keratin hårvann i det sorte glattstrøkede håret. Hans formaninger om at man skal gjøre rett og skjell for seg. Hans munterhet som gjorde at han i godt selskap alltid resiterte fra Per Gynt, alt kommer i en sorgens flash back. Lukter og bilder kommer tett på.

Den gråten som sjelden er framme overmanner meg nå. Moren til den avdøde sønnen tar meg i armene og mumler myke trøstende ord. Og der - på natten på de dødes dag i en kirkegård i Cuernevaca, finner jeg det eiendommelige fellesskapet i vår felles sorg. Den melankolske ensomheten i ensomheten, som jeg i så mange år har kjent på, synes langsomt å svinne hen og erstattes av en lutrende og rensende følelse. Sorgen som jeg har stuet vekk i et eget kammer der døren er låst, åpnes nå, der den gamle kvinnen sakte vugger meg, alt mens den trøstende mumling skyller over meg som rensende vann.

For denne familien jeg er invitert til ved graven, synes døden som en naturlig del av livet.

Mens jeg sitter der med den gamle kvinnens armer rundt meg går det gradvis opp for meg at livet og døden er en uendelig kosmisk prosess, hvor døden ikke utgjør livets naturlige slutt, men en fase som fortsetter langt utover vår fatteevne.

Den avdøde sønnen var en levende del av familien, som far ble en levende del av meg. Som sønnen hadde et rom i hver av familiens indre hus, så får far et rom i mitt hus. Et fint rom – et velkomment rom.

Det begynte å lysne av dag, noen lavendelfargede skyer viste seg over katedralen. De dodes dag og natt er over.

Noen avsluttende bemerkninger

Døden og ensomheten er det vi alle har felles. Vi lever alle i vår kroppslige konvolutt, dvs. vi er fysisk avskåret fra hverandre. Hva jeg opplevde var at fellesskapet i sorgen, med familien ved graven, fjernet det skjermbrettet jeg selv hadde plassert foran min egen vonde sorg og ensomhet. Det var i dette skismaet jeg i ettertid erfarte en gryende bevissthet om døden som en del av livet. Det var som om øynene mine var blitt åpnet på en annen måte. En følelse av å tilhøre et meningsfullt fellesskap. Og paradoksalt nok ble den iboende ensomheten en god ensomhet.

Brita Nilsson født i 1940 i Oslo. Hun har bakgrunn som psykiatrisk sykepleier med en spesiell interesse for personer med alvorlige sinnslidelser. Interessen førte henne til videre forståelse gjennom mellom- og hovedfag i pedagogikk, og ble i 2004 avsluttet med en doktoravhandling i Finland, hvis tittel var: "Savnets tone i ensomhetens melodi – ensomhet hos aleneboende personer med alvorlig psykisk lidelse." Avhandlingen ble bearbeidet til en bok som kom ut på (Cappelen, 2007) "Ensomhet, psykisk lidelse og hermeneutisk omsorg – Når horisonter møtes."

Kompetansesenteret for seniorer

Jorun Fougner

Det er bare eksteriøret som knirker litt. . .

Høgskolen i Oslo og Akershus ser sine pensjonister som ressurser. Den bruker dem for det de er verd – og gir raust tilbake.

Fra andre universitet og høgskoler kommer utsendinger for å få inspirasjon. Pensjonister er sprekere og mer aktive enn før, og noen arbeidsgivere begynner å tenke nytt om hva de kan brukes til.

Det er alltid plass til en til, rundt det store, ovale bordet. Og en til. Så må sofakroken tas i bruk. Så må en vegg rives og et par småbord stables inn. 30 mennesker i høyløst samtale. Om mat, denne onsdagen.

Det er pensjonister fra Høgskolen i Oslo og Akershus som har faglunsj.

- Hva spiste du til frokost i dag? Kanskje en skive med brunost og en med appelsinmarmelade? Det er masse sukker i både brunost og marmelade. Det som skjer i kroppen etter denne frokosten, er at blodsukkeret fyker til værs, vi blir gira. Boller og loff gjør oss så lykkelige, nettopp fordi vi får høyt blodsukker. Men så faller det raskt igjen. Så får vi et «sug» etter noe, og tyr da ofte til søte ting for å få balanse i kroppen. Hormonene, (insulin og glukagon) prøver hele tiden å stabilisere blodsukkeret. Etter flere år med svingninger i blodsukkeret blir insulinreseptorene slitne og vi får økt fare for diabetes 2 og hjerte/ karsykdommer. Blingsene er heller ikke så bra. Alt for mye hvetemel og alt for mye gjær. Hvetemel blir til sukker i blodet og har ingen næringsverdi.

Det er blodsukkerbalansen som står på menyen. Grete Fjeldstad Traaen, som har bakgrunn i sykepleieutdanningen, forteller om sunt og usunt.

- I dag bruker vi like mye gjær til to brød, som jeg brukte til 12 da jeg en periode som 9-åring var familiens brødbaker. I dag har vi ikke tid til etterheving.– Men så mye gjær er kroppen vår ikke skapt til å ta inn, det forårsaker sopp i kroppen Dessuten spiser vi for mye brød – vi spiser brød *som* mat, i andre land spiser de brød *til* maten. Hvis vi spiser sånn at blodsukkeret er stabilt, forbrenner vi tre – fire ganger så mye som under en times joggetur daglig. Og siden fedme er et alvorlig helseproblem, er det viktig å være klar over at vi *må* spise fett for å forbrenne fett. Vi bør spise rent kjøtt, ren fisk, og massevis av grønnsaker som gror over bakken, av hvite oster, smør og oljer. Skygg unna margarin, men forsyn deg daglig av nøtter. Det skaper balanse i blodsukkeret og reduserer eller fjerner søtsuget. Et daglig glass rødvin eller to kan man også unne seg.

Forsamlingen lukter lavkarbo. En pensjonert heimkunnskapslærer minner om at det er korn og poteter som har berget nordmenn fra sultedøden. Og så er diskusjonen i

gang, høylytt og langvarig som alltid. Og noen er glade for at de spiste gulrøtter mens det var sundt. Det er ikke så veldig sundt lenger, for det er mye sukker i alle rotgrønnsaker. Og hva er det egentlig som gjør at de små knaskerøttene har så fin farge og holder seg så lenge?

En god seniorpolitikk er samfunnsnyttig

Diskusjonene rundt lunsjen er ikke en del av høgskolens seniorpolitikk, den er initiert av brukerne av senteret, *Kompetansesenter for seniorer* er den formelle betegnelsen. Men det er høgskolen som har lagt forholdene til rette ved å stille kontorer og møterom til disposisjon for sine pensjonister.

- *Når kom man på at man skulle stelle så pent med pensjonistene, Per Lilleengen?*

Lilleengen er seniorrådgiver og fagansvarlig for en del av seniorsakene ved HiOA, og godt kjent med seniorpolitikken historikk.

- Når man har jobbet med et fagfelt et helt yrkesliv, sitter man ofte igjen med stoff som man gjerne skulle ha fullført i form av bøker, artikler, utstillinger, kursmateriell og kanskje en forelesning eller fler. Mange ønsket at døren til et kollegialt faglig felleskap ikke måtte stenges. Og, ikke minst, kompetanse- og kulturoverføring i vår type institusjon er komplisert, men avgjørende. En nøkkel til suksess ble identifisert, å koble erfaringskompetanse med ny kompetanse for å sikre bærekraft og utvikling. Dette gjaldt om det var fag eller utdanningsfelt, en utdannings særegne ståsted, høgskolens akademiske pondus eller praksisnærhetens betydning, verdigrunnlag, kultur og menneskesyn. Dette ønsket høgskolen å ta mer på alvor i 1997. HiO besluttet, med direktør Åsulv Frøysnes, personaldirektør Else Bjørnæs og avdelingsdirektør Thor Skott-Hansen med flere i spissen, å ta utfordringen. HiO startet med å tilby seniorstipend, som alle over 60 år kunne søke på, nettopp for å gi muligheten til å fullføre påbegynte prosjekter og stimulere kompetanseoverføring innen den enkelte utdanning. Samtidig tilbød man «pensjonistkurs» som forberedelse til pensjonsalderen og pensjonistarrangementer. Men alle visste det burde gjøres mer. Fem år senere ble det oppnevnt et seniorutvalg som skapte ideen om å opprette et senter med arbeidsplasser for dem som ville fullføre oppgaver etter oppnådd pensjonsalder. Senteret ble raskt realisert, man ønsket et flerfaglig kollektiv til glede for den enkelte og en kompetansepool til nytte for høgskolen. Gi og få ble sentralt, og kollegiale og sosiale muligheter oppsto for fagaktive pensjonister.
- *Hvilken nytte har høgskolen av denne kompetansen?*
- Noen pensjonister fortsetter å være knyttet til forskningsprosjekter på det fakultetet de har tilhørt. Andre har avtale med høgskolen om ulike arbeidsoppgaver. Noen fortsetter med undervisning basert på pensjonistens avtale med sin gamle utdanning. Mange stiller opp som sensorer, eller i utvalg

og komiteer som skal vurdere stillingssøknader, opprykksøknader, master- og doktoravhandlinger. Noen er engasjert i student- eller kollegaveiledning, andre fungerer som mentor, reviderer bøker de tidligere har utgitt, skriver fagartikler og fag- og utdanningshistorie. Noen er ivrige foredrags- og kursholdere. Flere fortsetter med sin vitenskapelige publisering og bidrar til høgskolens inntekter. Og noen skifter rett og slett beite – begynner på studier som ligger langt utenfor det fagfeltet som har vært deres yrke, og bidrar med nye vinklinger når de tar med sitt gamle yrkesblikk over i et nytt fag.

- *Kan en slik seniorpolitikk rett og slett være samfunnsnyttig også?*
- Soleklart. Nyttig og viktig for den enkelte, for høgskolen og for samfunnet på et mangfold av måter. Høgskolens seniorer er jo ikke bare medlemmer av Kompetansesenteret, de tilhører familier, nabolag, forskjellige organisasjoner og foreninger. De henter impulser fra alle steder de ferdes, i inn og utland, og bringer sine erfaringer videre. Hode og helse stimuleres. Eventuell ensomhet holdes på avstand, de holder seg intellektuelt aktive og de er til nytte. Det helt spesielle med senteret er tverrfagligheten, de mange gode samtaleene på tvers av profesjonsutdanningene og erfaringene fra høgskolen. Her som ellers i samfunnet, utvikles spisskompetanse innenfor et gitt fagfelt. Sentrets særpreget er at journalisten snakker med sykepleieren, fysioterapeuten med hun som er blitt litteraturstudent som pensjonist og barnevernspedagogen med samfunnsviteren – om fag, politikk og alt som skjer. Et slags intellektuelt reflektorium.

Man yter og nyter

- *Og samtidig en kunnskapsbase som høgskolen kan forsyne seg av?*
- For det første: Jeg ser på dette tilbudet som en humanistisk forpliktelse. Mange har hatt hele sitt yrkesliv ved høgskolen, de fleste som har arbeidet her, er så interesserte i jobben at de har tøyd den et godt stykke ut over normal arbeidstid. Høgskolen takker på denne måten dem som har gitt den sitt arbeidsliv. Vi stenger ikke døren på pensjoneringsdagen. For det andre: Ja, høgskolen får kompetanse tilbake, og man må over en viss terskel, man må ville yte for å få arbeidsplass på senteret. De fleste har små og store oppdrag for høgskolen. Man skal være villig til å delta i de aktivitetene som tilbys, og forplikte seg til å bidra til å utvikle det gode fellesskapet som alt fins. Man yter og nyter. For det tredje er dette helt klart et helsefremmende tiltak som sparer samfunnet for utgifter. Og det skyldes ikke bare det lille treningsrommet i kjelleren!

Fler og fler og fler

- *Hvor mange har arbeidsplass på senteret?*

- Vi har nå ca. 65 brukere. Noen helt få har eget kontor og jobber, selv som pensjonister, en normal arbeidsuke, andre er her fra 2 til 4 dager uken og deler arbeidsplass etter oppsatt system, noen plasser er reservert «slengere» etter først-til-mølla prinsippet. Alle må ha en begrunnet søknad for å få plass, og nytteverdien for høgskolen gir prioritet. De beholder sin HiOA-konto med tilføyselsen senior og disponerer institusjonens infrastruktur. Høgskolen i Oslo og Akershus har oversikt over til sammen 400 pensjonister som er registrert med e-postadresser inklusive de som er tilknyttet sentret, alle får invitasjoner til turer, pensjonisttreff og kulturarrangementer.

- *Er behovet mettet med de plassene som nå finnes?*
- Mange pensjonister er godt forsynt etter et langt yrkesliv, ønsker å ta det med ro og vil ikke drømme om å fortsette å gå på «jobben» etter at de har sluttet. Vi er forskjellige, slik skal det være.

Jeg tror aldri noen av medlemmene har kommet innom senteret uten å finne en ledig plass. Foreløpig. Men nær 40% av de faglig tilsatte er nå over 60 år, og mange som står på terskelen til pensjonisttilværelsen har gitt uttrykk for at de ønsker en plass. Levealderen har økt og øker, vi blir simpelthen flere pensjonister som vil fylle livene våre med meningsfulle gjøremål.

Jeg tror det kunne vært fint med ekspansjon. Både større areal og nye tilbud hadde vært fint når flere vil ha plass. Men vi har fortettet, vi deler dager på arbeidsplassene bedre enn før, søknad om plass må være bedre begrunnet og «turn-over» er viktig for å holde miljøet vitalt. Og, vi innser at vi ikke ligger først i høgskolens prioriteringer selv om satsingen gir høgskolen merverdi på et utall områder. De flittigste brukerne er en gjeng som åpenbart trives sammen, og det tenkes i både reiseklubb, debattkvelder, språkkurs, foredragskvelder utover det som er i dag.

- *Er det nødvendig med så mange tiltak for folk som er vant til både å ta initiativ og planlegge for seg selv og andre gjennom et langt yrkesliv?*
- Brukerne av senteret er like forskjellige som folk flest og ønsker forskjellige ting. De fleste tilhører også andre miljøer som dekker andre behov, så hva vi skal tilby er det brukerne som bestemmer – det er et typisk «bottom-up» konsept. Nær alle initiativene kommer fra brukerne og organiseres av brukerne. Onsdagslunsjene med foredrag eller innledning til debatt, kortere ekskursjoner, som spesialomvisning i Munchmuseet med forarbeidene til Aulabildene, omvisning i Frimurerlosjen, gå-ut-og-spise-sammen, skrivekurs, debatt- og kronikk-kurs, kurs i digitale fortellinger, ansvar for kaffekoking på rundgang, jule- og vår-tilstelninger, lunsjfellesskap i kantina mm. Men det er et poeng at systemet rundt både legger forholdene til rette for en bred virksomhet, og støtter og styrker denne slik at ikke virksomheten faller sammen om deler av kjernetroppen blir redusert eller faller fra. Aktive og engasjerte pensjonister er en kjemperessurs for samfunnet. Høgskolen ønsker både å ta vare på og gi utviklings muligheter til sine tilsatte

senior, men vi slipper heller ikke pensjonistene, vi steller pent med dem så vi har dem lenge, og vi bruker dem for alt de er verd.

Skrivekurs

Skrivekurs er et populært tilbud. Det har i fem år vært ledet av Ole Christian Lagesen, mangeårig NRK reporter, rektor ved Journalisthøgskolen og seniorrådgiver ved journalistutdanningen på HiO, og av gamlerektoren, Per Østerud ved Sagene lærerskole som ble en del av Høgskolen i Oslo, også med seniorrådgiver som tittel. De er samstemte i synet på kurset: Det er nyttig og bra.

- *Er ikke akademikere med et langt høgskoleliv bak seg, ferdig utlært i skrivekunsten?*
- De fleste har skrevet forelesninger, artikler, notater, bøker, kronikker, men er lite vant til å arbeide med tekster som handler om dem selv som yrkesutøvere. Oppgaven er å finne sitt eget tema innenfor opplevd liv, utdanningsliv og yrkesliv, altså en personlig stemme.
- *Hvordan er kurset lagt opp?*
- Vi har kjørt alle kursene etter samme mal. Karsten Alnes, Karin Sveen og Gro Dahle er inspirerende læremestere som hentes inn utenfra. Men først og fremst jobber deltakerne individuelt med egne tekster, som de får respons på av hverandre og av de to lederne. Hensikten med skrivekurset er å gi støtte til dem som syns de trenger hjelp til å få frem gode tekster, og på den andre siden å samle disse tekstene. Vi har nå fem hefter med mer enn 100 tekster, skrevet av mer enn 50 forfattere. Alle avdelinger eller fakulteter er representert. Den store gruppen av de yngste pensjonistene våre tilhører den gruppen som kom inn i høgskolesystemet da det ble etablert. De har dermed vært med på å prege og utvikle det helt fra starten. Det er flott å få dokumentert denne historien og det er fint med oppvekstfortellinger også. (Per Østerud takket for seg etter fem år, da hadde han rundet 85. Undertegnede har gå inn ved siden av Ole Christian Lagesen på kurs nr. 6 inneværende studieår).

Et forsvar for den praktiske kunnskapen

Det er onsdag og faglunsj igjen. Sigurd Haga (74) har vært knyttet høgskolen siden den ble opprettet i 1992, dels i lærerutdanningen, dels i mensendiek/-fysioterapiutdanningen, med hovedfag i sosialpedagogikk. Han er stadig like engasjert i debatten om hva Høgskolen skal være, som han var i sin yrkesaktive tid.

- Høgskolene er opprettet for å tilfredsstillere samfunnets behov for gode yrkesutøvere, lærere, sykepleiere osv. Men fordi teori har høyere status enn praksis i vårt samfunn, vil mange at høgskolene skal få universitetsstatus. Det vil kunne bety en tyngdepunktforskyvning fra opplæring i praktiske ferdigheter

til vektlegging på skriving, og det mest prestisjetunge er å få antatt artikler i internasjonalt anerkjente tidsskrifter. For profesjonsutdanningene betyr en slik utvikling at studentene blir kvalifisert bort fra de jobbene de skal gjøre i yrkeslivet.

En forklaring på denne utviklingen er at vi ikke har vært nok oppmerksomme på forskjellen mellom teoretisk og praktisk kunnskap.

Studerer du f. eks astronomi, må du *forstå* verdensrommet, men du skal ikke gripe inn i stjernenes gang. Tar du en praktisk orientert utdanning, f. eks. helsefag eller lærerutdanning, trenger du kunnskap både for å *forstå* hva det dreier seg om, og samtidig være bevisst på at du skal kunne *gripe inn* i den virkeligheten du kvalifiserer deg for.

Dette både- og, skiller profesjonsutdanningene fra de teoretiske utdanningene. Profesjonsutdanningene skal kvalifisere studentene til gode deltakere i våre liv. Derfor må, etter mitt skjønn, også den erfaringsbaserte og tillitsbaserte kunnskapen få en sentral plass i utdanningene. For at studentene skal lære, få innarbeidet de kunnskapene og holdningene som de senere skal praktisere i yrket, må disse kvalifikasjonene praktiseres i studietiden, for eksempel i forholdet mellom veileder og den som blir veiledet.

I dag har idealet om forskningsbasert kunnskap for en stor del fortrenget den verdifulle erfarings- og tillitsbaserte kunnskapstypen. For eksempel er de praktiske og estetiske fagene i lærerutdanningen, opplæringen i lærerhåndverket, blitt presset ut eller satt på sidelinjen til fordel for den teoretiske kunnskapstypen. Slik jeg ser det reduserer denne ubalansen utdanningskvaliteten og den undergraver profesjonenes status.

Jeg mener det er kjempeviktig å forholde seg til levende mennesker i den praktiske virkeligheten. Derfor klarer jeg ikke å gi opp engasjementet mitt for hvordan jeg mener høgskolen skal være.

Andre lunsjtemaer er «Kritisk tenkning», «Relativitetsproblematikken i møte med andre kulturer», «De kristne i Midt-Østen», «Møter med Kina», «FN og Norge», «Tillatt og forbudt mat i vestlige religioner», «Folkeeventyr i et kvinnesperspektiv» og presentasjon av en masteroppgave i litteratur. Den er skrevet av Aase Stabell (f.1933).

Utenfor fellesskapet – i ensomhetens smerte

Hun nærmer seg 79, har et langt yrkesliv bak seg som sykepleier på sykehus og sykehjem. I den siste perioden tok hun samtidig en cand. mag.-grad ved historisk-filosofisk fakultet og deretter embetsstudiet i sykepleievitenskap, begge ved Universitetet i Oslo. Fra 1989 jobbet hun som høgskolelektor, senere førstelektor i sykepleieutdanningen, som ble en del av Høgskolen I Oslo i 1994. Og hun har fullført mastergraden i litteraturvitenskap.

-Litt av en overgang, Aase Stabell?

- Nei, en helt logisk sammenheng. I hele min yrkespraksis har jeg vært opptatt av å finne forbedringspotensialet i forholdet mellom pleier og pasient. Jeg hadde i sin tid stipend for å observere slike situasjoner og skrev artikler ut fra det jeg så, stoff som fremdeles er en del av pensum i sykepleierutdanningen. Kjennskap til psykologi er en forutsetning, og jeg har hele tiden vært opptatt av dette fagfeltet. Men jeg har også alltid vært glad i skjønnlitteratur, og jeg oppdaget nokså fort at denne litteraturen ofte gir bedre innsikt og forståelse i menneskesinnet og i mellommenneskelige forhold enn faglitteraturen. Du kommer tettere inn på personene. Dermed fant jeg veien tilbake til Blindern og litteraturstudiet.

- *Du har ikke akkurat valgt feel-good-bøker som tema for masteroppgaven, Olav Duuns På tvert og Carl Frode Tillers Skråninga bringer ikke mye hygge inn i pensjonisttilværelsen?*

- Men til å gi innsikt i menneskenaturen er de fantastiske. Tittelen på oppgaven er «Utenfor fellesskapet – i ensomhetens smerte». I samtale med levende mennesker er det uhyre sjelden man kommer så tett på. Men en god forfatter vet akkurat hvordan språk, stil og struktur skal brukes for å gi oss den dype innsikten og den tette nærheten. Begge de to hovedpersonene faller utenfor fellesskapet og sliter med å bli akseptert. Duun har et fortellergrep der han lar hovedpersonen Daniels tanker og hans handlinger gli inn i hverandre i en kronologisk fremstilling. Tillers bok, skrevet nesten hundre år senere, utfordrer, slik moderne litteratur ofte gjør, de tradisjonelle sjangerkonvensjonene. Det er brudd i tid og kronologi, plutselige tankeprang. De to forfatterne bruker altså ulike måter å få frem den hjerteskjærende utenforfølelsen på. Samtidig gir de oss begge en sterk opplevelse av et nært kjennskap til sine personer.

- *Du ligger et godt stykke over gjennomsnittsalder for studenter. Hvordan ble du mottatt av lærere og medstudenter?*

- Med åpne armer. Jeg tenkte i utgangspunktet at jeg opptar en plass som en 20-åring kunne hatt, og regnet med at jeg kunne bli stoppet både i forkant og underveis. Det er jeg ikke blitt, og erfaringen er at alder ikke er til hinder for å lære og til å fornye seg, det er veldig livgivende. Det er bare eksteriøret som knirker litt.

- *Hva kan du bruke den kunnskapen og innsikten litteraturstudiet har gitt deg, til?*

- Gjennom litteraturen kommer du så utrolig nært medmennesker. Den innsikten du får, har overføringsverdi til det virkelige livet, jeg tror jeg er blitt flinkere til å se medmennesker. Og det var det som var meningen.

Foto

Anne Lytomt Hagen (f. 1943) har også gjort noe helt annet som pensjonist. Hun utdannet seg til sykepleier og sluttet som høgskolelektor i sykepleievitenskap ved

HiO i 2009. Nå flakser hun mellom fotooppdrag og workshops i inn og utland, med mellomlanding på kontorplassen på Seniorkompetansesenteret. Den kjente amerikanske fashion- fotografen Deborah Turbeville valgte ut bilder fra en workshop i St. Petersburg til en utstilling samme sted. Lytomt var representert med fem bilder.

- *Hvordan begynte fotointeressen?*
- Jeg var blitt enke, og jeg, som alltid hadde reist mye og i mange land sammen med mannen min, reiste nå alene sammen med et kamera. Jeg fikk lyst til å lære mer om å fotografere, og meldte meg på kurs i Turistforeningen. Jeg lærte blant annet å bruke øynene på en annen måte; en rull med piggrådgerde kan være like spennende som vakre fjell. Det ga mersmak. Jeg gikk så på kurs i regi av Folkeuniversitetet og aldri har det vært så moro å gjøre lekser! Ved en tilfeldighet fikk jeg vite at Morten Krogvoll hadde fotoseminarer i Vågå og dit ville jeg! – Joda. Du er en brukbar bestemor-fotograf, var karakteristikken han ga meg.
- *Etter et drøyt år bruker mesterfotografen andre betegnelser, har jeg forstått...*
- Ja. Jeg får utrolig gode tilbakemeldinger på mye av det jeg gjør. Jeg har lært mye av Morten, men han hevder at den raske utviklingen skyldes at jeg har levd et langt liv og har roen og evnen til å se, jeg har bare trengt hjelp til å finne ut hvordan jeg skulle få det ut og frem. Noe av det viktigste er å ha et tema og ikke være opptatt av alt rundt deg. På et kurs i Roma valgte jeg vann. Jeg valgte å gå under broene og konsentrere meg om vann i det perspektivet. Jeg har gått opp ti divisjoner på et år, i ifølge Morten, og det er jo kjempegøy å høre fra akkurat ham.

Kropp og sjel henger sammen

Berit Heir Bunkan (f.1929) er en av dem som ikke har startet med noe nytt, men gjør mer av det samme. Hun arbeider med sammenhengen mellom kropp og sjel.

- Det verste du kan gjør mot kroppen din, er å trekke inn magen og stramme, sier hun. Berit Bunkan er fysioterapeut og psykolog, med psykosomatikk og psykiatri som spesialfelt. - Når du strammer, lager du spenninger i hele pustesystemet ditt, istedenfor å la pustebevegelsen gå fritt og inkludere magen og bekkenet.
Pusten er en automatisk funksjon som vi ikke skal gripe for mye inn i.
Vi skal ikke *tenke* på å puste, vi skal bare la pusten gå i kroppen og finne sitt eget løp uten å hindre den. Blir du skremt, holder du pusten automatisk, og begrensninger på pusten kan bli «stående» hvis vi lever et utrygt liv. Det forteller hvor viktig pusten er.

Like viktig er det å være oppmerksom på at kropp og følelser er integrert, at mennesket er en helhet. Psykomotorisk behandling retter seg aldri mot et bestemt vondt sted i kroppen, men tar utgangspunkt i fire dimensjoner, nemlig holdning, pust, bevegelse og muskulatur. Dermed settes det i gang en

omstillingsprosess i personen. Ved å se sammenhengen mellom disse fire dimensjonene, kan man stille en kroppslig diagnose.

- *Og den boken du har på beddingen akkurat nå, handler om dette?*
- Den handler om at psykomotorikken faktisk har utgangspunkt her i Norge med Trygve Braatøy og Aadel Bülow-Hansen. Jeg ble opptatt som elev hos Bülow-Hansen i 1956. Å tenke på mennesket som en helhet er ikke noe nytt, men vi har fått videreutviklet undersøkelsesmetodene slik at de er blitt bedre og sikrere. Jeg har selv bidratt til dette med i min doktoravhandling i 2003. Materialet mitt består av grupper med friske mennesker, grupper som har generelle smerter, grupper som har spesifikke smerter og grupper med psykotiske lidelser. Vi fant klare skiller mellom gruppene både i holdning, pust, bevegelse og muskulatur, mest markant mellom syke og friske, som rimelig er. Men hovedpoenget er at vi undersøker det vi faktisk tror vi undersøker, og at det kan dokumenteres. I akademisk språk heter det relabilitet og validitet.
- *Og med denne kunnskapen fikk du et internasjonalt gjennombrudd like etter at du fylte 80 . . .*
- Det jeg har gjort, og som har fungert bra, er at jeg har hatt med en «kollega/pasient» til utlandet, som har vært villig til å være demonstrasjonsobjekt. Da blir det jeg sier anskuelig og forståelig og det er mange som vil lære. Noen kommer hit, og selv blir jeg invitert forskjellige steder, både i inn- og utland. Jeg er heldig som har jobbet med det samme hele livet og fortsatt syns det er veldig spennende. Like morsomt er det å ha et arbeidssted som er så mangfoldig som dette, og diskutere med fagfolk fra helt andre felt enn mitt eget. Vi som holder til her, får virkelig utviklet sidesynet og miljøet er helseskapende!

Faktaboks:

Dette tilbyr Høgskolen sine pensjonister:

- Kontor/arbeidsplass fra heltids til dropp-in, etter begrunnet søknad
- Datahjelp og datakurs, høgskolens infrastruktur
- Skrivekurs med flere forfatterbesøk
- Tilgang til alle høgskolens kulturtilbud
- Tilbud om rimelige teater/opera/konsertbilletter
- Subsidiert kantine
- Fri bruk av treningsrom
- To pensjonisttreff i semesteret med foredrag eller konsert og lunsj i høgskolens festsal
- En årlig utflukt med buss
- To eller tre fagseminarer i semesteret (nytt i 2012)

Dette tilbyr pensjonistene Høgskolen:

- Veiledningsarbeid
- Komite- og kommisjonsarbeid ved stillings- og opprykksøknader
- Fagartikler
- Fagdebatt og fagutvikling
- Vikarundervisning og gjesteforelesninger
- Kunstutstillinger
- Foredrags- og konferansiervirksomhet

Jorun Fougner var journalist i den første delen av yrkeslivet. Fra 1974 var hun høgskolelektor, senere førsteamanuensis i norsk ved Dronning Mauds Minne og underviste i norsk og religion/etikk. Har senere undervist i norsk ved Høgskolen i Sør-Trøndelag, Avdeling for lærerutdanning, og ved samme avdeling Høgskolen i Oslo. Var de siste yrkesårene tilknyttet journalistutdanningen, Høgskolen i Oslo, først og fremst i mediestudiet. Hun har skrevet flere fagartikler og er forfatter eller medforfatter av bl.a. følgende bøker: Barn foran skjermen (1980), Medielære (1986, 1990), Gud i barnehagen (1991, 1995), Under fortellingstreet (2005), Skolegårdsfortellinger (2010)